

Едгар Аллан По

УБИВСТВА НА ВУЛИЦІ МОРГ
THE MURDERS IN THE RUE MORGUE

Чотири українські переклади й англійський оригінал

ЗМІСТ:

ПЕРЕКЛАДИ:

Переклад Володимира Горбатька

Переклад Валерії Столяренко

Переклад Михайла Сарницького

Переклад Бориса Ткаченка

ОРИГІНАЛ

Edgar Allan Poe. “The Murders in the Rue Morgue”

ПЕРЕКЛАДИ

Переклад Володимира Горбатька

Вбивства на вулиці Морґ

Яку пісню співали сирени чи під яким ім'ям Ахілл переховувався серед жінок — питання далеко не прості, але якась здогадка і тут можлива.

Сер Томас Браун¹

Не викликає сумніву, що розумові здібності, схарактеризовані як аналітичні, самі по собі піддаються аналізу лише незначною мірою. Ми оцінюємо їх тільки за їхніми наслідками. Про них ми знаємо, що вони, поміж іншого, для того, хто їх має (і має надміру), є джерелом щонайбільшого задоволення. Подібно до того, як атлет кохається у своїй фізичній силі, дістаючи радість від вправ, що спонукають його м'язи до дії, людина з аналітичною схильністю тішиться розумовою діяльністю, котра *розплутує і дає відповіді на запитання*. Задіюючи свій талант, вона отримує задоволення від найтривіальніших занять. Їй подобаються загадки, головоломки, таємничі знаки; при розгадуванні всього цього вона виявляє таку кмітливість та гостроту розуму, яка пересічній уяві видається надприродною. Досягнуті нею результати, що їх забезпечують саме душа та суть цього методу, справді виглядають як чиста інтуїція.

Можливо, що здібність, про яку йтиметься, значно пожвавлюється вивченням математики і особливо її найвищого розділу, котрий несправедливо і просто з огляду на притаманні йому дії зворотного порядку назвали, не до кінця розібравшись, аналітичним. Однак виконувати

розрахунки ще саме по собі не означає аналізувати. Шахіст,² наприклад, здійснює перше, не витрачаючи зусиль на друге. Тож виходить, що уявлення про вплив гри у шахи на властивості розуму є великою мірою хибним. Я не пишу науковий трактат — просто роблю передмову у вигляді досить довільних зауважень до дещо незвичайної розповіді; отже, скористаюся можливістю, аби впевнено заявити, що вищі здібності мислячого розуму більш явно і більш повно використовуються в непоказній грі в шашки, аніж у продуманому легкодумстві шахів. В останніх, де фігури різної і мінливої вартості роблять неоднакові та *дивні* ходи, те, що є тільки складним, часто помилково сприймається як глибоке (не така вже й нечаста помилка). Для цієї гри потрібна неабияка увага. Якщо вона ослабне хоч на мить — буде зроблена помилка, що призводить до втрати або поразки. За умови різноманітних та складних ходів можливість таких помилок значно зростає; і в дев'яти випадках з десяти перемагає гравець не більш кмітливий, а більш здатний до зосередженості. А в шашках, де ходи однакові і різняться хіба що незначною мірою, можливість необачності зменшується, звичайна увага залишається відносно невикористаною і перевага, отримувана якимось із суперників, забезпечується саме завдяки кращій *кмітливості*. Висловлюючись менш абстрактно — уявімо собі гру в шашки, де кількість фігур зведена до чотирьох королів і де, звичайно ж, не очікується жодної помилки через недогляд. Зрозуміло, що тут перемогу можна забезпечити лише якимось хитромудрим ходом після досить інтенсивної розумової діяльності. Позбавлений звичайних ресурсів, аналітик поринає в особистість свого опонента, ототожнює себе з нею і завдяки цьому нерідко з першого погляду схоплює ту єдину комбінацію (інколи до смішного просту), якою він може спокусити суперника на неправильний розрахунок або змусити поквартитися, що і призведе до помилки.

Віст давно знаний своїм впливом на те, що зветься здатністю до розрахунків; відомо, що люди з інтелектом найвищого ґатунку знаходили в ньому втіху, яку на перший погляд, може й важко було збагнути, а шахів цуралися як заняття легковажного. Безумовно, жодна подібна гра не потребує такої здатності до аналізу. Найкращий у християнському світі шахіст справді може бути чимось трохи більшим, ніж просто найкращим гравцем у шахи, але вправність під час гри у віст означає спроможність досягти успіху в усіх тих більш важливих аспектах, де розум змагається з розумом. Коли я кажу вправність, я маю на увазі таку довершеність у грі, до якої входить розуміння всіх методів (будь-якого характеру), що за їх допомогою можна легітимно досягти переваги. Ці методи є численними не лише за кількістю, але і за формою і часто лежать поміж таких глибин думки, які зовсім недосяжні для пересічного розуму. Уважно спостерігати означає чітко пам'ятати; і в цьому сенсі здатний до зосередженості шахіст буде дуже вправним гравцем у віст; до того ж правила Хойла³ (котрі самі ґрунтуються на нескладному механізмі цієї гри) є достатньо зрозумілими для всіх. Тому поєднання чіпкої пам'яті з дотриманням «інструкцій» зазвичай вважається запорукою хорошої гри. Але вміння аналітика проявляється саме в тих аспектах, які знаходяться поза межами самих правил. Не промовляючи ані слова, він робить безліч спостережень та умовиводів. Те саме, можливо, роблять і його компаньйони; різниця ж у обсязі отриманої інформації полягає не стільки в хибності умовиводу, скільки в якості спостереження. Необхідно знати, *за чим саме* треба спостерігати. Наш гравець нічим себе не обмежує; не відкидає він і висновків, підказаних речами, що перебувають поза грою, бо гра є метою. Він вивчає вираз обличчя свого партнера, обережно порівнюючи його з виразом обличчя кожного зі своїх суперників. Він придивляється до способу розкладення карт у кожній руці,

часто помічаючи козир за козирем і онер за онером за тими поглядами, що ними власники їх удостоюють. Він фіксує кожну зміну облич по ходу гри і накопичує запас спостережень і думок за рахунок різниці у вираженні впевненості, подиву, тріумфу або досади. По способу, в який забирається взятка, він судить, чи зможе гравець взяти ще одну в цій масті. З одного вигляду, з яким карту кидають на стіл, йому стає зрозуміло, що опонент хитрує. Несподіване чи необережне слово; карта, яку випадково випустили з рук чи відкрили, і те, як її потім ховають — із занепокоєнням чи безтурботно; підрахунок взяток і порядок їх розташування; ніяковість, нерішучість, завзяття чи тривога — все це стає показниками справжнього стану справ для, здавалося б, інтуїтивного сприйняття нашого гравця. Після перших двох чи трьох партій він уже знає все про карти в кожній руці і надалі робить ходи з такою абсолютною впевненістю у їх правильності, наче решта гравців уже відкрили свої карти.

Аналітичну здібність не слід плутати зі звичайною винахідливістю, бо аналітично мисляча людина неодмінно є винахідливою, тоді як людина винахідлива нерідко буває навдивовижу нездатною до аналізу. Я вже казав про цю здатність як уміння розкласти думку на її елементи, і варто лише кинути побіжний погляд на цю ідею, щоб збагнути необхідність усвідомлення щойно вказаної різниці. Конструктивна чи об'єднувальна здатність, завдяки якій зазвичай проявляється винахідливість і якій френологи⁴ вже виділили (гадаю, що помилково) окремий орган, вважаючи її даною від природи здібністю, так часто зустрічалася у тих, чий інтелект стосовно всього іншого межував з ідіотизмом, що привернула загальну увагу літераторів-моралістів. Між винахідливістю та аналітичною здатністю існує різниця набагато суттєвіша, ніж різниця між фантазією та уявою, але вона має характер дуже чіткої аналогії. І дійсно, неважко помітити, що у винахідливих

завжди є фантазія, а люди зі справді багатою уявою, як правило, матимуть неабиякі аналітичні здібності.

Подальша розповідь буде для читача чимось на зразок коментарю до щойно висловлених суджень.

Мешкаючи у Парижі протягом весни та частини літа 18... року, я близько заприятелював з таким собі мсьє Ш. Огюстом Дюпенем.⁵ Цей молодий пан походив з шанованої і навіть уславленої родини, але через низку несприятливих подій впав у такі злидні, що їх уже не в змозі була долати притаманна йому колись енергія вдачі, тож він уже не робив спроб покращити своє становище або повернути колишнє багатство. З ласки його кредиторів він ще залишався власником незначної решти успадкованого майна і на отримуваний з неї прибуток примудрявся, за рахунок жорсткої економії, забезпечувати свої життєві потреби, залишаючись байдужим до всіляких надмірностей. Єдиною розкішшю, яку він собі дозволяв, були книжки, а їх у Парижі дістати неважко.

Вперше ми зустрілися в занехаяній бібліотеці на Ру Монмартр, де випадковість, через яку ми обидва шукали ту саму дуже рідкісну та неординарну книгу, спричинилася до нашого дружнього спілкування. Потім ми неодноразово бачилися. Я глибоко зацікавився цією невеликою родиною та її історією, яку він детально розповів мені з усією тією щирістю, до якої будь-який француз вдається лише тоді, коли темою розмови є його власна особа. А ще я був вражений обширом його читацьких інтересів; і найголовніше — я відчував, як саме моє єство спалахує від несамовитої запальності його уяви та від її — я не можу назвати це іншими словами — яскравої свіжості. Відповідно до інтересів, які я мав тоді в Парижі, я відчув, що товариство такої людини буде для мене безцінним скарбом, і відверто сказав йому про це. Через деякий час було погоджено, що ми житимемо разом протягом мого

перебування в місті. Оскільки мої життєві обставини були не такими скрутними, як у Дюпена, я за його згодою найняв та умеблював у стилі, який відповідав дещо меланхолійній фантазії наших схожих характерів, химерний і погризений часом особняк, котрий мешканці давно покинули через забобони, що нас не цікавили, і котрий шкутильгав собі потихеньку до свого повного занепаду, у глухій та занедбаній частині передмістя Сен-Жермен.⁶

Коли б люди знали про режим нашого життя в тому будинку, то вони визнали б нас за божевільних — правда, божевільних цілком сумирних. Наша самотність була абсолютною. Ми взагалі не пускали до себе ніяких візитерів.

Навіть місцезнаходження нашого усамітнення ретельно утаємничувалося від моїх колишніх знайомих, до того ж Дюпен уже багато років не цікавився Парижем, а Париж — Дюпеном. Ми існували тільки в собі і для себе.

Примхою фантазії (бо як це ще можна назвати?) мого приятеля була його закоханість в Ніч саму по собі, і з цим *bizarterie*,¹ як і з усіма іншими його дивацтвами, я покірливо змирився, віддаючись його несамовитим примхам з повним самозабуттям. Божественний морок сам не міг постійно перебувати з нами, але ми могли імітувати його присутність. При перших ранкових променях ми зачиняли всі масивні віконниці нашого старого будинку і запалювали дві тоненькі свічки, які, випускаючи сильні пахощі, випромінювали примарне і зовсім слабке світло. В їх мерехтінні наші душі поринали у мрії — ми читали, писали або розмовляли, доки годинник не попереджав нас про прихід справжньої Темряви. І тоді ми, рука в руку, виходили на вулицю, продовжуючи обговорювати теми дня, або безцільно блукали до пізньої години, шукаючи серед химерних ліхтарів та тіней багатолюдного міста ту безкінечність

---

¹ *bizarterie* — дивацтвом (*фр.*).

розумового збудження і піднесення, яку дарує спокійне споглядання.

У такі години я не міг не помічати і не захоплюватися своєрідним аналітичним даром Дюпена (хоча — виходячи з його багатой уяви — я вже був налаштований відчувати його). Здавалося, він також з великим задоволенням цим даром користувався — хоча скоріше він захоплювався саме тим, що демонстрував його — і не приховував задоволення, яке отримував від цього. Вдоволено сміючись, було, хвалився мені, що людські душі для нього — відкрита книга, і мав звичку відразу супроводжувати свої слова приголомшливими доказами того, як досконало читає він у душі моїй. В такі моменти його манери були байдужими й відстороненими, очі — позбавленими будь-якого виразу, а голос його, зазвичай низький тенор, піднімався до дисканту, звук якого міг би видатися дратівливим, якби не продуманість та абсолютна чіткість дикції. Спостерігаючи за ним у хвилини такого настрою, я часто неквапливо розмірковував про давню філософію Двоїстої Душі⁷ і розважав себе, уявляючи подвійного Дюпена — творця і аналітика.

Щойно сказане мною аж ніяк не означає, що я вдаюся в подробиці якоїсь таємниці чи вигадую якусь небувальщину. Притаманні цьому французу риси, про які я розповів, були лише продуктом збудженого або, можливо, хворобливого розуму. Але про характер його зауважень, що їх він робив у згадувані мною періоди, найкраще розповість конкретний приклад.

Якось уночі йшли ми довгою брудною вулицею поблизу Пале-рояля.⁸ Жоден з нас, заглибившись у думки, не промовив ані півслова щонайменше протягом п'ятнадцяти хвилин. Раптом Дюпен порушив мовчання такими словами:

— Такому курдупелю краще грати в театрі вар'єте.⁹

— Та отож, — відповів я мимоволі, вже не вперше зауважуючи (так сильно я був поглинутий своїми

роздумами), що сказане ним якимось дивним чином збіглося з моїми власними міркуваннями. За мить я схаменувся, і моєму здивуванню не було меж.

— Дюпене, — сказав я серйозно. — Я цього просто не можу збагнути. Не приховую свого здивування і вже боюся вірити своїм відчуттям. Яким чином ви взнали, що я думав про ...? — Тут я зробив паузу, аби пересвідчитися, чи справді він знав, про кого я думав.

— ... про Шантільї, — сказав він. — А чому ви зробили паузу? Для себе ви зміркували, що його ліліпутський зріст не дасть йому змоги отримати роль у трагедії.

Саме це і було предметом моїх роздумів. Шантільї був колишнім чоботарем з вулиці Сен-Дені. До нестями захопившись театром, він пробував себе в ролі Ксеркса в однойменній трагедії Кребійона¹⁰ і ославився тим, що його старання були жорстоко висміяні.

— Розкажіть мені, заради Бога, — вигукнув я, — про метод — якщо тут є якийсь метод, — завдяки якому ви змогли осягнути мою душу і дізнатися, що я думав стосовно цієї справи. — Насправді ж я був ще більше спантеличений, ніж хотів це показати.

— Це був продавець фруктів, — відповів мій приятель. — Саме він підвів вас до висновку, що зцілитель підшав мав недостатній зріст для ролі Ксеркса *et id genus omne*.¹¹

— Продавець фруктів! Ви просто вражаєте мене — я не знаю ніякого продавця фруктів.

— Це той чоловік, що наскочив на вас, коли ми звернули на оцю вулицю — хвилин п'ятнадцять тому.

Тоді я згадав, що і справді чоловік з великою корзиною яблук на голові випадково ледь не збив мене з ніг, коли ми переходили з вулиці Ш. на пожвавлений прохід, де ми зараз і стояли, але я ніяк не міг зрозуміти, яким чином це могло стосуватися Шантільї.

---

¹¹ *et id genus omne* — і йому подібних (латин.).

Ніщо в Дюпені не вказувало на *charlatanerie*.^{III}

— Зараз я поясню, — сказав він, — а для того, щоб ви все добре зрозуміли, ми простежимо хід ваших думок з тієї миті, коли я до вас заговорив, до вашої *rencontre*^{IV} з горезвісним продавцем. Великі ланки ланцюга розташовуються таким чином: Шантільї, Оріон, доктор Ніколс,¹¹ Епікур, стереотомія, бруківка, продавець фруктів.

Мало є на світі людей, котрі в якийсь період свого життя не розважалися тим, що просліджували кроки, якими їхній розум дійшов до якогось певного висновку. Часто це заняття буває доволі цікавим, і того, хто вперше за нього береться, вражає та начебто безмежна відстань і невідповідність між початковою точкою та метою. Тож яким великим було моє здивування, коли я почув сказане французом і коли я не міг не визнати, що воно відповідало дійсності. Він продовжив:

Перед тим як вийти з вулиці Ш., ми, як мені здається, говорили про коней. Це була остання обговорювана нами тема. Коли ми виходили на цю вулицю, продавець фруктів, намагаючись прослизнути повз нас, зіштовхнув вас на купу каміння, складеного в тому місці, де зараз відбувається ремонт бруківки. Ви наступили на один зі шматків, що лежали окремо від купи, послизнулися, трохи розтягнули литку, здається, роздратовалися чи засмутилися, щось пробурмотіли, обернулися, поглянули на купу каміння, а потім мовчки пішли далі. Я не звертав особливої уваги на те, що ви робили, але останнім часом спостережливість стала для мене другою натурою.

Ви весь час дивилися під ногу, роздратовано позираючи на тріщини та вибоїни в бруківці (з чого я виснував, що ви досі думаєте про каміння), доки ми не дійшли до невеликого провулка, названого на честь Ламартіна,¹² що у вигляді

^{III}

charlatanerie — дурисвітство (*фр.*).

^{IV} *rencontre* — сутички (*фр.*).

експерименту брукований плитками, які щільно прилягають одна до одної і які покладені в шахматному порядку. Тут ваше обличчя повеселішало, і, спостерігаючи за рухом ваших губ, я вгадав слова «стереотомічна бруківка». Насупившись, ви, за звичкою людини, що напружує пам'ять, і далі щось нечутно бурмотіли, доки я не зрозумів, що ви намагаєтесь згадати грецьку етимологію слова «стереотомія». Я знав, що ви не зможете цього зробити, не подумавши про атомістику, а значить — і про вчення Епікура. Оскільки під час нашого недавнього обговорення цієї теми я звернув вашу увагу на те, як непевні здогадки цього вельмишановного грека блискуче підтвердилися сучасною космогонією (що, однак, пройшло майже непоміченим), я відчув, що ви обов'язково згадаєте про *космос* і поглянете вгору на величезну туманність в сузір'ї Оріона, і ніскільки не сумнівався, що саме так ви і вчините. І ви справді поглянули вгору, після чого я впевнився, що правильно прослідкував хід ваших думок. Але в тій злостивій тираді про Шантільї, котра з'явилася у вчорашньому числі «Musee», сатирик, зневажливо натякнувши, що, видершись на котурни і змінивши ім'я, чоботар не зможе змінити свого єства, навів дуже цікавий латинський вираз, про смисл якого ми часто сперечалися. Я маю на увазі цей: *Perdidit antiquum litera prima sonum*.¹³

Я вже казав вам, що це говорилося стосовно Оріона, який раніше писався Уріон, і деякі пов'язані з цим поясненням дошкульні зауваження давали мені підстави гадати, що ви не могли про це не пам'ятати. І тому було цілком зрозуміло, що ви обов'язково поєднаєте ці дві думки про Оріон і Шантільї. Саме тоді я і перервав ваші роздуми і зауважив, що оскільки на зріст цей Шантільї був просто курдупель, то краще йому грати в театрі вар'єте.

Невдовзі потім ми переглядали вечірній випуск «Le Tribunal», і увагу нашу привернуло таке повідомлення:

«НЕЧУВАНЕ ВБИВСТВО»

Сьогодні, близько третьої години ранку, мешканців кварталу Сен-Рош розбудили моторошні крики, що лунали, здавалося, з п'ятого поверху будинку на вулиці Морт, єдиними мешканцями якого були, як відомо, така собі мадам Л'Еспане та її дочка мадемуазель Каміль Л'Еспане. Після невеликої затримки, що була викликана невдалою спробою потрапити до будинку звичайним шляхом, головні двері виламали ломом, і всередину вдерлися вісім чи десять сусідів у супроводі двох жандармів. На цей час крики вже стихли, але коли вказана група людей чимдуж мчала першим сходовим маршем, почувся два (а може й більше) різких, як під час сварки, голоси, що лунали, як здалося, з верхньої частини будинку. Поки сусіди та жандарми дісталися до другого маршу, ці звуки припинилися і запала мертва тиша. Далі люди розосередилася і почали швидко оглядати кімнату за кімнатою. Коли вони дійшли до великої тильної спальні (двері до якої довелося відчинити з застосуванням сили, бо вони виявилися замкненими зсередини на ключ), перед їхніми очима постала сцена, від якої всі присутні заціпеніли від жаху і — не меншою мірою — від подиву і потрясіння.

Всюди панував страшенний безлад — меблі були порозбивані і порозкидані в усі боки. В кімнаті був лише один остов ліжка; саму ж постіль з нього хтось зірвав і кинув на середину підлоги. На кріслі лежала бритва із закривавленим лезом. До каміна прилипли два — три густих пасма довгого сивого волосся, злилого від крові, вирваного, як виявилось, з корінням. На підлозі знайшли чотири наполеондора, серезку з топазом, три столових срібних ложки, три чайних мельхіорових і два мішечки з майже чотирма тисячами франків золотом. Шухляди з комода, який стояв у кутку, були висунуті; видно було, що в них порпалися, хоча багато предметів лишилися всередині. Під

постіллю (але не під ліжком) знайшли маленький залізний сейф. Він був відімкнутий, а ключ так і стримів у дверцятах. У ньому не було нічого, крім кількох давніх листів та якихось папірців.

Мадам Л'Еспане ніде не було видно, але в каміні виявили незвично велику кількість сажі. Тому в димоході зробили обшук і (страшно сказати!) витягли звідти головою вниз труп дочки; його було заохвано туди ногами вгору досить далеко, незважаючи на вузький отвір. Тіло було ще теплим. На ньому виявили багато саден, спричинених, безумовно, зусиллями, з якими його затягували в димохід, а потім витягували з нього. На обличчі були численні глибокі подряпини, а на шиї — темні синці і сліди від нігтів. Схоже було, що небіжчицю задушили.

Ретельно оглянувши кожен закуток будинку і більше нічого не виявивши, вищезгадана група людей пройшла до невеликого мощеного двору позаду будинку, де нашттовхнулася на труп старої господині. Видно, її так полоснули лезом, що при спробі підняти тіло голова просто відпала. І тіло, і голова були жахливо понівечені, причому тіло спотворено так сильно, що майже втратило людську подобу.

Як нам відомо, досі немає жодної інформації, яка допомогла б розгадати цю страхітливу таємницю.

Наступного дня в газеті з'явилися ось оці додаткові подробиці.

«ТРАГЕДІЯ НА ВУЛИЦІ МОРГІ.

У зв'язку з цією нечуваною й жахливою справою допитали багато осіб [Слово «affaire» (справа) у Франції ще не набуло того легковажного значення, яке воно має у нас (любовна інтрига, роман).], але не виявили взагалі нічого, що могло б пролити на неї світло. Нижче ми наводимо найсуттєвіші з отриманих свідчень.

Полін Дюбур, прачка, засвідчує, що знала обох покійниць три роки і протягом цього періоду прала їхні речі. Як на неї, то стара господиня та її дочка жили в злагоді і ставилися одна до одної з неабиякою ніжністю. Платили вони щедро. Нічого не може сказати стосовно їхнього способу життя чи засобів існування. Гадає, що мадам Л. заробляла на життя тим, що ворожила. Всі вважають, що вона мала певну суму заощаджених грошей. Прачка стверджує, що жодного разу не зустрічала в домі незнайомих людей, коли забирала одяг прати або приносила назад уже випраний. Впевнена, що покійні не наймали слуг. Виявилось, що меблів у будинку не було ніде, крім п'ятого поверху.

П'єр Моро, тютюнник, засвідчує, що протягом майже чотирьох років часто продавав мадам Л'Еспане тютюн та нюхальні суміші в невеликих кількостях. Народився в тому ж кварталі і весь час мешкав там. Покійниця і її дочка мешкали в будинку, де їх було вбито, понад шість років. Раніше цей будинок орендував ювелір, котрий здавав горішні кімнати в суборенду різним особам. Власницею будинку була мадам Л. Незадоволена нехлюйським ставленням орендатора до будівлі, вона перебралася до неї сама і не хотіла здавати вільних приміщень. Стара господиня була примхлива мов мала дитина. За всі ці шість років свідок бачив її дочку десь п'ять чи шість разів. Ця пара жила надзвичайно усамітненим життям — люди казали, що вони грошовиті. Чув, як сусіди подекуди, що мадам Л. пророкувала майбутнє, але сам цьому не вірив. Ніколи не бачив, щоб хтось заходив до будинку, крім старої господині та її дочки; раз або два рази заходив воротар та вісім чи десять — лікар.

Приблизно те саме свідчили і багато інших сусідів. Жоден з них не пригадав, щоб хтось часто навідувався до цього будинку. Невідомо, чи мали мадам Л. та її дочка якихось ще живих родичів. Віконниці на фасадних вікнах

відчинялися рідко, а на тих, що виходили у двір, — не відчинялися ніколи, за винятком великої тильної кімнати на п'ятому поверсі. Сам будинок був у доброму стані, тобто не дуже старий.

Ісідор Мюзє, жандарм, свідчить, що його покликали до будинку близько третьої ранку. Там біля головних дверей він зустрів близько двадцяти чи тридцяти осіб, які намагалися потрапити всередину. Врешті-решт відчинив двері він, але не ломом, а штиком. Зробити це було неважко з огляду на те, що то були здвоєні, або стулчасті двері, не замкнені на засув ні вгорі, ні внизу. Крики долинали весь час, доки двері не відчинили, — і раптом припинилися. Здавалося, що це були крики людини (чи кількох людей) в стані нестерпної агонії, бо вони були гучні та протяжливі, а не хрипкі й уривчасті. Вгору сходами свідок мчав попереду всіх. Діставшись до першого маршу, він почув голоси двох людей, які гучно і злостиво сперечалися: один голос був грубий, другий — значно вищий, пронизливий, якийсь чудернацький. Він розрізнув деякі слова, вимовлені грубим голосом, причому французькою мовою. Впевнений, що це не був жіночий голос. Він розрізнув слова «sacre»^V та «diable».^{VI} Пронизливий голос був голосом іноземця. Не може певно стверджувати, був це голос жінки чи чоловіка. Не зрозумів сказаного, але йому здалося, що говорили іспанською. Стан кімнати та тіл цей свідок схарактеризував так само, як це зробили ми у вчорашньому випуску.

Анрі Дюваль, сусід, срібляр за професією, засвідчує, що він потрапив до будинку з першою групою людей. У цілому підтверджує свідчення Мюзє. Як тільки двері були відчинені, ті, хто потрапив до будинку, знову їх замкнули, щоб затримати натовп, який, незважаючи на глупу ніч, зібрався дуже швидко. Цей свідок гадає, що пронизливий

^V *sacre* — проклятий (фр.).

^{VI} *diable* — чорт (фр.).

голос належав італійцю. Впевнений, що це був не француз. Не впевнений, що це був голос чоловіка. Може, це була жінка. Уявлення про італійську мову не має. Слів розрізнити не міг, але, судячи з інтонації, переконаний, що говорив італієць. Був знайомий з мадам Л. та її дочкою. Не раз бесідував з обома. Впевнений, що пронизливий голос не належав жодній з убитих.

Оденхаймер, ресторатор. Цей чоловік сам з'явився давати свідчення. Французькою не говорить, тому його допитали через перекладача. Народився в Амстердамі. Проходив повз будинку саме в той час, коли почулися крики. Вони лунали декілька хвилин — можливо, хвилин десять. Крики були гучними та протяжливими, надзвичайно моторошними та гнітючими. Був серед тих, хто ввірвався до будинку. Підтвердив попередні свідчення щодо всього, крім одного. Впевнений, що пронизливий голос належав чоловікові, а саме французу. Сказаних слів не розібрав. Вони лунали гучно, швидко й уривчасто і явно їх промовляли в стані гніву та страху. Цей голос був різким — не стільки пронизливим, скільки різким. Не може назвати цей голос пронизливим. Грубим голосом кілька разів були промовлені слова «*sacre*», «*diable*» та один раз — «*mon Dieu*».^{VII}

Жуль Мінью, банкір з фірми Мінью та Сини, вулиця Делорен. Найстарший з Мінью. Мадам Л'Еспане була аж ніяк не бідною. Весною 18... року (вісім років тому) відкрила рахунок у його банку. Часто робила вклади невеликими сумами. Ніяких чеків не виписувала і лише за три дні до своєї смерті особисто зняла з рахунку чотири тисячі франків. Цю суму виплатили золотом, а гроші їй відніс додому службовець банку.

Адольф Ле Бон, службовець фірми Мінью та Сини, свідчить, що десь опівдні того дня він супроводжував мадам Л'Еспане до її помешкання, відніс чотири тисячі

---

^{VII} *mon Dieu* — Господи! (Фр.)

франків у двох мішечках. Відчинилися двері, з'явилася мадемуазель Л. і взяла в нього один з мішечків, а стара господиня забрала інший. По тому він відкланявся їй пішов. В ту мить нікого на вулиці не помітив. Це — бокова вулиця, вона завжди майже безлюдна.

Вільям Берд, кравець, засвідчив, що був серед тих людей, які ввірвалися до будинку. Англієць. Мешкає в Парижі вже два роки. Один з перших піднявся сходами. Чув лайливі голоси. Грубий голос був голосом француза. Зміг розібрати декілька слів, але не всі запам'ятав. Виразно чув «sacre» і «mon Dieu». У ту хвилину лунали такі звуки, наче билися декілька людей — звуки сварки та вовтуження. Пронизливий голос лунав дуже гучно, гучніше за грубий. Впевнений, що цей голос належав не англійцю. Йому здалося, що це був голос німця. Можливо, це був голос жінки. Німецької мови не розуміє.

Четверо з вищеназваних свідків на повторному допиті вказали, що двері кімнати, в якій знайшли тіло мадемуазель Л., були замкнені зсередини, коли до них добігли люди. Жодних звуків не було чути — ані стогонів, ані якогось шуму. Коли двері вибили, то нікого не побачили. Як у тильній, так і у фасадній кімнатах вікна були опущені і наглухо закриті на шпінгалети зсередини. Двері між двома кімнатами були зачинені, але не замкнені. Двері ж, що сполучають фасадну кімнату з коридором, були замкнені зсередини на ключ. Невелика кімната в кінці коридору з фасадного боку будинку (на п'ятому поверсі) була незамкненою, а двері — прочиненими. Вона була захаращена старими ліжками, ящиками і тому подібним. Все це прибрали і прискіпливо оглянули. Кожен дюйм будинку зазнав ретельного обшуку. Сажотруси перевірили всі димоходи. Будинок п'ятиповерховий, з мансардами. Люк на даху дуже міцно забитий гвіздками — схоже, що його роками не відкривали. Час, що минув між лайливими голосами та вибиттям дверей до кімнати, свідки вказують

по-різному: від трьох до п'яти хвилин. Зламати двері було нелегко.

Альфонсо Гарсіо, трунар, свідчить, що мешкає на вулиці Морт. Народився в Іспанії. Був одним з тих, хто побував у будинку. Нагору не піднімався. Має слабку нервову систему і тому побоювався наслідків збудження. Чув лайливі голоси. Грубий голос належав французові. Що говорили — не розібрав. Верескливий голос був голосом англійця — в цьому він не має сумнівів. Англійської не розуміє, але висновує з інтонації.

Альберто Монтані, кондитер, свідчить, що одним з перших піднявся сходами. Чув голоси, про які йде мова. Грубий голос належав французові. Зміг розібрати декілька слів. Схоже було, що мовець когось лаяв. Слів, сказаних верескливим голосом, не розібрав. Гадає, що це був голос росіянина. Решту свідчень у цілому підтверджує. Італієць. Жодного разу не спілкувався з уродженцями Росії.

При повторному допиті кілька свідків вказали, що димоходи у всіх кімнатах на п'ятому поверсі є занадто вузькими для того, щоб ними могла пролізти людина. Під «сажотрусами» мали на увазі сажотрусні щітки циліндричної форми, які використовують ті, хто чистить димоходи. Цими щітками пройшлися по всіх димоходах будинку. Він не має чорного ходу, яким хтось міг би спуститися, коли люди, що ввірвалися до будинку, піднімалися сходами нагору. Труп мадемуазель Л'Еспане так міцно застряг в димоході, що його змогли витягти звідти лише об'єднаними зусиллями чотирьох чи п'яти людей.

Поль Дюма, лікар, засвідчує, що його викликали для огляду трупів на світанку. Коли він прийшов, обидва тіла лежали на матраці в тій кімнаті, де знайшли мадемуазель Л. Труп молодої жінки був вкритий синцями та саднами. Цілком достатнім поясненням їх наявності був той факт, що його силоміць заохали до димоходу. Шия була сильно

подерта. Під підборіддям видно було кілька глибоких подряпин і сірувато-сині плями, що вочевидь являли собою відбитки пальців. Колір обличчя покійної вселяв жах, а очні яблука повилазили з орбіт. Язик майже прокушений. У нижній частині живота виявлено великий синець, вочевидь спричинений тим, що тут тиснули коліном. На думку мсьє Дюма, мадемуазель Л'Еспане була задушена якоюсь невідомою особою чи особами. Труп її матері жахливо спотворений. Усі кістки правої ноги та руки поламані і частково розтрощені. Велика гомілкорова кістка розщеплена, так само як і всі ребра з лівого боку. Все тіло вкрите жахливими синцями і має страхітливий колір. Неможливо визначити, чим були спричинені ці тілесні ушкодження. Важка дерев'яна палиця, широкий залізний брусок, стілець — будь-яке велике, важке й тупе знаряддя в руках фізично дуже сильного чоловіка могло це зробити. Ніяка жінка не змогла б завдати таких ударів жодним знаряддям. Свідок зазначає, що голова покійної була повністю відокремлена від тіла і також сильно понівечена. Очевидно, горло перерізали якимось дуже гострим інструментом, можливо — бритвою.

Олександр Етьєн, хірург, викликаний разом з мсьє Дюма для огляду тіл. Підтверджує свідчення та думки мсьє Дюма.

Більше нічого важливого не виявили, хоча допитали ще кількох осіб. Ніколи раніше не було в Парижі вбивства (якщо це справді було навмисне вбивство) такого незбагненого і скоєного за таких загадкових обставин. Поліція збилася зі сліду — незвичний випадок у подібних справах. Не існує, однак, щонайменшого натяку на якусь зачіпку для розгадки цієї ситуації».

У вечірньому випуску цієї ж газети розповідалося, що в кварталі Сен-Рош все ще панувало неабияке пошукання — вказані приміщення знову ретельно обшукали, здійснили

нові допити свідків, але все безрезультатно. В постскрипті, однак, йшлося про те, що Адольфа Ле Бона заарештували й ув'язнили — хоча, здавалося б, йому нічого було інкримінувати, окрім уже наведених фактів.

Схоже було, що Дюпен виявляв виняткову зацікавленість ходом розслідування цієї справи — принаймні такого висновку я дійшов, виходячи з його поведінки, бо він не робив жодних коментарів. Лише після заяви про ув'язнення Ле Бона він запитав мою думку з цього приводу. Я ж міг лише погодитися з усім Парижем, який вважав це вбивство загадкою, яку неможливо розгадати. Я не бачив найменшої можливості натрапити на слід убивці.

— Нам не слід робити висновки з цієї пародії на розслідування, — промовив Дюпен. — Паризька поліція, яку підносять до небес за її *кмітливість*, є лише хитрою, але не більше. Вона не має іншого методу роботи, крім методу поточного моменту. Вона вдається до великої кількості показних заходів, але нерідко вони так мало відповідають конкретній ситуації, що нагадують про те, як мсьє Журден вимагав принести йому *robe-de-chambre — pour mieux entendre la musique*.¹⁴ Нерідко вона досягає дивовижних результатів, але здебільшого ці результати забезпечує звичайна старанність та активність. За відсутності цих якостей її схеми не спрацьовують. Наприклад, Відок¹⁵ був вельми здогадливою і вперто працелюбною людиною. Але, не маючи освіченого інтелекту, він безперервно помилявся саме внаслідок інтенсивності своїх розслідувань. Він звужував діапазон свого бачення тим, що тримав об'єкт розслідування надто близько. Може, він і міг інколи з неабиякою чіткістю побачити один-два моменти, але при цьому він неминуче втрачав перспективне бачення справи. Надмірно заглиблюючись, неважко перемудрити. Істина не завжди знаходиться на дні колодезя.¹⁶ І взагалі, щодо більш важливих знань, то я переконаний, що вона лежить на

поверхні. Ми шукаємо її на дні ущелин, а вона очікує нас на гірських вершинах. Типи та причини подібних помилок добре демонструють небесні тіла. Якщо дивитися на якусь зірку, тобто позирати на неї наче скося, підставляючи їй зовнішню частину сітківки (більш сприйнятливую до слабких відблисків світла, ніж частина внутрішня), то ми забезпечимо чітке бачення цієї зірки, забезпечимо найкраще сприйняття її саява — саява, котре тьмяніє пропорційно тому, як ми зосереджуємо на ній наш погляд повністю. В останньому випадку в око фактично потрапляє більша кількість променів, але в першому забезпечується саме необхідна, більш витончена здатність до сприймання. Надмірним заглибленням ми спантеличуємо і ослаблюємо думку; можна зробити так, що в результаті погляду надто прискіпливого, надто довгого, надто зосередженого або надто прямого з небозводу може зникнути навіть сама Венера.

Що ж стосується цих убивств, то розпочнімо своє власне розслідування, а вже потім сформуємо про них думку. Вивчення цієї справи буде для нас розвагою (мені таке застосування слова «розвага» видалося дивним, але я промовчав), і, крім того, якось Ле Бон зробив мені послугу, і я досі йому зобов'язаний. Ходімо поглянемо на будинок власними очима. Я знайомий з Ж., префектом поліції, і він дасть нам дозвіл».

Дозвіл був отриманий, і ми відразу вирушили на вулицю Морґ. Це один з тих жалюгідних провулків, котрі з'єднують вулицю Рішельє з вулицею Сен-Рош. Ми дісталися туди вже під вечір, оскільки цей квартал знаходиться на великій відстані від того, де жили ми. Будинок одразу впав нам у око, бо біля нього все ще купчилося багато людей, які з безпредметною цікавістю витріщалися на зачинені віконниці з протилежного боку вулиці. Це був будинок, яких багато в Парижі, з підворіттям, по один бік якого стояла заклена сторожова будка з

відсувним віконцем; зрозуміло, що це було *loge de concierge*, тобто місце, де знаходився воротар. Перед тим як зайти всередину, ми пройшли вулицею, звернули у провулок, а потім знову звернули і вийшли позаду будинку; тим часом Дюпен оглядав весь квартал і будинок з прискіпливою увагою, гідного якої я не помітив жодного об'єкта.

Повернувшись тим же шляхом, ми знову вийшли до фасаду цього житла, подзвонили, показали наші посвідчення і агенти-чергові пропустили нас усередину. Ми піднялися нагору, в спальню, де раніше було знайдено тіло мадемуазель Л'Еспане і де дві покійниці досі лежали. Як і заведено, безлад в кімнаті залишався недоторканим. Я не побачив нічого такого, що не збігалось б зі звітом у «Tribunal». Дюпен уважно оглянув кожну річ, не оминаючи трупи жертв. Після цього ми пішли до інших кімнат, потім — вийшли у двір; повсюди нас супроводжував жандарм. Поки ми займалися оглядом, стемніло і ми пішли з будинку. По дорозі додому мій приятель на хвилину зайшов до контори однієї зі щоденних газет.

Я вже говорив, що примхи мого товариша були численними і що *je les menagais*,^{VIII} — бо англійського еквівалента цього виразу не існує. Раптово його настрої змінився і він припинив будь-які розмови на тему вбивства, доки ми не випили пляшку вина десь опівдні наступного дня. Після цього він несподівано запитав, чи не помітив я чогось *особливого* на місці цього жорстокого вбивства. Манера, з якою він зробив наголос на слові «*особливого*», змусила мене мимоволі здригнутися.

— Та ні, нічого *особливого*, — відповів я, — нічого, окрім того, про що ми вже прочитали в газеті.

— Боюсь, — сказав він, — що «Le Tribunal» так і не осягнув всієї незвичайності того жаху, яким оповита ця історія. Але не будемо звертати увагу на марнослов'яні

---

^{VIII} *je les menagais* — я навчився до них пристосовуватися (*фр.*).

здогадки цього жалюгідного видання. Мені здається, що таємниця вважається нерозв'язною саме з тієї причини, з якої її треба вважати легкою для розв'язання, — я маю на увазі саме незвичайну потворність подробиць вбивства. Поліція збита з пантелику позірною відсутністю мотиву не самого вбивства, а його жорстокості. Вона збентежена явною неможливістю узгодження лайливих голосів з тим фактом, що нагорі нікого, крім вбитої мадемуазель Л'Еспане, не знайшли і що ніхто не зміг би покинути будинок непоміченим людьми, що піднімалися сходами. Неймовірний безлад у кімнаті; труп, догори ногами запханий у димохід; страхотливо понівечене тіло старої господині — цих міркувань, міркувань щойно згаданих, а також інших міркувань, згадувати про які я не вважаю за потрібне, вистачило, щоб паралізувати спроможності державних агентів і зробити їх безпорадними, попри їхню знамениту *кмітливість*. Вони припустилися тієї грубої, але поширеної помилки, що переплутала незвичайне з малозрозумілим. Але якщо розум і знаходить шлях до істини, то робить він це саме через такі відхилення від площини звичайного. При розслідуваннях, подібних нашому, слід цікавитися не тим, «що сталося», а тим «що сталося такого, чого не траплялося раніше». Власне кажучи, та легкість, з якою я здійснию — чи вже здійснив — розв'язання цієї таємниці, є пропорційною її позірній нерозв'язності в очах поліції.

З німим подивом я уп'ялив очі в Дюпена. Він продовжив свою розповідь.

— Зараз я чекаю, — сказав він і поглянув на двері нашого житла, — зараз я чекаю на особу, котра, не будучи — можливо — безпосереднім винуватцем цієї різанини, безперечно має певне відношення до її здійснення. Можливо, що вона не є причетною до найгіршої частини скоєних злочинів. Сподіваюся, що це моє припущення є вірним, бо саме на ньому я побудував свою версію розгадки

цієї загадки. Я очікую, що кожної миті сюди, в цю кімнату може зайти чоловік. Щоправда, він може і не прийти, але існує вірогідність, що він прийде. Якщо він прийде, то його треба буде затримати. Ось пістолети; ми обидва знаємо, як ними скористуватися, коли того вимагатиме ситуація.

Я взяв пістолети, погано усвідомлюючи, що роблю, і мало вірячи в те, що я чую. Тим часом Дюпен вів далі, дуже нагадуючи людину, яка говорить сама з собою. Я вже згадував про властиву йому в такі хвилини відстороненість. Промова його була адресована мені, але голос його, аж ніяк не гучний, мав у собі ту інтонацію, з якою зазвичай звертаються до людини, яка перебуває на великій відстані. Очі його, позбавлені будь-якого виразу, втупилися в стіну.

— Те, що лайливі голоси, — сказав він, — які почули люди, що бігли сходами, не належали самим жінкам, повністю підтвердили свідчення очевидців. Це позбавляє нас усіх сумнівів стосовно можливості того, що стара господиня спочатку вбила свою дочку, а потім наклала на себе руки. Про це я згадую головним чином заради самого методу, бо сил у мадам Л'Еспане було аж ніяк недостатньо для того, щоб запхати труп дочки до димоходу саме таким чином, як це було зроблено, а характер поранень на її власному тілі повністю виключає думку про самогубство. Отже, вбивство було скоєно якоюсь третьою стороною; лайливі голоси якраз і були голосами людей, що належали до цієї третьої сторони. А тепер дозвольте мені послатися не на всі свідчення, що стосуються цих голосів, а на те, що було в цих свідченнях *особливим*. Ви не помітили в них нічого особливого?

Я зазначив, що хоча всі свідки сходилися у своїх припущеннях приналежності грубого голосу французові, були водночас і суттєві розбіжності щодо верескливого, або, як висловився один з допитаних, різкого голосу.

— Ви говорите про свідчення взагалі, — сказав Дюпен, — але не про їхні особливості. Ви не помітили

найхарактернішого. Вдаючись до моїх же слів, мушу сказати, що ви не помітили жодного з тих виступів над площиною звичайного, через які розум торує собі шлях. А там *було* дещо варте уваги. Як ви зазначаєте, всі свідки погодилися щодо грубого голосу; тут вони були одностайні. Але стосовно пронизливого голосу незвичайним є не те, що вони розійшлися в поглядах, а те, що коли італієць, англієць, іспанець, голландець та француз намагалися схарактеризувати його, то кожен говорив про нього як про голос *іноземця*. Кожен з них впевнений, що це не був голос якогось із їхніх співвітчизників. Всі вони ототожнюють його не з голосом представника тієї нації, про мову якої вони мають уявлення, а навпаки. Француз припускає, що то був голос іспанця і що він «розібрав би окремі слова, коли б знав іспанську». Голландець стверджує, що то був голос француза, але у звіті говориться, що «оскільки цей свідок не володів французькою, то його довелося допитати через перекладача». Англієць вважає, що то був голос німця, але «німецької не розуміє». Іспанець «впевнений», що це був голос англійця, «хоча робив висновок з інтонації» і «англійською не володіє». Італієць вважає, що це був голос росіянина, хоча «ніколи не розмовляв з уродженцем Росії». Більше того, один француз не погоджується з іншим і впевнений, що це був голос італійця, та оскільки він *не знайомий з цією мовою*, то висновує, як і іспанець, з *інтонації*. Так яким же дивним і незвичним мусив бути цей голос, щоб зібрати такі суперечливі свідчення і щоб навіть у його *звучанні* представникам п'яти великих європейських держав не вчулося нічого знайомого! Ви скажете, що це міг бути голос азіата чи африканця. Але в Парижі не так багато азіатів чи африканців; не заперечуючи цього умовиводу, я просто зверну вашу увагу на три моменти, що стосуються цього аспекту. Один зі свідків визначає цей голос як «скоріше різкий, ніж пронизливий». Двоє інших характеризують його мову як «похапливу та уривчасту».

Жоден зі свідків не згадав, що чув розбірливі слова чи звуки, що їх нагадують.

— Не знаю, — вів далі Дюпен, — якою мірою я встиг вплинути на ваше власне розуміння, але скажу без жодних сумнівів, що закономірні умовиводи навіть з цієї частини свідчень — частини, що стосується грубого та верескливого голосів — є самі по собі достатніми для того, щоб навести на думку, яка забезпечить підстави або напрямок всьому подальшому ходу розслідування цієї таємниці. Я сказав «закономірні умовиводи», але цим сказав ще не все. Я хотів підкреслити, що ці умовиводи є єдино правильними і що ця здогадка *неминуче* витікає з них як єдино можливий результат. Однак про саму здогадку я поки що не говоритиму. Я просто хочу, щоб ви усвідомили, що для мене вона була достатньо переконливою, аби надати певну форму — і певний напрямок — моїм пошукам у спальні.

Тепер перенесімося подумки в цю спальню. З чого ми почнемо там наш пошук? З тих засобів, які використали вбивці для того, щоб полишити будинок. Не варто довго пояснювати, що жоден з нас не вірить у існування надприродних сил. Мадам та мадемуазель Л'Еспане вбили не привиди. Виконавці цієї чорної справи були цілком матеріальні і втекли способом таким же матеріальним. Але як? На щастя, існує лише один напрямок роздумів про цей бік справи і цей напрямок *неминуче* приведе нас до конкретного висновку. Давайте по черзі розглянемо можливі шляхи виходу з будинку. Цілком очевидно, що, коли люди піднімалися сходами, вбивці перебували в тій кімнаті, де пізніше знайшли мадемуазель Л'Еспане, або принаймні в сусідній кімнаті. Значить, нам слід шукати виходи лише з цих двох кімнат. Поліція ретельно вивчила підлогу, стелю та стінну кладку в усіх напрямках. Жоден *потаємний* вихід не зміг би уникнути її пильної уваги. Але, не ймучи віри її очам, я вирішив скористатися очима власними. І справді, в будинку немає потаємних виходів. Двоє дверей з кімнат до

коридору були надійно замкнені на ключ зсередини. Тепер звернімо нашу увагу на димоходи. Через них, хоча вони і мають достатню ширину десь вісім — десять футів від виходу в камін, не зможе — якщо брати всю їх довжину — пролізти навіть великий кіт. Оскільки неможливість виходу вищезгаданими шляхами є абсолютною, то лишаються тільки вікна. Ніхто не зміг би вилізти через вікна фасадної кімнати, бо його помітив би натовп на вулиці. Значить, вбивці, без сумніву, змогли втекти лише з кімнати, що вікнами виходить у двір. І ми, як дослідники, в такий недвозначний спосіб підведені до цього висновку, тепер не можемо просто так відкинути його з огляду на очевидну неможливість такого шляху втечі. Нам лишається тільки довести, що ця «очевидна неможливість» насправді не є такою.

— Спальня має два вікна. Одне з них не заставлене меблями і проглядається повністю. Нижню частину іншого закриває бильце близько підсунутого до нього громіздкого ліжка. Перше вікно надійно замкнене на шпінгалети зсередини. Воно не піддалося жодним зусиллям тих, хто намагався його відчинити. В лівій частині його рами колись просвердлили великий отвір, і в ньому майже по шляпку сидить дуже товстий гвіздок. При огляді іншого вікна з'ясувалося, що і там в раму вставлений такий самий гвіздок; енергійна спроба підняти цю раму також не дала результату. Всі ці обставини переконали поліцію, що злочинці могли втекти тільки в цьому напрямку. Саме *тому* вона вирішила, що витягувати гвіздки й відчиняти вікна — то вже річ зайва.

Мій огляд був дещо прискіпливішим, а причину такої прискіпливості я тільки що пояснив: я був переконаний у необхідності довести, що вся ця, здавалося б, явна неможливість втечі насправді не є такою.

Тому я став міркувати апостеріорі, тобто у зворотному порядку. Припустімо, що вбивці *дійсно* втекли через одне з

цих вікон. Якщо це так, то як вони змогли знову замкнути раму зсередини? А вони і виявилися замкненими. Це міркування — через свою очевидність — поклато край більш детальному поліцейському огляду саме цієї частини кімнати. Однак рами хтось таки *замкнув*. Отже, вони *повинні зачинятися* автоматично. Такий висновок був просто неминучим. Я зробив крок до незаставленого вікна, з деяким зусиллям витягнув гвіздок і спробував підняти раму. Як я і передбачав, вона не піддавалася жодним моїм зусиллям. Тепер я точно знав, що десь має бути потаємна пружина; і це підтвердження моєї здогадки переконало мене в тому, що принаймні припущення мої були правильними, незважаючи на досі нерозв'язану загадку з гвіздками. Невдовзі ретельний огляд виявив приховану пружину. Я натиснув її і, задоволений своїм відкриттям, не став піднімати раму.

Потім я встромив гвіздок на місце і уважно його оглянув. Якби хтось виліз через вікно, то він зміг би знову його замкнути, бо спрацювала б пружина; але неможливо було знову вставити на місце гвіздок. Висновок був очевидним і ще більше звужував сферу моїх пошуків. Вбивці, *поза сумнівом*, втекли через друге вікно. Тому, припустивши можливість того, що пружини в обох рамах були однаковими, я вирішив, що *неодмінно* має бути якась різниця між гвіздками або принаймні між тим, як вони кріпляться. Залізши на матрац, я перекинувся через бильце і пильно придивився до другого вікна. Провівши рукою за обшивкою, я швидко намацав і натиснув пружину, котра, як я і припускав, була ідентичною своїй сусідці. Потім я поглянув на гвіздок. Це був такий же опецьок, як і перший, і, здавалося, вставлявся так само — майже по шляпку.

Ви скажете, що я розгубився; але якщо ви так гадаєте, то ви явно не зрозуміли суті індуктивного методу мислення. Вдаючись до спортивної термінології — я жодного разу не «втратив слід». Мій нюх жодного разу мене не підвів. Жодна

ланка в ланцюжку моїх міркувань не мала похибок. Я простежив таємницю до її кінцевого результату, і цим результатом став гвіздок. Як я вже сказав, він у всьому був схожий на свого співтовариша в сусідньому вікні, але цей факт (хоч би як переконливо він виглядав) не означав абсолютно нічого порівняно з тим міркуванням, яке саме тут і саме в цю хвилину давало ключ до розгадки. «Напевно, тут щось не так із самим гвіздком», — подумав я і доторкнувся до нього; його головка з частиною тіла приблизно чверть дюйма завдовжки відокремилася і залишилася в моїх пальцях. Відламана раніше решта гвіздка стриміла в отворі. Злам був давній (бо його поверхня була вкрита іржею) і явно утворився в результаті удару молотком, який залишив частковий відбиток шляпки у верхній частині нижньої рами. Тепер я обережно вставив частину гвіздка з головою в заглиблення, з якого я її перед цим витягнув, і створилося повне враження, що гвіздок цілий. Я натиснув пружину і потихеньку підняв раму на кілька дюймів; головка гвіздка піднялася разом з нею, продовжуючи міцно сидіти у своєму заглибленні. Я зачинив вікно, і знову виникло повне враження, що гвіздок неушкоджений.

Отже, цю частину загадки було розгадано. Вбивці втекли через вікно, біля якого стояло ліжко. Після втечі вікно опустилося само (або злочинці навмисне зачинили його), спрацювала пружина, і воно замкнулося, тримаючись на зусиллі пружини, а не гвіздка, як помилково вважала поліція, котра саме з цієї причини визнала подальше розслідування непотрібним.

Наступне запитання — як злочинці спустилися вниз. Цей момент я прояснив, коли разом з вами обійшов навколо будинку. Приблизно в п'яти з половиною футах від вікна, про яке йде мова, проходить громовідвід. З нього ніхто не те, що залізи в вікно, а й просто дістатися до нього не зміг би. Однак я звернув увагу, що віконниці на четвертому поверсі були особливого типу, який паризькі теслярі

називають «фєррада» і який рідко застосовується в наш час; такі віконниці можна часто побачити хіба що на старих особняках в Ліоні та Бордо. За формою вони — як звичайні двері (одинарні, не стулчасті), але за тим винятком, що нижня половина їх має подовжні отвори або виготовляється у вигляді решітки, що надає, таким чином, прекрасну можливість вхопитися за неї руками. В нашому випадку ці віконниці завширшки не менше трьох з половиною футів. Коли ми побачили їх з двору, вони були обидві напіввідчинені, тобто відхилені настільки, що утворювали зі стіною прямий кут. Може поліцейські — як і я — і оглянули задню частину будівлі; але якщо це і так, то, дивлячись на ці *фєрради* з їх торця (як вони напевно і зробили), вони не помітили їх значної ширини або принаймні не звернули на неї належної уваги. Тобто, позаяк поліцейські вже вирішили, що в цьому місці втеча неможлива, то вони, цілком природно, задовольнилися тут дуже побіжним оглядом. Однак мені стало зрозуміло, що коли віконницю того вікна, біля якого стояло ліжко, відчинити настіж, то вона опиниться у двох футах від громовідводу. А ще я зрозумів, що, виявивши дивовижну сміливість і спритність, з цього штиря можна потрапити у вікно. Опинившись на відстані двох з половиною футів від віконниці (котра, як ми припускаємо, була відкрита настіж), зловмисник міг міцно вхопитися за решітку. Потім, відпустивши штир громовідводу і добре впершись ногами у стіну, він міг, набравшись мужності, відштовхнутися від неї, наче закриваючи віконницю, а там, якщо припустити, що вікно було відчинене, махнути через підвіконня прямо до кімнати.

Я хочу, аби ви звернули особливу увагу на те, що йдеться про *дивовижну* спритність як передумову успішного здійснення такого небезпечного і такого важкого трюку. По-перше, я маю намір продемонструвати вам, що його *можна* було здійснити; по-друге — і це *головне* —

хочу, щоб ви уявили, яка дивовижна, майже надприродна спритність була потрібна для такого стрибка.

Ви, звісно, скажете, вдаючись до мови юристів, що для «обстоювання своєї позиції» мені краще було б недооцінити необхідну в такій справі спритність, ніж наполягати на її належній оцінці. Це, можливо, не суперечило б юридичній практиці, але це суперечило б законам логіки. Моєю кінцевою метою є тільки істина. Моєю метою на даний момент є спонукати вас до того, щоб ви зіставили *неабияку* щойно згадану мною спритність, з *дуже своєрідним* верескливим (чи різким) і *уривчастим* голосом істоти, про національну приналежність якої думки розбігаються і у мові якої не можна було розрізнити жодного розбірливого складу».

При цих словах в моїй голові промайнуло непевне і не до кінця сформоване усвідомлення того, про що говорив Дюпен. Мені здавалося, що іще одне зусилля — і я збагну хід його думок, але саме розуміння ніяк не могло прийти — так само люди часто бувають на межі згадки про щось, але врешті-решт так і не можуть згадати. Мій товариш продовжив свою розповідь.

— Як ви помітили, — сказав він, — я змістив увагу зі способу втечі на спосіб проникнення. Я мав намір продемонструвати, що і перше, і друге було здійснене у той самий спосіб і в тому самому місці. Тепер повернімося подумки всередину кімнати. Давайте оглянемо предмети, що в ній знаходяться. У звіті говорилося, що шухляди комоду хтось обшукав, але багато речей все ще лишалося всередині. Цей висновок — нісенітниця. Він є звичайнісінькою здогадкою — до того ж абсолютно безглуздою — і не більше. Звідки ми знаємо, що знайдені в шухлядах речі — це не всі речі, що там початково знаходилися? Мадам Л'Еспане та її дочка вели дуже усамітнене життя: ні з ким не зустрічалися, рідко коли

вибиралися на люди, не мали звички часто міняти предмети туалету. Принаймні ті з них, що були знайдені, були такої ж гарної якості, як і всі інші, що могли належати цим дамам. Якщо злодій узяв якісь із них, то чому б йому не взяти найкращі, чому б йому не забрати всі? До речі, чому це він не звернув уваги на чотири тисячі франків золотом і зайнявся натомість купою білизни? Золото не привернуло ніякої уваги. Майже вся сума, згадана банкіром, мсьє Мінью, була знайдена недоторканою в мішечках на підлозі. Тому я хочу, щоб ви відмовилися від дезорієнтуючої ідеї *мотиву*, імплантованої у свідомість поліції тією частиною свідчень, в якій ідеться про гроші, що принесли до дверей будинку. Збіги вдсятеро важливіші за подібні (доставка грошей, злочин, скоєний через три дні після їх отримання) трапляються з кожним із нас щогодини нашого життя, не привертаючи щонайменшої уваги. Взагалі збіги є великою перепорою на шляху тих мислителів, які й гадки не мають про теорію вірогідності та її застосування — теорію, якій завдячують найбільш яскраві прояви дослідницької діяльності людства. В даному разі, коли б золото пропало, факт його доставки трьома днями раніше став би чимось більшим, ніж збіг. Він би став підтвердженням оцієї ідеї про мотив. Але, взявши до уваги реальні обставини цієї справи і припустивши, що золото було мотивом цього жахіття, ми повинні також припустити, що злочинець був таким нерішучим ідіотом, що забув і про своє золото, і про мотив.

Пам'ятаючи ті моменти, до яких я привернув вашу увагу, — незвичайний голос, незвичайна прудкість та дивовижна відсутність мотиву у такому надзвичайно жорстокому вбивстві, — погляньмо тепер на саму різанину. Маємо тут жінку, задушену до смерті силою руки і запхану в димохід догори ногами. Звичайні зловмисники не вдаються до подібних методів вбивства. І менш за все вони застосовують подібний метод, аби позбутися вбитих. Ви змушені будете визнати, що запихання трупу в димохід було

чимось аж надто диким, чимось зовсім несумісним з нашими уявленнями про людські дії, навіть якщо припустити, що злочинці були найупослідженішими з людей. Уявіть собі також, якою мала бути сила, щоб так міцно *запхати* тіло в такий вузький отвір, — навіть об'єднаних зусиль кількох людей ледь вистачило для того, що *витягти* його звідти!

Звернімося тепер до інших проявів застосування дивовижної сили. На каміні знайшли пасма волосся — дуже густі пасма сивого волосся. Їх було вирвано з корінням. Ви уявляєте, яка незвичайна сила потрібна для того, щоб вирвати з голови одночасно двадцять чи тридцять волосин? Ви, як і я, бачили пасма, про які йде мова. До їх коренів разом зі згустками крові прилипли шматочки тканини скальпу (бридке видовище!) — вірна ознака тієї неабиякої сили, котру застосували для того, щоб з одного маху вирвати з корінням десь мільйон волосин! Шию старої господині не просто перерізали: голову геть відокремили від тіла. А за інструмент правила звичайна бритва. Це також є свідченням тієї надзвичайної сили, на якій я хочу загострити вашу увагу. Я хочу, щоб ви також придивилися — і придивилися уважно — до *нелюдської* жорстокості цього злочину. Я не нагадуватиму про синці на тілі мадам Л'Еспане. Мсьє Дюма та його гідний всілякої поваги колега мсьє Етьєнн заявили, що вони були спричинені якимось тупим предметом, і тут ці поважні пани мають рацію. Тупим предметом було не що інше, як кам'яна бруківка у дворі, куди жертва випала з вікна, біля якого стояло ліжко. Цю ідею, попри її простоту, поліція не взяла до уваги з тієї ж причини, що і ширину віконниць: як вікна гвіздками, так і її уява була наглухо зачинена для сприйняття того, що вікна хтось взагалі може відчинити.

Якщо ж доєднати до всього сказаного картину хаотичного безладу, що панував у спальні, то ми вже просунулися достатньо далеко, щоб зіставити такі поняття:

надлюдська сила, дивовижна спритність, нелюдська жорстокість, невмотивованість різанини, якась гротескна і неймовірна жахливість скоєного, голос, за своїм звучанням чужий для слуху представників багатьох націй і позбавлений будь-якого чіткого або просто розбірливого поділу на склади. То яким же буде результат цього зіставлення? Яке враження я справив на вашу уяву?

Запитання Дюпена змусило мене здригнутися.

— Цей злочин, — сказав я, — скоїв якийсь схиблений, якийсь несамовитий маніяк, що втік з найближчої лікарні для божевільних.

— Певною мірою, — відповів він, — ваша думка не позбавлена слухності. Але ніхто не порівняв голоси божевільних, навіть під час їх нестримного шаленства, з тим дивним голосом, що лунав нагорі. Божевільні належать до якоїсь нації, і їх мова, хоч якою би нерозбірливою вона була у вигляді слів, завжди має цілком зрозумілий поділ на склади. Крім того, божевільні не мають такого волосся, яке я зараз тримаю в руці. Я виплутав цей жмуток з-поміж тих пасом, що лишилися на голові мадам Л'Еспане. Що ви про це скажете?

— Боже милостивий, — мовив я, зовсім спантеличений. — Це якесь більш ніж дивне волосся — воно не належить *людській* істоті!

— А я і не сказав, що належить, — промовив він. — Але перед тим, як прояснити цей момент, я хочу, щоб ви поглянули на цей аркуш паперу і той невеликий ескіз, який на ньому для мене виконали. Це — факсимільне зображення того, що в одній частині свідчень очевидців фігурувало як «темні синці та глибокі сліди від нігтів» на шії мадемуазель Л'Еспане, а в іншій — як «низка сірувато-синіх плям, очевидно, відбитки пальців».

— Ви побачите, — вів далі мій приятель, розгортаючи аркуш перед нами на столі, — ви побачите, що це зображення дає уявлення про сильну і чіпку хватку. Не

видно, щоб рука *ковзнула*. Аж до самої смерті жертви кожен палець зберіг ту страхітливо дужу хватку, з якою він уп'явся в її шию. А тепер спробуйте накладати всі ваші пальці одночасно на ті відбитки, які ви перед собою бачите.

Я зробив невдалу спробу.

— Мабуть, ми робимо це не так, як слід, — сказав він. — Папір розстелений на плоскій поверхні, а людське горло має циліндричну форму. Ось дерев'яне поліно, окружність якого приблизно така сама, як і окружність шиї. Обгорніть малюнок навкруг нього і знову спробуйте здійснити експеримент.

Так я і зробив, але неможливість була ще очевиднішою, ніж попереднього разу.

— Це, — сказав я, — відбиток не людської руки.

— Звісно, що ні, — відповів Дюпен. — А тепер прочитайте цей уривок з Кюв'є.¹⁷

Це був детальний анатомічний і загальний опис великого бурого орангутанга з ост-індських островів. Всі досить добре знають про гігантський зріст, неабияку силу та енергійність, нестримну злобливість та імітативні здібності цих ссавців. Мені відразу ж стали зрозумілі всі жахи цього вбивства.

— Опис пальців, — промовив я, закінчивши читання, — повністю відповідає цьому малюнку. Цілком очевидно, що з усіх згаданих тут видів тварин лише орангутанг міг залишити скопійовані вами відбитки. І цей жмуток жовтого волосся теж схожий на волосся тварини, яку описав Кюв'є. Але я ніяк не можу збагнути деякі деталі цієї моторошної таємниці. Крім того, свідки чули *два* лайливих голоси, причому один з них був явно голосом француза.

— Так. А ще згадайте вираз, майже одностайно приписуваний цьому голосу: вираз «*Mon Dieu!*». Цей вираз, як правильно схарактеризував його в даних обставинах один зі свідків (Монтані, кондитер), був висловленням докору чи протесту. Тому на цих двох словах я, головним чином, і

побудував свої сподівання на повну розгадку цієї загадки. Француз, про якого йдеться, знав про вбивство. Можливо — і більш ніж вірогідно, — що він непричетний до жодної участі в тих кривавих подіях, що трапилися. Можливо, орангутанг від нього втік. Можливо, що француз переслідував його аж до спальні, але при тому розвитку подій не зміг його спіймати. Орангутанг і досі на волі. Я не буду продовжувати ці здогадки — бо я не маю права називати їх більш ніж здогадками, — позаяк ті непевні міркування, на яких вони ґрунтуються, мають явно недостатню глибину для сприйняття навіть моїм власним інтелектом і позаяк я не можу претендувати на те, щоб донести їх у зрозумілому вигляді до свідомості когось іншого. Тому давайте називати їх здогадками і розглядати їх саме як здогадки. Але якщо француз, про якого йде мова, є дійсно, як я гадаю, невинним у скоєному звірстві, то це оголошення, яке я вчора увечері, коли ми поверталися додому, дав у конторі «Le Mond» (газети, що відображає інтереси судновласників і має велику популярність серед моряків), приведе його до нашого житла.

Він подав мені газету, і я прочитав:

«ПІЙМАНО в Булонському лісі, рано-вранці ... числа (вранці, коли сталося вбивство) дуже великого, бурого орангутанга з різновиду, що зустрічається на острові Борнео. Його власник (напевне, моряк з мальтійського судна) може забрати тварину після належного її розпізнання і виплати певної суми грошей, обумовленої її спійманням та утриманням. Звертатися за адресою: будинок №... вулиця ... передмістя Сен-Жермен, п'ятий поверх».

— Як же ви здогадалися? — запитав я, — що ця людина — моряк з мальтійського судна?

— А я й не знаю цього, — відповів Дюпен. — Я не впевнений в цьому. Щоправда, ось невеликий шматок стрічки, котру, як свідчить її форма і засмальцьований вигляд, використовували для зв'язування волосся в одну з тих схожих на хвостиків кіс, які так люблять матроси. Більше того, мало хто, крім матросів (особливо мальтійських), вміє робити такі вузли. Я підібрав цю стрічку біля підніжжя громовідводу. Вона не могла належати жодній з покійниць. Зрештою, якщо я помиляюсь у своїх висновках щодо цієї стрічки, тобто що наш француз був матросом з мальтійського корабля, то моє оголошення та його зміст все одно нічим не зашкодили. Якщо я схибив, то він просто подумає, що мене ввели в оману якісь обставини, котрими він не захоче перейматися. Але якщо я маю рацію, то це нам дуже допоможе. Знаючи про вбивство — хоч і не винуватий в ньому, — француз, звичайно ж, сумніватиметься стосовно відповіді на оголошення — забирати орангутанга чи ні. Він міркуватиме таким чином: «Я — невинуватий; я — бідний, мій орангутанг коштує великих грошей; для людини в моєму становищі це — ціле багатство. Чому я мушу втрачати його через якісь непевні відчуття небезпеки? Ось він, тільки руку простягни. Його спіймали в Булонському лісі — досить далеко від місця, де було скоєне звірство. Хто взагалі зможе запідозрити, що злочинець — дикий звір? Поліція збита з пантелику: вона так і не змогла знайти жодної зачіпки. Навіть коли її агенти вислідять тварину, неможливо буде довести, що я знав про вбивство, або зробити мене причетним до нього на підставі цього знання. Окрім того, *про мене знають*. Подавач оголошення визначає мене як власника тварини. Не знаю, як далеко простягається його знання. Якщо я не пред'явлю прав на такий коштовний об'єкт (про який знають, що я є його власником), то я щонайменше викличу до тварини підозру. Не в моїх інтересах привертати увагу до себе чи до тварини. Я

відгукнись на оголошення, заберу орангутанга і ховатиму його, доки про цю справу не забудуть».

У цю мить на сходах почулися кроки.

— Тримайте пістолети наготові, — сказав Дюпен, — але не показуйте і не пускайте їх в хід, доки я не дам знак.

Вхідні двері будинку ми лишили відчиненими, і візитер, зайшовши без дзвінка чи стуку, зробив кілька кроків сходами. Однак потім він, здається, засумнівався. Невдовзі ми почули, як він спускається. Дюпен швидко рушив до дверей, і тут ми знову почули, що візитер піднімається сходами. Цього разу він не сумнівався, його кроки були рішучими. Піднявшись сходами, він постукав у двері нашої кімнати.

— Заходьте, — сказав Дюпен бадьорим і привітним голосом.

Візитер зайшов. Видно було, що це моряк — високий, кремезний чолов'яга атлетичної статури і досить привабливої зовнішності. Обличчя його виражало відчайдушну сміливість і з трудом проглядало через гушавину бакенбардів та вусів. При собі моряк мав дебелого дубового кийка, але іншої зброї у нього не було. Він незграбно вклонився і побажав нам «доброго вечора»; його французька вимова була бездоганною і, попри незначний невшательський акцент, досить чітко вказувала на те, що він — корінний парижанин.

— Сідайте, мій друже, — сказав Дюпен. — Гадаю, ви прийшли з приводу орангутанга. Відверто кажучи, я майже задрю вам, що ви — його хазяїн. Це — винятково красива та безсумнівно дуже цінна тварина. Як ви гадаєте, скільки йому років?

Моряк полегшено зітхнув з виглядом людини, яку звільнили від якогось нестерпного тягаря, а потім впевненим тоном відповів:

— Важко сказати — але йому ніяк не більше чотирьох-п'яти років. Він у вас?

— Та ні; ми не маємо можливості тримати його тут. Зараз він на платній конюшні, недалеко звідси. Зможете забрати його вранці. Ви, звичайно ж, готові розпізнати вашу власність?

— Поза сумнівом, пане.

— Мені буде шкода з ним розлучатися, — сказав Дюпен.

— І не думайте, що ви марно витрачали ваш час, — сказав чоловік. — Зовсім ні. Я готовий заплатити винагороду за те, що ви знайшли тварину — звісно, я маю на увазі будь-яку винагороду в розумних межах.

— Гарзд, — відповів мій приятель. — Не сумнівайтесь, все буде по справедливості. Зараз я подумаю — що ж мені запросити? Ага, ось яку винагороду я бажаю отримати. Ви розкажете мені все, що зможете, про це вбивство на вулиці Морґ.

Останні слова Дюпен промовив дуже тихо і дуже спокійно. Так само спокійно він підійшов до дверей, замкнув їх і сховав ключ до своєї кишені. Потім витяг з-за пазухи пістоль і без жодної квапливості поклав його на стіл.

Обличчя моряка спалахнуло від некерованого приливу крові. Він підхопився, тримаючи в руках кийок, але відразу ж упав у крісло, з несамовитим тремтінням та виразом самої смерті на обличчі. Він не промовив ані слова. Я відчув до нього жаль, який ішов з глибини мого серця.

— Друже мій, — сказав Дюпен лагідним голосом, — ви даремно переймаєтесь — запевняю вас. Ми не бажаємо вам ніякого зла. Я присягаю вам честю дворянина і француза, що ми не збираємося заподіяти вам шкоду. Я прекрасно знаю, що ви невинні в жорстокому вбивстві на вулиці Морґ. Однак не варто також стверджувати, що ви не маєте до нього ніякого відношення. Зі сказаного мною ви, напевно, зрозуміли, що я мав засоби для збору інформації про цю справу, засоби, про які ви навіть і здогадуватися не могли. Зараз ситуація така: ви не скоїли нічого, чого не слід було б

робити, — нічого, що поклало б вину на вас. Вас не можна навіть звинуватити у пограбуванні, хоча ви могли б здійснити його абсолютно безкарно. Вам нічого приховувати. У вас немає для цього причини. З іншого ж боку, принципи честі зобов'язують вас розповісти все, що ви знаєте. До в'язниці потрапила невинна людина, котрій приписують злочин, справжнього винуватця якого ви можете вказати.

Поки Дюпен промовляв ці слова, моряк встиг значною мірою прийти до тями; але від його початкової розв'язно-сміливої постави і слід розтанув.

— З Божою поміччю, — сказав він після короткої паузи, — я неодмінно розповім вам все, що знаю про цю справу, але не сподіваюся, що ви повірите і половині сказаного мною — з мого боку це було б справжнім глупством. Однак я дійсно невинен і щиросердо у всьому зізнаюся, навіть якщо мені загрожуватиме смертна кара.

Я не збираюся повторювати його докладну розповідь, її суть зводилася ось до чого. Нещодавно він здійснив подорож до Малайського Архіпелагу. Група, до складу якої входив і він, висадила на Борнео і подалася вглиб острова на прогулянку. Разом з товаришем він спіймав орангутанга. Коли компаньйон помер, він залишився єдиним власником цієї тварини. Добряче намучившись від непогамовної злобливості свого полоненого під час зворотної подорожі, він врешті-решт спромігся благополучно доправити його до своєї домівки в Парижі, де він, аби не привертати до себе непотрібну увагу сусідів, тримав орангутанга під надійним замком, доки той не одужає від рани в ступні, спричиненої тріскою на борту судна. Моряк мав намір продати тварину після її одужання.

Повернувшись додому після однієї з моряцьких гулянок у ту ніч, чи скоріше ранок, коли було скоєне вбивство, він виявив, що його в'язень перебуває у його власній спальні, в котру він вломився з сусідньої комірчини, де був надійно —

як гадалося — ізольований. Геть вкритий мильною піною, звір сидів з бритвою у руці перед дзеркалом і намагався здійснити процедуру гоління, за якою він, без сумніву, раніше часто бачив свого хазяїна, підглядаючи в замкову щілину комірки. Побачивши, що таким небезпечним знаряддям заволоділа тварина, відома своєю злобливістю, моряк вжахнувся і на деяку мить зовсім розгубився. Однак він уже призвичаївся вгамовувати звіра — навіть у його найзлобливішому настрої — за допомогою батога, і саме до цього засобу він зараз вдався. Побачивши батіг, орангутанг відразу ж вискочив через двері кімнати на східці, а звідти через вікно (на нещастя, відчинене) — на вулицю.

Наш француз у відчаї побіг слідом; мавпа, все ще тримаючи бритву в руці, час від часу зупинялася, поглядала на свого переслідувача і передражнювала його, доки останній не підходив зовсім близько, а потім знову тікала. Переслідування тривало подібним чином досить довго. На вулицях панувала абсолютна тиша, бо була третя година після полуночі. У провулку позаду вулиці Морґ увагу втікача привернуло світло, що мерехтіло з відчиненого вікна спальні мадам Л'Еспане на п'ятому поверсі її будинку. Кинувшись до будинку, він узрів громовідвід, видерся по ньому з неймовірною прудкістю, вхопився за віконницю, яка була відчинена настіж, гойднувся на ній і опинився прямо на бильці ліжка. Весь цей трюк зайняв не більше хвилини. Потрапивши до кімнати, орангутанг поштовхом знову відчинив віконницю.

Тим часом моряк не знав, непокоїтись йому чи радіти. Тепер у нього з'явилася надія спіймати мавпу, оскільки з пастки, в яку він сам себе загнав, орангутанг міг вибратися лише по штирю громовідводу, на якому його можна було б перехопити під час спуску. З іншого боку, існували численні підстави непокоїтись стосовно того, що ця тварюка здатна накоїти в будинку. І це останнє міркування змусило моряка продовжити переслідування втікача. Видиратися по

громовідводу неважко, особливо матросу; але коли він дістався аж до вікна, яке знаходилося надто далеко ліворуч від нього, його просування перервалося. Максимум, що він тепер міг зробити, це, ледь дотягнувшись до вікна, краєм ока спостерігати за тим, що відбувається всередині кімнати. Заглянувши всередину краєм ока, він від жаху ледь не гепнувся вниз. Саме тоді пролунали ті жахливі нічні крики, що переполохали і розбудили мешканців вулиці Морг. Очевидно, мадам Л'Еспане та її дочка, вбрані у нічні сорочки, займалися упорядкуванням якихось паперів у вже згадуваному залізному сейфі, котрий вони викотили на середину кімнати. Він був відчинений, і його вміст лежав поряд на підлозі. Напевно, вони сиділи спинами до вікон і, судячи з того, що між проникненням мавпи до кімнати та криками минув якийсь час, її помітили не одразу. Вони, мабуть, подумали, що ляскіт віконниці був спричинений вітром.

У ту мить, коли моряк зазирнув до кімнати, гігантський звір схопив мадам Л'Еспане за волосся (перед цим вона його розпустила і розчісувала) і вимахував бритвою перед її обличчям, імітуючи рухи цирульника. Дочка непорушно лежала долілиць; вона знепритомніла. Крики та борсання старої господині (під час яких з її голови було вирване волосся) змінили, можливо, і мирні наміри орангутанга на несамовиту лють. Одним рішучим помахом своєї м'язистої руки він майже відтяв їй голову. Від вигляду крові його злість перетворилася на люте шаленство. Скрегочучи зубами і погрозово блискаючи очима, він накинувся на тіло дівчини, вп'явся своїми потворними пальцями їй у шию і тримав їх міцно стиснутими, доки вона не спустила дух. У цю мить блукаючий дикий погляд орангутанга впав на бильце ліжка, з-за якого ледь виглядало заціпеніле від жаху обличчя його хазяїна. Несамовитість звіра, який, мабуть, добряче запам'ятав отой страхітливий батіг хазяїна, миттєво змінилася на страх. Усвідомлюючи, що заслуговує

покарання, звір наче захотів приховати результати своїх кривавих вчинків і заметушився по кімнаті в явній агонії нервового збудження, перекидаючи і ламаючи на своєму шляху меблі та скидаючи з ліжка постільні предмети. Насамкінець він схопив спочатку труп дочки і заштовхав у димохід (де його потім і знайшли), потому — труп старої господині, з яким він підскочив до вікна і який він через те вікно не вагаючись жбурнув униз.

Коли мавпа наближалася до нього зі своєю понівеченою ношею, моряк притиснувся від жаху до громовідводу і скоріше злетівши, ніж сповзши по ньому, відразу кинувся додому — зі страхом думаючи про наслідки цієї різанини і від страху припинивши перейматися подальшою долею орангутанга. Слова, що чули люди на східцях, вигукнув француз від жаху та спантеличення; вони змішалися з диявольським варняканням злобливої тварюки.

Мені майже нічого додати. Напевно, орангутанг втік зі спальні по громовідводу за мить до того, як зламали двері. Він же замкнув і вікно, коли через нього виліз. Згодом його спіймав сам власник і отримав за нього дуже велику суму грошей в *Jardin des Plantes*.^{IX} Ле Бона негайно звільнили після того, як ми розповіли про обставини справи (з деякими саркастичними дюпеновими коментарями) у відділі префекта поліції. Цей чиновник, незважаючи на своє дуже добре ставлення до мого приятеля, не зміг повністю приховати свого роздратування від такого повороту подій і змушений був зробити одне чи два саркастичних зауваження з приводу того, що кожному слід займатися своїми справами і не пхати носа в чужі.

— Нехай говорить, — сказав Дюпен, не вважаючи за потрібне відповідати. — Нехай виголошує промови; це дасть йому розраду. Я ж радий з того, що переміг суперника на його власному полі. Однак у тому, що він не спромігся

---

^{IX} *Jardin des Plantes* — В Ботанічному Саду (фр.).

розгадати цю таємницю, немає нічого дивного, хоча він вважає навпаки. *Nil sapientiae odiosius acumine nimio*. Це, мабуть, ЄДИНИЙ, не позбавлений сенсу рядок у подитячому легковажного та недоумкуватого Сенеки;¹⁸ і справді, наш приятель префект є аж надто хитрим для того, щоби бути проникливим. Його хитрість не має під собою основи. Вона — як голова без тіла, як зображення богині Лаверни,¹⁹ або — в найкращому разі — лише голова та плечі, як у риби тріски. Але зрештою він непоганий чоловік. Особливо мені подобається в ньому одна неабияка риса, через яку він набув своєї репутації розумника. Я маю на увазі його манеру «*de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas*».²⁰

Переклад Валерії Столяренко

Убивства на вулиці Морґ

Яку пісню співали сирени чи яке ім'я носив Ахіллес, коли переховувався серед жінок — питання не з легких, але можна спробувати здогадатися.

Сер Томас Браун

Інтелектуальні здібності, які ще називають аналітичними, самі по собі аналізу не піддаються. Ми оцінюємо їх лише за результатами, які вони дають. Окрім усього іншого, ми знаємо, що людина, якій ці здібності притаманні надзвичайною мірою, отримує невимовну втіху від володіння ними. Аналітик тішиться змогою розплутати справу чи розв'язати задачу, як ото атлет радіє своїй фізичній обдарованості, насолоджуючись вправами, що тренують його м'язи. Аналітик тішиться навіть банальними справами, які потребують його таланту. Аналітик захоплюється головоломками, загадками, криптограмами, бо, розплутуючи їх, він виявляє таку гостроту розуму, яку середньостатистичні люди вважають надприродною. Його висновки, породжені глибинним аналізом, і справді здаються дивами інтуїції.

Розвиває ж хист до знаходження розв'язків і рішень найкраще математика, особливо той її вищий розділ, який несправедливо, лише через зворотний характер обчислень, назвали математичним аналізом. Хоча розраховувати ще не означає аналізувати. Скажімо, шахіст розраховує, не переймаючись при цьому аналізом. Тобто уявлення про шахи як про гру, що впливає на розумову діяльність, є цілком хибним. Я не збираюся зараз писати трактат, це лише випадкові спостереження — вступ до не зовсім звичайного

оповідання; і користуючись нагодою, хочу заявити, що така скромна гра, як шашки, потребує більш напруженої та плідної розумової діяльності, ніж шахи з їхньою надуманою витонченістю. У цій грі самі по собі нерівнозначні фігури мають різноманітні чудернацькі ходи, і тоді помилково (так буває нерідко) складність ототожнюється з глибиною. У шахах перше місце посідає увага. Якщо ви бодай на хвилинку втратите пильність, ця необачність призведе до того, що вам поставлять шах або й мат. А оскільки в цій грі не лише безліч ходів, а вони ще й заплутані, збільшується вірогідність того, що хиб таких буде чимало і в дев'ятьох випадках із десятих перемогу здобуде уважніший, а не кмітливіший гравець. А в шашках, навпаки, можливий лише один хід із незначними варіаціями, тому такі необачності трапляються значно рідше, крім того, увага тут взагалі не відіграє провідної ролі, а перевага надається гостроті розуму. Щоб вам краще було зрозуміло, уявімо партію в шахи, де замість фігур — чотири королі; звісно, в такій ситуації про неухважність не може бути й мови. Ясна річ, за таких умов (обидва гравці мають рівні шанси) перемога буде на боці того, хто вигідає якийсь витончений хід. Оскільки аналітик не має інших можливостей, він намагається прокрастися в душу супротивника, відчутти себе на його місці, і часто з першого погляду помічає ту єдину (іноді до смішного просту) комбінацію, яка може призвести до помилки або поспіху в розрахунках.

Ще здавна віст був відомий своїм неабияким впливом на те, що іменується здатністю до обчислень, відомо також, що багато хто з інтелектуалів відчував незрозумілий потяг до цієї гри, уникаючи при цьому нагоди позмагатися в шахах, бо це несерйозна справа. Що й казати, немає нічого вибагливішого, ніж аналітичний хист. Найкращий шахіст — це лише людина, яка краще за всіх грає в шахи, тоді як досвідченість у вісті передбачає здатність досягати успіхів у важливіших справах — там, де розум змагається з розумом.

Говорячи про досвідченість, я маю на увазі досконалу гру, в якій учасник використовує всі можливості, аби досягти чесною перемоги. Цих можливостей не лише безліч — вони ще й різноманітні та часто закладені в глибинах мислення, недосяжних для середньостатистичного розуміння. Уважно спостерігати означає добре запам'ятовувати, а тому зосереджений шахіст матиме успіх у вісті, оскільки правила Гойла (які базуються на простому механізмі гри) цілком зрозумілі. Так, вважається, що для доброї гри у віст необхідно мати гарну пам'ять та розумітися на правилах. Але, звісно ж, хист аналітика не обмежується самою лише теорією. Аналітик мовчки спостерігає і робить висновки. Можливо, його суперник робить те саме, але кінцевий результат в обох буде різний, оскільки все залежить не стільки від достовірності висновків, скільки від спостережень гравця. Певна річ, необхідно знати, що саме потребує дослідження. Але наш гравець ні в чому себе не обмежує; і хоча його мета — це гра, він не нехтує спостереженнями, які є лише зовнішніми проявами гри. Він вивчає вираз обличчя свого партнера і порівнює його з виразом обличчя кожного із супротивників. Звертає увагу на розташування карт в обох руках гравців і часто вгадує козирі лише за поглядами їхніх власників. Під час гри він спостерігає за зміною міміки і робить купу висновків, спираючись на вияв найрізноманітніших почуттів: впевненості або подиву, радості або розчарування. По тому, як гравець бере взятку, він судить, чи буде той брати ще одну. А вираз обличчя, з яким гравець кидає карту на стіл, йому неодмінно розповість про чесність ходу. Слово, що ненароком чи необачно промовили; карта, що випадково впала або перевернулася, і те, як її ховають — схвильовано чи спокійно; підрахунок взятку та їхнє розташування; збентеження, вагання, нетерплячість чи хвилювання — все це він інтуїтивно відчує, помітить і зробить висновки щодо справжнього перебігу подій. Вже за два-три ходи він знає,

що й у кого на руках, і починає грати так упевнено, ніби усі супротивники відкрили свої карти.

Хист до аналізу в жодному разі не слід плутати з надмірною винахідливістю; в той час як аналітик є винахідником, винахідник часто зовсім не здатен аналізувати. Схильність до творчості та комбінування, яка вважається основою винахідливості й для якої френологи (на мою думку, помилково) відвели окремий орган, визнаючи її первинною, часто притаманна людям, котрі в іншому є недоумками, що і привертає увагу письменників-моралістів. Насправді відмінність між винахідливістю і хистом до аналізу є значно більшою, ніж між фантазією та уявою, хоча відмінність ця тієї ж природи. Я помітив, що винахідники — це фантазери, а справді щедро обдаровані уявою люди схильні до аналізу.

Розповідь, яка піде далі, буде для читача своєрідною ілюстрацією до моїх спостережень.

Весну та частину літа 18.. року я провів у Парижі, де познайомився з мосьє С. Огюстом Дюпенем. Цей парубок був нащадком вельможного і навіть відомого роду, але через лихі повороти долі опинився у такій скруті, що втратив усю свою життєву енергію, у нього не було бажання нічим займатися, і він навіть не намагався зробити бодай щось, аби повернути своє багатство. Завдяки люб'язності кредиторів вдалося зберегти частину родового маєтку, рента від якого і жорстка економія дозволяли Дюпену зводити кінці з кінцями, а більшого він не прагнув. Єдиною його примхою були книги, але в Парижі цю розкіш міг собі дозволити кожен.

Вперше ми зустрілися в невеличкій бібліотеці, що на вулиці Монмартр. Ми обидва шукали рідкісну і дуже цінну книгу, а тому досить швидко розговорилися. Потім ми зустрічалися ще декілька разів. Мене вельми зацікавила історія його сім'ї, яку він розповів мені так щиро, як тільки може сповідатися вам француз. Я також був уражений його

надзвичайною начитаністю, ба більше, я захоплювався його нестримно жвавою та свіжою уявою. Займаючись у Парижі своїми справами, я зрозумів, що товариство такої людини як Дюпен буде неоціненним скарбом, і я чесно йому в цьому зізнався. Врешті ми вирішили, що поки я буду в місті, житимемо разом. А оскільки мої справи йшли краще, ніж його, то з дозволу Дюпена я найняв і вмеблював у стилі романтичної меланхолії, що так пасував нам обом, будинок гротескної архітектури, який розташувався у відлюдному куточку Сен-Жерменського передмістя і в якому через забобони вже довго ніхто не жив. Здавалось, він от-от завалиться від часу.

Якби стало відомо про наш спосіб життя в цьому місці, нас почали б уважати божевільними, хай навіть незагрозливими божевільними. Ми були зовсім самі. Нікого не приймали. Я ретельно приховував свою нову адресу від колишніх знайомих, а Дюпена вже давно нічого не пов'язувало з Парижем. Ми жили ніби у власному світі.

Мій друг захоплювався ніччю, ні, він був закоханий у ніч, але я спокійно сприйняв це дивацтво (а як іще можна це назвати?), як приймав і всі інші його химери, повністю присвячуючи себе товаришеві. Темнолиця богиня не завжди була з нами, але ми створювали ефект її присутності. Тільки-но сонце показувалося на обрії, ми зачиняли всі масивні віконниці й запалювали декілька свічок, від яких ішли приємні пахощі, — ті свічки насилу мерехтіли і скидалися на примари. І в цій затишній напівтемряві ми мріяли, читали, писали й розмовляли, аж поки передзвін годинника не сповіщав нас про прихід справжньої темряви. І тоді ми гуляли вулицями, продовжуючи теми, які обговорювали вдень, або ж довго блукали, шукаючи у вогнях і тінях великого міста ту невичерпну наснагу для роботи розуму, яку може принести лише спокійне спостереження.

У такі години я не міг не зауважити неабияких аналітичних здібностей Дюпена (хоча, знаючи про його таланти, цього можна було очікувати) і не захопитися ними. Він сам, здавалося, отримував невичерпне задоволення від тренування цих здібностей, якщо не від їх демонстрування, і чесно зізнавався мені, яку велику радість це йому приносить. Він хвалився, при цьому задоволено посміхаючись, що більшість людей для нього — немов розгорнуті книги, і він доводив свої твердження приголомшливою обізнаністю з моїми справами. У такі хвилини він здавався мені якимсь холодним та відчуженим, його погляд нічого не виражав, а голос, зазвичай насичений тенор, зривався на фальцет і звучав би роздратовано, якби не спокійний тон і чітка дикція. Спостерігаючи за ним у такому стані, я часто замислювався над філософською проблемою подвійної природи душі, розважався, фантазуючи про існування двох Дюпенів: Дюпена-творця та Дюпена-провидця.

Але ви не подумайте, що я збираюся розповідати про всілякі дива чи оповивати свого друга ореолом романтики. Ті якості мого товариша, про які ви дізналися, є лише наслідком його збудженого, а може, й хворобливого розуму. Та про характер його зауважень вам краще судити з життєвого прикладу.

Якось уже пізно ввечері ми прогулювалися довгою брудною вулицею поблизу Пале-Рояля. Кожен із нас думав про своє, і десь хвилин п'ятнадцять ми не промовили жодного слова. Та раптом Дюпен порушив мовчанку такими словами:

— Він і справді схожий на ліліпута, йому краще б спробувати себе у театрі «Вар'єте».

— В цьому немає жодного сумніву, — відповів я мимоволі й навіть не одразу помітив (настільки глибоко я поринув у роздуми), що він надзвичайно точно вгадав мої думки.

Але за мить я отямився, і моєму подиву не було меж.

— Дюпене, — вигукнув я сердито, — це виходить за межі мого розуміння! Я вражений, відмовляюся в це вірити! Як ти міг знати, що я думаю про... — я зупинився, щоб перевірити, чи справді він знає, про кого я думав.

— ...про Шантилі, — продовжив він. — Чому ти замовк? Ти міркував, що з його немічною поставою нічого робити на великій сцені.

Я справді думав саме про це. Колись Шантилі був чоботарем на вулиці Сен-Дені, а потім захопився театром і спробував себе в ролі Ксеркса в однойменній трагедії Кребійона, та попри всі свої зусилля провалився.

— Поясни мені, заради Бога, — вигукнув я, — свій метод, якщо взагалі існує якийсь метод, за допомогою якого ти прочитав мої думки.

Насправді ж я був здивований навіть більше, ніж хотів показати.

— Торговець фруктами, — відповів мій друг, — навів тебе на думку, що той, хто ремонтує взуття, не може зазіхати на Ксеркса та йому подібних.

— Торговець фруктами?! Ти мене дивуєш! Я не знаю ніякого торговця фруктами!

— Ну той чоловік, що налетів на тебе, тільки-но ми звернули на цю вулицю, хвилин зо п'ятнадцять тому.

І тут я згадав, що й справді торговець фруктами, який тримав над головою великий кошик із яблуками, ледь не збив мене з ніг, коли ми виходили з провулка С... на жваву вулицю; але я ніяк не міг збагнути, який стосунок це мало до Шантилі. Та Дюпен навіть і не думав удаватися до шахрайства.

— Зараз я поясню тобі, — мовив він, — а щоб тобі було зрозуміло, ми простежимо напрямок твоїх роздумів від нашої останньої розмови і до випадкової зустрічі з торговцем фруктами. Найдовший логічний ланцюжок має

такий вигляд: Шантилі — Оріон — доктор Ніколс — Епікур — стереотомія — камінці — торговець фруктами.

Навряд чи знайдеться людина, яка б хоч раз у житті не намагалася простежити крок за кроком хід своїх думок. Насправді це дуже цікаве заняття, і той, хто вдається до нього вперше, часто буває вражений тим, наскільки далекими та непов'язаними між собою бувають початкові та кінцеві думки. Моєму подиву не було меж, коли я слухав свого французького друга, і я не міг не погодитися з його словами. Він провадив:

— Якщо я не помиляюся, саме перед тим, як звернути з провулку С..., ми розмовляли про коней. Це було останнє, що ми обговорювали. Тільки-но ми вийшли на цю вулицю, торговець фруктами, який тримав над головою великий кошик яблук, так стрімко пролетів повз нас, що ненароком штовхнув тебе на купу каміння, де ремонтували бруківку. Ти перечепився через каміння, потягнув зв'язку, розсердився чи просто насупився, щось буркнув собі під ніс, ще раз озирнувся на купу каміння й мовчки пішов далі. Ти не думай, я не стежив за тобою, просто останнім часом я дуже спостережливий.

Ти дивився під ноги і дратівливо поглядав на вибоїни та тріщини на бруківці (тож я зробив висновок, що ти досі думаєш про те каміння), поки ми не підійшли до провулочка під назвою Ламартин. Він заради експерименту був вимощений у шаховому порядку плитками, які щільно прилягали одна до одної. Тут ти повеселішав, і по твоїх губах я прочитав слово «стереотомія» — термін, який використовують для назви такого брукування. Я усвідомлював, що слово «стереотомія» не може не навести тебе на роздуми про атоми, а значить, і на вчення Епікура, а оскільки ми тільки-но це обговорювали, і я ще доводив тобі, що висновки сучасної космогонії стосовно небесних туманностей тільки підтверджують неясні здогадки цього шляхетного грека, то я навіть чекав, коли ти подивишся на

велику туманність у сузір'ї Оріона. Ти справді подивився вгору, й це тільки підтвердило, що я на вірному шляху. А у вчорашньому номері «Musée» якийсь сатирик у своїй гнівній промові проти Шантилі зробив образливий натяк, використавши латинську цитату, яку ми часто згадуємо. Я маю на увазі «Perdidit antiquum litera prima sonum».²¹

Я пояснював тобі, що тут ідеться про Оріон: раніше він писався Уріон; ми ще пожартували з цього приводу, тож я не сумнівався, що ти це запам'ятаєш. Для мене було ясно, що ти порівняєш Оріон із Шантилі. І твоя посмішка довела мою правоту. Ти зітхнув, подумавши про жертву чоботаря. Крім того, ти весь час ішов згорблений, а тепер випростався, тож я вирішив, що ти міркуєш про німічну поставу Шантилі. Саме в цьому місці я й урвав твої роздуми, сказавши, що Шантилі й справді схожий на ліліпута і йому краще було б спробувати себе у театрі «Вар'єте».

Невдовзі потому ми з Дюпенем переглядали вечірній випуск «Судової газети», і нашу увагу привернуло таке повідомлення:

НЕЧУВАНІ ВБИВСТВА

Сьогодні вночі, приблизно о третій годині, мешканців кварталу Сен-Рок збудили жахливі крики, які лунали, вочевидь, із п'ятого поверху будинку на вулиці Морт, що належить мадам Л'Еспане та її дочці мадемуазель Камілі Л'Еспане. Після невеличкої затримки, викликаній невдалою спробою потрапити в будинок звичайним шляхом, двері під'їзду було виламано, і в будинок вдерлися десь із десятків сусідів разом із двома жандармами. Криків уже не було чути, та не встигла ця компанія піднятися на другий поверх, як десь згори почулася сварка: сперечалися два голоси, а може, й більше. Тільки-но дісталися третього поверху, стихли й ці голоси, запала тиша. Люди розсипалися по будинку, перебігаючи з однієї кімнати до іншої. Коли ж урешті дійшла черга великої бокової спальні (двері були

замкнені зсередини, тож довелось і їх виламати), натовп заляк від жаху та подиву, уздрівши страхітливе видовище.

У кімнаті все було догори дригом, скрізь валялися поламані меблі. Від ліжка лишився каркас, а постіль купою лежала посеред кімнати. На стільці лежала бритва із закривавленим лезом. На тратках коминка лишилися пасма довгого сивого волосся, які склеїлися від крові та, здавалося, були висмикнуті з корінням. На підлозі знайшли чотири наполеондори, одну серезку з топазом, три срібні столові і три мельхіорові чайні ложки, а також два мішечки із чотирма тисячами франків золотом. Шухляди комода, що стояв у кутку, були висунуті, вочевидь, там щось зникло, але дещо все ж залишилось. Під постілью (а не під ліжком) знайшли маленьку залізну скриньку. Вона була відкрита, ключ стирчав у замку, але в ній не лишилось нічого, окрім старих листів та ще якихось папірців.

У кімнаті не було жодних слідів мадам Л'Еспане. Але у коминку помітили надто багато попелу, почали нишпорити у димарі й — о жах! — витягли за голову труп дочки; його догори ногами заохали у димохід. Тіло ще не охолело. Його оглянули та виявили, що в багатьох місцях шкіра здерта: це свідчило про силу, з якою труп заштовхували у димар, а потім витягували звідти. Все обличчя було в глибоких подряпинах, а на шиї лишилися багрянні синці та сліди нігтів, ніби людину душили.

Потому як сантиметр по сантиметру обшукали весь будинок, але нічого не знайшли, усі кинулися на бруковане заднє подвір'я, де лежала мертва господиня. Бідолашній старій дамі так розпанахали горло, що як спробували підняти труп, відвалилася голова. Тіло та обличчя були жорстоко понівечені, від жінки не залишилося нічого, що нагадувало б людину.

Досі немає жодної зачіпки до розгадки цього жахливого таємничого злочину.

Наступного дня газета надрукувала додаткову інформацію:

ТРАГЕДІЯ НА ВУЛИЦІ МОРГ

У справі з нечуваними жахливими вбивствами на вулиці Морг було допитано чимало свідків, але досі не знайшлося нічого, що могло б пролити світло на цей злочин. Нижче ми надаємо усі свідчення, які нам вдалося отримати:

***Поліна Дюбур**, прала, засвідчує, що знала обох небіжчиць, оскільки впродовж останніх трьох років прала для них. Стара дама з дочкою, певно, жили у мирі та злагоді. Зарплату ніколи не затримували. З приводу їхнього способу життя та коштів допитана нічого сказати не може. Вважає, що мадам Л'Еспане заробляла ворожінням. У неї була репутація заможної жінки. Прала ніколи нікого не бачила в будинку, коли заходила по білизну чи приносила її. Впевнена, що у них не було служниці. Наскільки їй відомо, лише п'ятий поверх було мебльовано.*

***П'єр Моро**, торговець тютюном, засвідчує, що впродовж чотирьох років продавав мадам Л'Еспане курильний і нюхальний тютюн невеликими порціями. Він — місцевий уродженець, який жив тут змалку. Небіжчиця з дочкою займали будинок, в якому їх знайшли мертвими, вже понад шість років. Раніше тут мешкав ювелір, який здавав верхні кімнати. Будинок належав мадам Л'Еспане. Стара дама була невдоволена поведінкою квартиранта, а тому переїхала сюди жити й відмовилася здавати вільні приміщення. Впродовж цих років свідок бачив дочку лише п'ять-шість разів. Обидві жили відлюдно, гроші в них, схоже, були завжди. Сусіди пліткували, нібито мадам Л'Еспане була ворожкою, проте він цьому не йняв віри. Жодного разу не бачив, аби хтось заходив до будинку, крім старої дами, її дочки, інколи воротаря та лікаря, який приходив десь вісім-десять разів.*

Сусіди свідчили приблизно те саме. Ніхто не бачив, щоб до небіжчиць хтось приходив. Ніхто не знав, чи були в них друзі або родичі. Віконниці на фасаді відчиняли зрідка. А з двору вони взагалі завжди були зачинені, крім великої бічної кімнати на п'ятому поверсі. Будинок був у гарному стані, ще не старий.

Ізидор Музе, жандарм, засвідчує, що по нього прийшли близько третьої ночі. Біля будинку він побачив десь двадцяттеро-тридцяттеро людей, котрі намагалися потрапити всередину. Урешті він виламав двері багнетом, а не ломом. Зробити це було легко, оскільки двері були стулчасті й не закріплені ні вгорі, ні знизу. Крики лунали увесь час, поки двері були зачинені, а потім стихли. Людина (а може, й декілька людей) кричала мов у страшній агонії — голосно та протяжно, а не здавлено та коротко. Свідок піднімався нагору. Вийшовши на другий поверх, він почув суперечку — один голос був грубий, другий — верескливий, дуже дивний. Окремі слова першого, можливо, француза, він зміг розібрати. Без сумніву, то був чоловік. Жандарм розрізнув слова «sacré» та «diable».²² Верескливий голос належав іноземцю. Важко сказати, хто то був: жінка чи чоловік. Неможливо переповісти, що саме говорилося, але скоріше за все, мова була іспанська. Вигляд кімнати і трунів свідок описав так само, як і ми у вчорашньому випуску.

Анрі Дюваль, сусіда, майстер художніх виробів зі срібла, засвідчує, що був серед перших осіб, які увійшли всередину. В цілому підтверджує свідчення Музе. Тільки-но вони потрапили до під'їзду, як підперли двері, аби стримати натовп, що знай зростав, хоч година була пізня. Цей свідок вважає, що верескливий голос належав італійцю. Принаймні це явно був не француз. Мосьє Дюваль не може стверджувати, що то був чоловік — могла бути і жінка. Італійської він не розуміє, слів не розібрав, але саме інтонація навела його думки на італійця. Допитаний був

знайомий із мадам Л'Еспане та її дочкою. Неодноразово з ними розмовляв. Певен, що верескливий голос не належав жодній із небіжчиць.

Оденгаймер, ресторатор. Цей свідок сам захотів дати свідчення. Французькою не володіє, був допитаний через перекладача. Уродженець Амстердама. Проходив повз будинок, коли звідти лунали зойки. Кричали довго, хвилин десять. Лемент був протяжний, гучний, пронизливий і жахливий. Свідок одним із перших потрапив до будинку. Підтверджує попередні свідчення за всіма пунктами, крім одного. Певен, що верескливий голос належав чоловіку, причому французу. Слів допитаний не розібрав. Але чоловік говорив голосно й дуже швидко, ніби від страху чи від люті. Голос не стільки верескливий, як різкий. Свідок не може назвати його верескливим. Грубий голос весь час повторював «sacré» та «diable», а один раз мовив «top Dieu».²³

Жюль Мінью, банкір фірми «Мінью та сини» з вулиці Делоран. Він — Мінью-старший. Мадам Л'Еспане мала певний статок. Жінка відкрила у банку рахунок вісім років тому навесні. Часто вклала невеличкі суми. Вона не виписувала чеки, а за три дні до смерті особисто зняла з рахунку чотири тисячі франків. Гроші були видані золотом, супроводжував пані Л'Еспане банковий службовець.

Адольф Лебон, службовець фірми «Мінью та сини», засвідчує, що вказаного дня десь пополудні він провів мадам Л'Еспане до самого будинку. При собі він мав чотири тисячі франків, розкладені у два мішечки. Двері відчинила мадемуазель Л'Еспане, вона взяла у нього один мішечок, а стара дама другий. Після чого свідок уклонився й пішов. Нікого на вулиці він тоді не бачив. Це тиха безлюдна вулиця.

Вільям Берд, кравець, засвідчує, що він теж вдерся до будинку. Англієць, у Парижі живе два роки. Одним із перших піднявся нагору. Чув суперечку. Грубий голос

належав французу. Слова можна було розібрати, але всього він не пам'ятає. Чітко чув «sacré» та «mon Dieu». Також склалося враження, ніби боролися декілька осіб, чулося тупотіння та човгання. Верескливий голос був значно гучніший за грубий. Свідок певен, що не англієць. Радше німець. Голос міг належати й жінці. Сам допитаний німецької не розуміє.

Четверо з перелічених свідків на повторному допиті потвердили, що двері спальні, у якій знайшли тіло мадемуазель Л'Еспане, були зачинені зсередини. Стояла мертва тиша, ні стогону, ні шарудіння. Коли виламали двері, в кімнаті нікого не було. Вікна спальні та суміжної кімнати, що виходила на вулицю, були опущені та замкнуті зсередини. Двері між двома кімнатами були зачинені, але не замкнені. Двері з передньої кімнати у коридор були замкнені зсередини. Невелика кімната, вікна якої виходили на вулицю і яка містилася в кінці коридору на тому ж поверсі, була незамкнена, двері були прочинені. У цій кімнаті були звалені ліжка, шухляди та інший мотлох. Усі речі винесли і ретельно переглянули. В будинку не залишилося жодного місця, яке б не обшукали. Коминярі обстежили димарі. У будинку п'ять поверхів разом із горищами (mansards). На дах веде люк, щільно забитий цвяхами, яким, імовірно, давно вже не користувалися. Свідки по-різному вказують на час, що минув від моменту, як усі почули суперечку, і до того, як виламали двері. Одні кажуть, що минуло щонайбільше три хвилини, інші вважають, що аж п'ять. Треба зауважити, що двері піддалися не одразу.

Альфонсо Гарсіо, власник похоронного бюро, засвідчує, що мешкає на вулиці Морт. Іспанець за походженням. Разом з іншими був у будинку. Нагору не підіймався. У нього слабкі нерви, а тому він зрозумів, які можуть бути наслідки. Грубий голос належав французу. Свідок не розібрав, що саме було сказано. Певен, що верескливим голосом говорив

англієць. Англійською не володіє, висновок зробив, судячи з інтонації.

Альберто Монтані, кондитер, засвідчує, що був серед перших, хто піднявся нагору. Також чув голоси. Грубим голосом говорив француз. Свідок розрізнув декілька слів. Француз ніби комусь дорікав. Слів власника верескливого голосу допитаний не розібрав, бо той говорив швидко і нерозбірливо. Монтані вважає, що то був росіянин. У цілому підтверджує свідчення інших. Сам він італієць. Ніколи не мав нагоди спілкуватися з росіянами.

При повторному допиті деякі свідки потвердили, що димарі на п'ятому поверсі надто вузькі й людина не зможе туди пролізти, тільки коминарі. Під «коминарями» малися на увазі циліндричної форми щітки, які використовують для чищення димоходів. Цими щітками обстежили усі димарі в будинку. Тут немає чорного ходу, яким моли б скористатися злодії, поки люди підіймалися нагору. Тіло мадемуазель Л'Еспане так щільно запхнули в комин, що його витягли лише зусиллями чотирьох чи п'яти чоловіків.

Поль Дюма, лікар, засвідчує, що його покликали оглянути тіла, тільки-но зайнявся ранок. Трупи лежали на матраці з ліжка у кімнаті, в якій знайшли мадемуазель Л'Еспане. Тіло дочки було все у синцях та подряпинах. Це пояснюється тим, що його заштовхували у димар. Особливо постраждала шия. Під самим підборіддям було декілька глибоких подряпин та багряних синців, що дуже нагадували відбитки пальців. Обличчя було страшенно бліде, аж прозоре, очні яблука повилазили з орбіт. Язик майже наскрізь прокушений. Великий синець під грудною кліткою свідчить про те, що тут натиснули коліном. На думку мосьє Дюма, мадемуазель Л'Еспане була задушена, можливо, й не одною людиною. Тіло матері було жахливо понівечене. Усі кістки правої ноги та руки поламані, а деякі з них навіть розтрощені. Поламана ліва велика гомілкорова кістка, а також ребра з лівого боку. Усе тіло в синцях,

синюшної барви. Важко сказати, чим саме завдані такі пошкодження. Це міг бути важкий дерев'яний ціпок, або залізний лом, або стілець — врешті, будь-який великий, важкий і тупий предмет у руках дужого чоловіка. Жінка цього зробити не змогла б. Голова вбитої, коли її бачив свідок, була відділена від тіла й також сильно понівечена. Горло було перерізане чимось дуже гострим, можливо, бритвою.

Александр Етьєн, хірург, разом із мосьє Дюма був присутній під час обстеження трупів. Підтверджує свідчення мосьє Дюма і повністю погоджується з його висновками.

Більше нічого важливого виявити не вдалося, хоча допитували й інших осіб. У Парижі ніколи не було скоєно такого загадкового та приголомшливого вбивства, якщо це справді вбивство. Поліція збита з пантелику неймовірністю злочину. Проте немає жодної зачіпки до відгадки.

У вечірньому виданні повідомляли, що у кварталі Сен-Рок досі триває переполох — будинок повторно обстежили, свідків додатково допитали, — але все це ні до чого не привело. Постскриптом інформували, що Адольф Лебон заарештований і перебуває у в'язниці, хоча проти нього в поліції нічого немає, крім уже відомих фактів.

Здавалося, ця справа надзвичайно зацікавила Дюпена, проте від коментарів він утримувався. І лише тому, як повідомили про арешт Лебона, він спитав мою думку з приводу вбивств.

Я міг лише погодитися з усім Парижем, що це дуже заплутаний злочин. Я не бачив жодної можливості натрапити на слід убивці.

— А ти абстрагуйся від висновків цієї подоби слідства, — сказав Дюпен. — Паризька поліція, яку так розхвалюють за кмітливість, просто користується хитрістю, не більше. У

її вчинках немає системи, якщо не вважати системою звичку звертати увагу лише на те, що стосується певного моменту. Вона постійно торочить про свої заходи, хоча ці заходи так рідко стають у пригоді, що мимоволі згадуєш Журдена, якому потрібен був халат для кращого сприйняття музики. Її досягнення рідко бувають несподіваними, але й ті є результатом лише старанності та працелюбства. Коли ж цих якостей недостатньо, поліція зазнає поразки. Відок, наприклад, був кмітливим і наполегливим детективом. Але через невміння логічно мислити та надто швидке ведення слідства він постійно помилявся. Він розглядав свій об'єкт надто зблизька, і це спотворювало сприйняття. Нехай Відок чітко розрізняв той чи той окремий факт, але при цьому обов'язково втрачав бачення цілісної картини. За таких обставин легко перемудрувати. Істина не завжди лежить на дні колодязя. Навпаки, я вважаю, що саме в суттєвих питаннях вона на поверхні. Істина в долині — там, де ми її шукаємо, а не на вершині гори, де її знаходять. Характер таких помилок типовий при спостереженні за небесними тілами. Подивися на зірку, не затримуючи погляду, лише краєчком сітківки (чутливішим до сприйняття слабких світлових подразнень, ніж центр), і ти побачиш світило ясно, зможеш оцінити його блиск, який поступово тьмяніє, якщо ти повертаєшся, щоб розгледіти його прямо. В цьому разі в око спаде більша кількість променів, але в першому охоплення буде значно ширшим. Надмірна глибина лише плутає та затуманює розум, так само як надто пронизливе, надто зосереджене, надто наполегливе око може не побачити Венеру.

Стосовно цих убивств я пропоную провести дослідження самостійно, перш ніж робити висновки. Це буде навіть цікаво, — (я подумав, що «цікаво» не зовсім годиться до ситуації, але промовчав), — до того ж Лебон колись зробив мені послугу, за яку я йому досі не віддячив.

Ми сходимо й подивимось на все самі. Я знайомий із префектом поліції Г..., а тому отримати дозвіл буде неважко.

Ми отримали дозвіл й одразу ж подалися на вулицю Морг. Це був один із тихих убогих завулків, що з'єднують вулиці Ришельє та Сен-Рок. Оскільки ми мешкали на протилежному кінці міста, то прибули на місце, коли вже було далеко за полудень. Будинок відшукали легко, бо на тому боці тротуару вешталось чимало людей, які з простої цікавості позирали на зачинені віконниці. Це був звичайний паризький будинок із підворіттям, збоку стояла скляна сторожка з підйомним віконцем для консьєржки. Перш ніж увійти, ми спершу пройшлися вулицею, потім звернули у провулок, потім іще раз повернули і опинилися на задвірках будівлі, й увесь цей час Дюпен дуже пильно обдивлявся околиці й сам будинок, а я не помітив нічого, що було б варте уваги. Повернувшись до входу, ми подзвонили, і після того як чергові поліцейські продивилися наші папери, нас впустили всередину. Ми піднялися в кімнату нагорі, де було знайдено труп мадемуазель Л'Еспане й досі лежали тіла обох небіжчиць. У спальні, як і має бути у таких випадках, усе залишилось як було — панувало безладдя. Я не побачив нічого, що б не описали репортери «Судової газети». Дюпен ретельно все оглянув, не поминувши і трупів. Потім ми обійшли інші кімнати, спустилися на подвір'я, й увесь цей час нас супроводжував жандарм. Ми закінчили ввечері й урешті попрощалися. На зворотному шляху мій супутник іще завітав до редакції однієї зі щоденних газет.

Тут я розповідав, що у мого друга багато забаганок, і що је *les ménagais*²⁴ (мені важко дібрати англійський відповідник). Безперечно, зараз він не хотів обговорювати злочин; Дюпен заговорив про нього лише наступного дня. Він раптом спитав, чи не помітив я чогось незвичайного в тому страшному видовищі.

Він так вимовив слово «незвичайне», що я мимоволі здригнувся.

— Ні, нічого незвичайного, — відповів я, — принаймні нічого такого, чого не було в газеті.

— Боюся, газета не передала увесь жах скоєного, — відповів Дюпен. — Та забудьмо пустопорожні домисли друкованого видання. Мені здається, цю загадкову справу вважають нерозв'язною саме на підставі того, що саме й може допомогти її розплутати; маю на увазі вражаючу жорстокість злочину. Поліцейські спантеличені відсутністю мотиву, зауваж, не мотиву вбивства, а мотиву такої страшеної люті. Вони також ніяк не можуть поєднати факти: свідки чули суперечку, але у кімнаті, крім убитої мадемуазель Л'Еспане, нікого не було, а злочинець не міг утекти так, щоб залишитися непоміченим. Жахливий хаос у кімнаті; труп, який знайшли у димарі та ще й догори ногами; жорстоко понівечене тіло старої дами, — цих обставин разом із тими, що я вже озвучив, і тими, про які зараз не буду згадувати, виявилось досить для того, щоб загнати нашу поліцію з її горе-кмітливостю у глухий кут. Вони припустилися грубої, але поширеної помилки: сплутали незвичайне з незрозумілим. Але саме уникання простого та звичного шляху допомагають розуму відшукати істину. У такому розслідуванні, як наше, головне питання має бути не «Що сталося?», а «Що сталося такого, що ще зроду не траплялося?». Справді, легкість, із якою я розплутаю — взагалі-то вже розплутав — цю загадкову справу, прямо пропорційна складнощам, які поліція ніяк не може подолати.

Я мовчки дивився на Дюпена, і моєму подиву не було меж.

— Я зараз чекаю, — провадив мій друг, поглядаючи на двері, — чекаю на людину, яка, можливо, безпосередньо й не брала участі в різанині, проте якоюсь мірою має стосунок до злочину. В найжахливішому наш очікуваний гість, певно, не винен. Сподіваюся, моє припущення вірне, оскільки на ньому ґрунтується відгадка усієї головоломки. Я чекаю, що

чоловік прийде з хвилини на хвилину. Звичайно, він може не прийти, але я схилиюся до думки, що прийде. І якщо він з'явиться, ми маємо його затримати. Ось пістолети; ми обидва знаємо, як ними користуватися, якщо виникне необхідність.

Я взяв пістолети, майже не усвідомлюючи, що роблю, і не вірячи власним вухам, а Дюпен тим часом продовжував свій монолог. Я вже зауважував, що в схожих випадках він ставав ніби відчуженим. Він звертався до мене, а тому говорив неголосно, але щось у його інтонації звучало так, ніби він балакає до людини, яка від нього далеко. Його погляд нічого не виражав і був спрямований на стіну.

— Піднімаючись сходами, свідки чули суперечку, — вів далі мій друг, — але їхні свідчення підтверджують той факт, що жоден із голосів не належав ані мадам, ані мадемуазель. А значить, відпадає версія, що стара жінка спочатку вбила дочку, а потім звела рахунки із власним життям. Я кажу про це лише для того, щоб показати хід своїх думок, так би мовити, свій метод. Та мадам Л'Еспане й не вистачило б сили запхати труп дочки у димар, де знайшли тіло; а те, як жорстоко була понівечена вона сама, зовсім унеможлиблює факт самогубства. Отже, вбивство було скоєно кимось іншим, і голос цієї особи й чули свідки. Що ж до голосів, дозволь звернути твою увагу на свідчення стосовно цього, але не в цілому, а лише на їхню особливість. Скажи, тебе нічого не здивувало?

— Я зауважив, що всі свідки погоджувались: грубий голос належав французу, в той час як із приводу власника верескливого голосу думки розходились, а хтось узагалі назвав його різким.

— Це власне свідчення, — заперечив Дюпен, — а не їх особливість. Ти не помітив нічого характерного. А втім, слід було помітити. Свідки, як ти казав, погоджувались з приводу грубого голосу. Але стосовно верескливого голосу дивно не те, що думки розходились, а те, що італієць,

англієць, іспанець, голландець і француз характеризують його як голос іноземця. Кожен певен, що то не був його співвітчизник. Кожен вважає, що голос розмовляв незнайомою мовою. Француз вважає, що голос належав іспанцю і що він навіть «зміг би розрізнити деякі слова, якби знав іспанську». Голландець стоїть на тому, що то був француз, але ми знаємо, що «свідок не розуміє французької і був допитаний через перекладача». Англієць стверджує, що голос належав німцю, але «німецької не знає». Іспанець «певен», що кричав англійець, та «робить висновок з інтонації», оскільки з англійською не знайомий. Італієць вважає, що то була російська мова, хоча «з росіянами не мав нагоди спілкуватися». Ба більше, другий француз, на відміну від першого, стверджує, що говорив італієць, щоправда, «мови не знає, судить з інтонації». Дійсно, якою ж дивною, незвичайною має бути мова, про яку так озиваються свідки і в якій жоден мешканець з п'ятиох найбільших європейських країн не упізнав нічого знайомого! Ти можеш сказати, що той голос належав азіату чи африканцю. Справді, у Парижі рідко можна зустріти представників Азії чи Африки, але навіть не заперечуючи таку можливість, я хочу звернути твою увагу на три обставини. Один із свідків характеризував голос як «не стільки верескливий, як різкий». Інші двоє стверджують, що говорили «швидко і нерозбірливо». І нікому не вдалося розібрати жодного слова, навіть жодного звуку!

— Я не знаю, — провадив мій друг, — яке враження справляє на тебе хід моїх думок, але насмілююся стверджувати, що навіть зі свідчень щодо грубого й верескливого голосів, можна зробити законні висновки, які викликають припущення, що в свою чергу визначає напрям усього подальшого ходу розслідування цієї загадкової справи. Я сказав «законні висновки», та висловився не зовсім вдало. Я мав на увазі, що це єдино вірні висновки й що моє припущення, як лише один можливий результат,

природно із них витікає. Що це за припущення, я поки змовчу. Я тільки хочу, аби ти зрозумів: воно для мене настільки вагоме, що визначило напрям і певну цілеспрямованість моїх пошуків у спальні небіжчиць.

Давай подумки перемістимось у цю кімнату. Що в першу чергу ми почнемо шукати? Напевно, вихід, яким могли б скористатися злочинці. Ми з тобою, ясна річ, у надприродні сили не віримо. Не злі ж духи так жорстоко вбили мадам і мадемуазель Л'Еспане! Ні, ті, хто вчинили цю чорну справу, створіння із плоті та крові, цілком матеріальні, а тому і втікати вони мали матеріальним шляхом. Тоді постає питання: як? На щастя, з цього приводу існує лише один хід міркування і саме він і приведе нас до точної відповіді. Давай крок за кроком розглянемо усі можливі виходи. Не викликає сумнівів те, що коли свідки піднімалися нагору, злочинці перебували у спальні, де знайшли мадемуазель Л'Еспане, або принаймні у кімнаті, що до неї прилягає. А значить, ми повинні шукати вихід саме в цих двох приміщеннях. Поліція сумлінно обстежила підлогу, стелю, кам'яну кладку на стінах. Жодні потаємні двері не сховалися б від пильного погляду. Але маючи сумніви щодо поліцейського обшуку, я перевіряв усе сам. Там і справді не було потаємних виходів. І ті, і ті двері, що вели з кімнат у коридор, були надійно замкнені зсередини. Тоді давай повернемося до димарів. Хоча у нижній частині, футів на вісім-десять від підлоги, вони звичайного розміру, та що вище, то вони стають вужчими, і крізь них не пролізе навіть угодвана кішка. Неможливість утечі через уже перелічені виходи є настільки очевидною, що залишаються лише вікна. Вікна, які виходять на вулицю, ми розглядати не будемо, оскільки натопт під будинком неодмінно помітив би утікачів. Тоді вбивці мали скористатися вікнами у спальні. Отримавши такий висновок, до якого ми дійшли цілком логічним міркуванням, ми, як люди розумні, не повинні нехтувати ним лише через його очевидну неможливість. Ні,

ми маємо довести, що ця «неможливість» є не очевидною, а удаваною.

У спальні два вікна. Одне з них нічим не заставлене. Нижня ж частина другого затулена громіздким ліжком, яке стоїть до нього впритул. Перше надійно закріплене зсередини. Усі спроби відчинити його виявилися марними. У лівій частині віконної рами є отвір, у який глибоко, аж по самісіньку шапку, забито цвях. Коли обстежували друге вікно, то виявили такий самий цвях, і забитий він був так само. Але ніякі зусилля не допомогли відчинити й це вікно. Тож поліція зробила висновок, що вбивці не могли тікати цим шляхом. А відтак поліцейським навіть не спало на думку витягти обидва цвяхи та відчинити вікна.

Мій огляд був дещо прискіпливішим і детальнішим, я тільки-но пояснив тобі чому: я ж розумів необхідність довести, що «неможливість» тут є не очевидною, а удаваною.

Я почав міркувати *à posteriori*.²⁵ Злочинці, звичайно ж, утекли через одне з вікон. А якщо це так, то вони не могли б знову закріпити раму зсередини, а вікна таки були щільно зачинені — й ось це міркування саме своєю ясністю й стримало поліцію від подальших пошуків у цьому напрямку. Так, вікна були зачинені. Значить, вони мали зачинятися автоматично. Це єдиний висновок, який можна зробити за даних умов. Я підійшов до вільного вікна і, доклавши деякі зусилля, витягнув цвях і зробив спробу підняти раму. Як я і очікував, у мене нічого не вийшло. Тоді я зрозумів, що десь має бути схована пружина. Таке пояснення принаймні підтверджувало істинність мого початкового припущення, якою б загадковою не видавалася справа з цвяхами. В результаті ретельного огляду я таки знайшов потаємну пружину. Натиснув на неї і, цілком удовольнившись знахідкою, не став піднімати раму.

Я повернув цвях на місце і почав уважно роздивлятися вікно. Людина, яка вилізла з нього, могла зачинити раму

ззовні — тоді спрацьовує пружина, але цвях не може сам по собі опинитися на місці. Висновок знову ж таки був очевидний і ще більше обмежив коло моїх пошуків. Убивці мали втекти через друге вікно. І якщо пружини на обох вікнах однакові, а саме цього і слід було чекати, то відмінність має бути у цвяхах чи принаймні в тому, як вони закріпленні. Я виліз на ліжко, перехилився через його спинку і ретельно оглянув раму другого вікна. Просунувши руку за дошку, я з легкістю знайшов пружину і натиснув на неї. Як я і передбачив, вона була така сама, як і на першому вікні. Тоді я звернув увагу на цвях. Він також був міцним, і також забитий по самісіньку шапку.

Можливо, ти гадаєш, що це мене спантеличило; та якщо ти справді такої думки, то зовсім не розумієш сутності індуктивного методу. Говорячи мовою мисливців, я ні на хвилину не втратив сліду. В моєму ланцюжку не було жодної невірної ланки. Я простежив кожную з них і дійшов до кінцевої точки, а кінцевою точкою був цвях. Я вже зауважив, що він був точнісінько такий, як його товариш із сусіднього вікна; але що означав цей доказ (хоча був він дуже переконливим) у порівнянні з упевненістю в тому, що саме це є кінцевим пунктом моїх пошуків. А тому я сказав собі: «Із цвяхом має бути щось негаразд». Я торкнувся його, й одразу ж уламок цвяха опинився у мене в руці. Друга його частина залишилася в отворі, де він, скоріше за все, і зламався. Місце розлому було старе (про це свідчила іржа на ньому); цвях було забито так сильно, що краї шапки також частково опинилися в рамі. Коли я обережно повернув зламану частину на місце, склалося враження, ніби цвях цілий та неушкоджений. Я натиснув на пружину і на декілька дюймів підняв вікно. Разом із рамою піднялась і шапка, яка щільно трималася на місці. Я опустил вікно, і знову із цвяхом нічого не сталося.

Отже, на даному етапі таємниця була розкрита. Убивця утік через вікно, що було частково затулене ліжком. Коли

рама опускалася (або її опускали навмисно), пружина закріплювала її на місці; поліція ж помилилася, прийнявши функції цвяха за функції пружини, а тому вважала подальші дослідження непотрібними.

Наступне питання: як злочинець спустився на землю? Тут я був цілком задоволений нашою прогулянкою навколо будинку. Зо п'ять із половиною футів од вікна, про яке йдеться, стоїть громовідвід. Дістатися його з вікна, поминаючи вже те, щоб вилізти на нього, цілком неможливо. Але я помітив, що віконниці на п'ятому поверсі належать до того особливого виду, який паризькі теслярі називають *ferrades*; зараз вони використовуються рідко, але їх частенько можна зустріти в старих маєтках десь у Ліоні чи Бордо. Такі віконниці нагадують звичайні двері (а саме одностулкові), з тією лише відмінністю, що їх нижня частина — гратчаста, а тому за неї дуже зручно вхопитися руками. У нашому випадку ширина віконниць сягає трьох із половиною футів. Коли ми побачили їх із задвір'я, вони були напіввідчинені, тобто утворювали зі стіною прямий кут. Можливо, поліцейські, як і я, оглядали задню частину будинку. Скоріше за все, вони побачили *ferradestak* би мовити «у розрізі», а тому не помітили, наскільки вони широкі, або ж просто не звернули на це належної уваги. Поліція була впевнена, що злочинці не могли втекти таким шляхом, а тому обмежилася поверховим оглядом вікон. Мені ж одразу стало зрозуміло, що коли навстіж розчинити віконниці над ліжком, то вони опиняться на відстані не більш як два фути від громовідводу. Також ясно й те, що надзвичайно смілива та хоробра людина могла б перелізти і з громовідводу у вікно. Простягнувши руку на два з половиною фути (вважаймо, що віконниці розчинені навстіж), злочинець міг ухопитися за ґратки. Потім міг відпустити громовідвід, упертися ногами в стіну, відштовхнутися і зачинити віконниці; а якщо припустити,

що вікно було відчинене, — сильно розгойдатися і перелетіти через підвіконня до кімнати.

Я хочу, щоб ти запам'ятав: ідеться про неймовірну, надзвичайну спритність, оскільки лишень за її допомогою можна виконати такий ризикований акробатичний трюк. Я маю намір довести тобі, що такий стрибок можливий, це по-перше, а по-друге — і це найголовніше — хочу, щоб ти уявив собі, якої виняткової, я б навіть сказав надприродної, спритності вимагає такий стрибок.

Ти, звісно, гадаєш, що, як заведено в адвокатів, «у моїх інтересах применшувати, а не перебільшувати вимоги до виконавця». Така практика характерна для закону, а не для розуму. Істина — це все, чого я прагну. А на цьому етапі моя мета — змусити тебе зіставити факти: з одного боку — незвичайна спритність, про яку я щойно говорив, та дуже дивний голос, чи то верескливий, чи то різкий, з другого — немає двох однакових суджень стосовно національності, а в самих репліках ніхто не зміг розрізнити жодного складу.

При цих словах у мене промайнула якась неясна, невиразна здогадка. Мені здалося, що я ось-ось зрозумію думку Дюпена — так буває, коли щосили хочеш пригадати щось, навіть думаєш, що пригадав, але так і не згадуєш. Тим часом мій друг продовжував:

— Зауваж, я дещо змістив акценти: від питання, як злочинець утік, я перейшов до питання, як він потрапив у кімнату. Я зробив це навмисно, аби показати тобі, що і те, і те було здійснене тим самим шляхом і в тому самому місці. А тепер повернімося до спальні. Що ж ми тут побачили? Нам повідомили, що із шухляд комода зникли речі, але при цьому чимало одягу там залишилося. На мою думку, такий висновок — просто нісенітниця. Це лише припущення, при чому не з розумних, і не більше. Звідки ми знаємо, що, крім знайдених речей, там взагалі було ще щось? Мадам Л'Еспане з дочкою вели усамітнене життя: нікого не запрошували, самі рідко де з'являлися — то навіщо їм

потрібен великий гардероб? Та й те вбрання, що лишилися, було чудової якості і явно не найгірше з того, що носили ці дами. Якщо грабіжник і вкрав одяг, то чому ж не найкращий, чому, врешті, він не забрав усього? А головне, чому він спокусився якимось жіночим ганчір'ям, а не чотирма тисячами франків? А гроші він якраз і не взяв. Майже все золото, про яке говорив банкір мосьє Міньйо, лишилося цілим і валялося в мішечках на підлозі. А тому я не хочу, щоб ти забивав собі голову дурницями про мотив злочину — безглуздими припущеннями, які виникли у поліції під впливом тієї частини свідчень, в яких ідеться про доставку грошей додому. Чи не щогодини у нашому житті трапляються збіги вдсятеро неймовірніші за цей (доставка грошей додому та вбивство отримувача три дні потому), а ми навіть не звертаємо на них уваги. Збіг — це камінь спотикання для тієї частини мудрагелів, які ніколи навіть не чули про теорію ймовірності, — а тим часом саме завдяки цій теорії найславетніші відкриття людства отримали найвизначніші пояснення. Певна річ, якби у нашому випадку гроші зникли, то те, що їх принесли за три дні до вбивства, означало б набагато більше, ніж просто збіг. Це було б незаперечним доказом мотиву. Якщо ж за обставин даної справи ми вважатимемо мотивом злочину золото, тоді наш убивця — справжній тупак, бевзень, вибач, ідіот, оскільки про гроші (а значить, і про свій мотив) він геть забув.

А тепер, не забуваючи про ті обставини, на які я звернув твою увагу, — своєрідний голос, незвичайна спритність і вражаюча відсутність мотиву в такому жорстокому вбивстві, — звернімося до самої картини злочину. Ось жінка, яку задушили голими руками, а потім заштовхнули у димар, та ще й догори дригом. Звичайні злочинці так не чинять. У будь-якому разі вони не стануть у такий спосіб звільнятися від тіла. У тому, що тіло проштовхували у димар, є щось жахливе, вражаюче; щось

несумісне з нашими у явленнями про людину, навіть якщо припустити, що тут побував найгірший мерзотник і збоченець. Тільки уяви, якою силою треба володіти, щоб протиснути тіло у димар знизу вгору, якщо тільки спільними зусиллями кількох дужих чоловіків вдалося витягти його звідти вниз.

А тепер розгляньмо й інші прояви цієї страшної сили! На ґратках знайшли пасма сивого волосся, надзвичайно густі пасма, хочу я зауважити. Їх видерли з корінням. Ти знаєш, яка потрібна сила, щоб вирвати одразу бодай двадцять-тридцять волосин. Ти також бачив ці пасма. Їхне коріння (жахливе видовище!) було вирване з м'ясом і шкірою — це незаперечний доказ неймовірної сили, з якою одним махом видерли близько півмільйона волосин. Горло старої дами не просто перерізали — голову зовсім відокремили від тіла, а тим часом убивця використав звичайну бритву. Ти лише уяви собі страшну, нелюдську жорстокість цих злочинів! Я вже не згадую про синці на тілі мадам Л'Еспане. Мосьє Дюма і його шановний колега мосьє Етьєн зробили висновок, що ушкодження нанесене тупим предметом, — і в цьому джентльмени не помилилися. Тупим предметом стала бруківка на подвір'ї, на яку скинули тіло жертви з того вікна, що частково затулене ліжком. Усе просто, чи не так? Але поліція не втямила цього, оскільки не помітила ширини віконниць і взагалі відкинула можливість того, що вікна можна відчинити.

А якщо додати до цього страшний безлад у кімнаті, то нам залишиться поєднати вражаючу спритність, нелюдську силу, дику жорстокість, кровожерливі вбивства без будь-якого мотиву та голос, що балакає казна-якою мовою, аж навіть не можна розібрати жодного слова. Що ж у нас тоді виходить? Як гадаєш, чий образ я зобразив?

Від цього питання у мене по спині пробіг холодок.

— Шаленець, який скоїв цей жахливий злочин, — сказав я, — оскаженілий маніяк, який утік із божевільні тут неподалік.

— Що ж, у певному розумінні ти маєш рацію, — відповів Дюпен, — але голосіння божевільного, навіть якщо його охопила неймовірна лють, не відповідає опису того своєрідного голосу, який чули свідки. У божевільного все ж є національність і рідна мова, а його викрики, хай і уривчасті, але таки зрозумілі. Крім того, волосся, що я тримаю зараз у руці, не може бути волоссям божевільного. Я ледь вийняв цей жмуток зі зціплених пальців мадам Л'Еспане. Що ти про це скажеш?

— Дюпене, — вигукнув я, вкрай збентежений, — це не просто незвичайне волосся, воно не може належати людині!

— Я цього не стверджую, — заперечив він, — але перш ніж робити певні висновки, поглянь-но на малюнок, який я спробував зробити. Цей нарис точно відображає те, що в частині свідчень описується як «багряні синці та сліди нігтів» на шиї у мадемуазель Л'Еспане, а за словами мосьє Дюма та мосьє Етьєна, «декілька вельми глибоких подряпин та багряних синців, що дуже нагадували відбитки пальців».

— Ти бачиш, — продовжував мій друг, розкладаючи перед собою на столі аркуш паперу, — що малюнок створює уявлення про міцну й чіпку хватку. Рука (якщо це була рука) ні на мить не розтулилася. Кожен палець — певно, до останнього подиху жертви — стискав шию бідолашної з тією страшенною силою, з якою схопив іще живу жінку. А зараз спробуй одночасно вкласти пальці обох рук у відбитки, які тут зображені.

Я прикладав пальці і так, і сяк, але у мене нічого не виходило.

— Стривай, — зупинив мене Дюпен, — так справа не піде. Аркуш лежить на пласкій поверхні, а шия людини має округлу форму. Ось невеличке поліно, воно майже такого

самого радіуса, як і шия. Огорни його малюнком та спробуй іще раз.

Я зробив так, як сказав мій друг, але стало набагато складніше.

— Це відбиток не людської руки, — сказав я врешті.

— А тепер, — мовив Дюпен, — прочитай ось цей уривок із Кюв'є.

Це була детальна анатомічна та загальна характеристика бурого орангутанга, який зустрічається на островах Ост-Індії. Усім відомі такі притаманні цим ссавцям риси, як величезний зріст, надзвичайна сила та спритність, жорстокість і дивовижна здатність до наслідування. І тут я одразу збагнув, у чому крилося звірство цих убивств.

— Опис пальців, — сказав я, коли дочитав до кінця, — повністю збігається з тим, що ти зобразив на малюнку. Я вважаю, що жодна інша тварина, окрім орангутанга, та ще й того виду, про який тут ідеться, не змогла б залишити такі відбитки. До того ж цей іржаво-бурий жмуток також підтверджує схожість. Але я не можу збагнути всі обставини цього жахливого й загадкового злочину. Адже свідки чули два голоси, і один з них, без сумніву, належав французу.

— Саме так! І ти, певно, пам'ятаєш, що вигук «*mon Dieu!*» усі майже одноставно приписують французу. Цей вигук дуже влучно схарактеризував один із свідків (Монтані, кондитер) — як вираз протесту чи докору. Саме на основі цих двох слів я плекаю надію розплутати нашу загадкову справу. Якийсь француз, вочевидь, був свідком убивства. Можливо, і навіть імовірно, що він не брав участі у кривавій розправі. Орангутанг, певно, утік від нього. Француз, мабуть, вистежив його до сумнозвісної кімнати, але, звичайно, за тих хвилюючих обставин не зміг упіймати. Мавпа й досі на волі. Я не продовжуватиму своїх припущень (а інакше я не можу їх назвати), оскільки тих інтуїтивних здогадів, у яких навіть я не досить упевнений,

надто мало для того, щоб переконати інших. А відтак ми назвемо це припущеннями і будемо відповідно їх обговорювати. Якщо ж я не помиляюся і француз, про якого йдеться, не причетний до цього жорстокого злочину, то оголошення, яке я вчора ввечері дорогою додому здав у редакцію «Le Monde» (це газета, що репрезентує інтереси нашого судноплавства і користується попитом серед моряків), приведе його до нас.

Він дав мені газету, де я прочитав:

У Булонському лісі рано вранці такого-то числа поточного місяця (коли було скоєно вбивство) був спійманий величезний рудувато-бурий орангутанг того виду, що зустрічається на острові Борнео. Власник (як було встановлено, моряк із мальтійського судна) зможе повернути назад свою мавпу за умов посвідчення прав та відшкодування витрат, що пов'язані з ловами та утриманням тварини. Звертатися за адресою: будинок №... на вулиці... Сен-Жерменського передмістя, четвертий поверх.

— А звідки ти знаєш, — спитав я, — що власник — моряк та ще й із мальтійського корабля?

— Я цього і не знаю, — відповів Дюпен. — Не певен у цьому. Але поглянь на цей шматочок стрічки: він дуже заяложений і нагадує ті, якими моряки зав'язують свої «хвости» — улюблену їхню зачіску. Ба більше, такий вузол міг зробити лише моряк, а надто мальтієць. Я знайшов цю стрічку біля коминка. Навряд чи вона належала комусь із небіжчиць. Але навіть якщо я помиляюся у своїх міркуваннях щодо стрічки, і француз, якого ми шукаємо, зовсім не мальтійський моряк, то те, що я вказав на це в оголошенні, аж ніяк не зашкодить. Якщо я неправий, він подумає, що мене ввели в оману і не стане над цим замислюватися. Але якщо ж я маю рацію, то я досяг своєї

головної мети. Як очевидець, хоч і не спільник вбивства, француз, звісно, сумніватиметься, перш ніж прийти за оголошенням і забрати орангутанга. Ось як він міркуватиме: «Я не винен; людина я бідна, а орангутанг коштує дорого, для мене це справжнє багатство, то навіщо ж втрачати його через пусті побоювання? Ось він, зовсім поруч, лише руку простягни. Його знайшли у Булонському лісі, далеко від місця, де сталося вбивство. Ну хто стане підозрювати, що такий переступ скоїла дика тварина? Поліція спантеличена, вона ніколи не здогадається, як усе було насправді. Навіть якщо вони і вистежили тварину, то не зможуть довести, що я був очевидцем злочину, а тим паче звинуватити мене в убивстві лише на підставі того, що я щось бачив. Важливо те, що про мене вже хтось знає. В оголошенні мене так і називають власником цієї тварини. Я не знаю, як багато відомо тому, хто дав оголошення. Якщо я не прийду за своєю власністю, яка до того ж чимало коштує, коли відомо, що я хазяїн, то на тварину впаде підозра. Не в моїх інтересах зараз привертати увагу до себе чи до мавпи. Краще я з'явлюся за оголошенням, заберу орангутанга і сховаю його, аж поки все стихне».

Тільки-но мій друг закінчив, як ми почули кроки.

— Будь наготові, — сказав Дюпен. — Я маю на увазі пістолети. Але не показуй їх і не стріляй, поки я не подам сигналу.

Парадні двері навмисне не зачиняли, і відвідувач увійшов, не подзвонивши, і почав підніматися сходами. Але він, мабуть, вагався. Оскільки раптом ми почули, як він спускається. Дюпен хутко кинувся до дверей, але тут долинули кроки — він знову піднімався. Він більше не робив спроб повернутися, навпаки, йшов упевнено, а потім у двері постукали.

— Заходьте! — весело й сердечно відказав Дюпен.

Чоловік увійшов. То був точно моряк — високий, дужий, мускулястий; все у ньому свідчило про те, що він не

боїться навіть самого чорта, та в цілому відвідувач справляв приємне враження. Засмаглого обличчя майже не було видно з-під густих бакенбардів і вусів. Він тримав важкого кийка, що, певно, був його єдиною зброєю. Моряк ніяково вклонився і побажав нам доброго вечора; він говорив щирою французькою мовою і попри незначний невшательський акцент, можна було здогадатися, що він парижанин.

— Прошу, сідайте, друже мій, — запросив його Дюпен, — Ви, певно, прийшли по орангутанга? По щирості, я вам навіть заздрю: володіти такою твариною! Вона ж купу грошей коштує, правда ж? А скільки йому років, як гадаєте?

Моряк полегшено зітхнув — здавалося, в нього камінь із серця звалився. Він відповів упевнено:

— Чесно кажучи, навіть гадки не маю, але, скоріше за все, не більш як чотири-п'ять років. Він тут, у будинку?

— О ні, що ви! У нас недостатньо місця, аби тримати його тут. Ми залишили його у платній стайні на вулиці Дюбур, це зовсім поруч. Ви зможете забрати його завтра вранці. Я ж сподіваюсь, ви готові до посвідчення прав на власність?

— Не сумнівайтесь у цьому, сер.

— Навіть шкода розлучатися з ним, — відказав Дюпен.

— Не думайте, сер, що ви старалися задарма, — відповів моряк. — Зовсім ні. Я охоче заплачу за те, що ви спіймали тварину — у межах розумного, звісно.

— Що ж, — сказав мій друг, — ви чесна і порядна людина. Дайте подумаю. Скільки ж з вас узяти? О! Я скажу, яка мені потрібна винагорода. Розкажіть нам усе, що вам відомо про вбивства на вулиці Морґ.

Останні слова Дюпен вимовив неголосно й зовсім спокійно. Так само спокійно він підійшов до дверей, зачинив їх і поклав ключ у кишеню. А потім дістав пістолет і без зайвої метушні поклав його на стіл.

Обличчя матроса почервоніло так, ніби він боровся з ядухою. Він скочив на ноги та схопив свого кия, але за мить повалився на стілець. Француз тремтів усім тілом, а обличчя його тепер було смертельно бліде. Він не вимовив жодного слова. Я щиро йому співчував.

— Любий друже, — лагідно відказав Дюпен, — не треба лякатися. Що ж ви так! Ми не заподіємо вам зла. Даю слово джентльмена і француза, що ми не збираємося вас кривдити. Мені добре відомо, що ви не винні у цих жорстоких вбивствах на вулиці Морґ. Але в той сам час не можна сказати, що ви аж ніяк не причетні до цього. Вам, певно, вже зрозуміло, що я достатньо поінформований у цій справі, причому ніколи не здогадаєтесь, звідки я отримую відомості. В цілому мені все зрозуміло. Ви не скоїли нічого такого, що маєте замовчувати або за що вас можна притягти до відповідальності. Ви навіть не вкрали грошей, хоча й мали таку можливість. Вам нема чого приховувати, та, власне, й переховуватися. Але з іншого боку, ви — порядна людина і совість зобов'язує вас розповісти все, що вам відомо про це страхіття. Невинний чоловік зараз заарештований і ув'язнений, його підозрюють у вбивстві, справжній винуватець якого вам добре відомий.

Дюпен знав, що каже: моряк опанував себе, але його зухвала поведінка враз десь поділася.

— Господи, допоможи мені! — вимовив він по короткій паузі. — Я розповім вам усе, що знаю. Але я був би справжнім дурнем, якби сподівався, що ви повірите бодай частині моєї сповіді. Та все одно я не винен, і якщо мене стратять, я помру з чистою совістю.

В цілому його розповідь була такою. Нещодавно він побував на островах Індонезійського архіпелагу. З компанією моряків він висадився на Борнео й заради втіхи вирушив на прогулянку вглиб острова. Разом із товаришем спіймав орангутанга. Але напарник незабаром помер, тож моряк став одноосібним власником тварини. На зворотному

шляху в нього було чимало проблем через жорстокий норв орангутанга, але врешті моряк дістався до Парижа і тримав тварину в себе вдома під замком, аби не привертати уваги допитливих сусідів. Моряк чекав, поки у мавпи загоїться лапа, яку вона поранила на кораблі. Француз мав намір вигідно продати орангутанга.

Нещодавно, повернувшись додому з моряцької гулянки (а було це вночі, чи радше вранці того дня, коли було скоєно злочин), моряк застав тварину у власній спальні. Виявилось, що орангутанг вирвався із суміжної комірчини, куди його посадили, як здавалося, для більшої надійності. Він сидів перед дзеркалом, увесь у мильній піні, з бритвою в руках, і намагався поголитися — без сумніву, він неодноразово спостерігав за хазяїном через замкову щілину в комірчині. Побачивши небезпечну зброю, яку тримала ця люта тварина, і розуміючи, що мавпа зможе її використати, моряк спочатку розгубився. Але він звик приборкувати навіть найскаженіші прояви натури орангутанга за допомогою батога. І зараз він також схопив канчук. Помітивши це, тварина одразу кинулася до дверей, а потім східцями донизу, а звідти, через вікно, що як на лихо було відчинене, надвір.

Француз у відчаї побіг за нею. Мавпа, не кидаючи бритви, час від часу зупинялася, оберталася, робила гримаси, підпускала свого переслідувача зовсім близько і знову втікала. Ця погоня тривала доволі довго. На вулицях панували тиша і спокій, оскільки було близько третьої години ранку. У провулку за вулицею Морґ увагу втікачки привернуло світло, що мерехтіло у спальні мадам Л'Еспане, на п'ятому поверсі її будинку. Наблизившись до будівлі, орангутанг помітив громовідвід, із неймовірною спритністю видерся нагору, схопився за навстіж відчинену віконницю і, розхитавшись, заскочив до кімнати, просто на спинку ліжка. Акробатичний трюк забрав менш як хвилину. Опинившись у кімнаті, мавпа поштовхом знову відчинила віконницю.

Матрос не знав, радіти йому чи плакати. Він був цілком упевнений, що тепер зможе упіймати тварину: вона тільки-но потрапила у пастку, врятуватися з якої могла лише за допомогою громовідводу, та коли вона спускатиметься, він із легкістю її перехопить. Із другого боку, хвилюватися було через що: ще не відомо, що може накоїти у будинку орангутанг. Це міркування змусило моряка знову побігти слідом за утікачкою. Піднятися по громовідводу не становить труднощів, особливо для моряка, але, порівнявшись із вікном, що було ліворуч, нашому французу довелося зупинитись. Усе, що він зміг зробити, це трохи підтягнутися та зазирнути всередину. Моряк ледь не звалився донизу, побачивши жахливу сцену. У цю саму мить тишу порушили ті несамовиті крики, які розбудили та налякали мешканців вулиці Морґ. Мадам Л'Еспане з дочкою, обидві у нічних сорочках, вочевидь, були зайняті тим, що перебирали папери у залізній скриньці, пересунутій на середину кімнати. Вона була відчинена, а речі лежали поряд на підлозі. Напевно, жертви сиділи спинами до вікна, оскільки між тим, як тварина опинилася у кімнаті, та криками минув деякий час. Скоріше за все, жінки помітили орангутанга не одразу, подумавши, що віконницею грюкнув вітер.

Коли матрос зазирнув у вікно, величезна тварина тримала мадам Л'Еспане за волосся (яке було розплетене, і стара леді його розчісувала) і розмахувала перед її обличчям бритвою, наслідуючи перукаря. Дочка лежала на підлозі не рухаючись, вона знепритомніла. Крики та опір мадам Л'Еспане (що коштували їй видертого волосся), певно, змінили спершу мирні наміри орангутанга й розбудили в ньому лють. Одним рішучим рухом він майже відрізав голову нещасній. Вид крові ще більше запалив тварину, вона геть оскаженіла. Орангутанг із палаючими очима, скрегочучи зубами, накинувся на дівчину, впився своїми страшними пазурами їй в горло та душив доти, доки жертва

не сконала. Люто озираючись навсібіч, мавпа побачила над ліжком бліде від жаху обличчя хазяїна. Одразу ж шаленство тварини, яка, певно, ще пам'ятала про страшний батіг, змінилося страхом. Усвідомлюючи, що заслуговує на покарання, орангутанг, мабуть, вирішив приховати свої криваві вчинки й у паніці заметався по кімнаті, перекидаючи та ламаючи меблі, скидаючи з ліжка подушки й ковдри. Насамкінець він схопив тіло дочки і запхнув його у комин, де його потім і знайшли, а тіло старої дами недовго думаючи жбурнув у вікно.

Коли ж мавпа зі своєю понівеченою ношею показала у вікні, приголомшений матрос скоріше з'їхав, ніж спустився донизу, і кинувся додому, жахаючись наслідків кривавих убивств, а потім вирішив на деякий час забути про свої зобов'язання щодо тварини. Голоси, що їх чули свідки на сходах, були переляканими зойками француза та лютим бурмотінням орангутанга.

Ось, напевно, і все. Ще до того, як виламали двері, орангутанг, мабуть, утік зі спальні громовідводом. Скоріше за все, він і опустил за собою вікно.

Згодом тварину упіймав сам хазяїн, який продав її за кругленьку суму в ботанічний сад. Щойно ми прийшли до префекта поліції і все йому розповіли (Дюпен таки не втримався від деяких коментарів), Лебона одразу ж відпустили. Хоч префект і прихильно ставився до мого друга, проте не зміг приховати своєї досади з приводу такого повороту подій і зробив собі приємність, ущипливо зауваживши, що було б непогано, якби кожен займався своєю справою.

— Нехай бурчить, — сказав мені Дюпен, який не вважав за потрібне відповідати на такі випадки. — Нехай поговорить, це втішить його совість. Мені достатньо того, що я перемиг на його ж власній території. Втім, те, що нашому префекту не вдалося розплутати справу, не повинно його дивувати, оскільки він надто хитрий для того, щоб

дивитися в корінь. Його мудрість — поверхова. У неї є лише голова, та немає тіла, як на картинах, що зображують богиню Лаверну;²⁶ або в кращому разі — голова та плечі. Але що не кажи, він непогана людина. Особливо мені подобається те, як спритно він домігся репутації розумника. Я маю на увазі його здатність *de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas.*²⁷

Переклад Михайла Сарницького

Вбивства на вулиці Морґ

Яких пісень співали сирени або яке ім'я взяв Ахіллес, ховаючись між жінок, — хоч і тяжкі питання, а все ж мають розгадку.

*Сер Томас Браун*²⁸

Розумові здібності, які називають аналітичними, самі, проте, аналізові не піддаються. Судити про них можна тільки за наслідками їхньої роботи. Крім того, ми ще знаємо, що ці здібності є джерелом безмежної насолоди для тих, кого вважають аналітиками. Як дужа людина кохається у вправах, що спонукають її м'язи до дії, так і аналітик втішається тим психічним станом, коли щось розплутує. Він може бути в захваті від найпростішої розваги, — тільки б вона потребувала його хисту. Він полюбляє загадки, ребуси, піктограми; розв'язуючи їх, виявляє таку проникливість, що пересічним людям вона видається надприродною. Насправді ж метод, до якого він удається, є, по суті, інтуїтивним. Гадають, що аналітичні здібності найкраще розвиває математика, а надто той її вищий розділ, який несправедливо — просто з огляду на поширені у ньому зворотні обчислення — було названо *par excellence*^x математичним аналізом. Та все ж уміти обчислювати ще не означає вміти аналізувати. Гравець у шахи,²⁹ наприклад, все враховує, але нічого не аналізує. Отож люди здебільше не розуміють, як гра в шахи впливає на розвиток розуму. Я не маю наміру писати науковий трактат: це лише мимоволі обраний вступ до одного незвичайного оповідання. Все ж я скористаюся нагодою заявити, що задля розвитку вищих

---

^x *par excellence* — переважно (фр.).

розумових здібностей набагато придатніша непоказна гра в шашки, ніж вишукана грайливість шахів. Те, що в шахах фігури, неоднаково й часом дивно пересуваючись, мають різну й мінливу вартість, є тільки складним, а не (як часто хибно вважають) глибоким. Таж у цій грі потрібна тільки увага: якщо хоч на хвилю відволіктися, стається помилка, що призводить до втрати або й цілковитої поразки. Число можливих ходів велике не лише через розмаїтість фігур, а й тому, що вони можуть повертатися назад, імовірність чогось недобачити через це значно зростає, і в дев'яти партіях з десяти виграє пильніший. У шашках навпаки: відступати не можна, а тому вартість кожного ходу більша, а всіх можливих ходів значно менше. Отже, проста концентрація уваги не поглинає всіх сил і аналітичний розум тут майже завжди перемагає. Аби ці міркування не здавалися надто абстрактними, уявімо гру, де в партнерів по чотири дамки і помилки через неуважність годі сподіватися. Зрозуміло, що за рівних початкових умов тут може виграти тільки той, хто зуміє побачити якийсь *recherche*^{XI} хід. Аналітик полишає торовані стежки, проникає в дух свого партнера, ототожнює себе з ним і таким чином, нерідко з одного погляду, прозирає основи стратегії (іноді на диво простої), яка введе суперника в оману або змусить його помилитися.

Віст здавна відомий своїм впливом на те, що називають здатністю до обчислень, і ми знаємо багато людей великого розуму, котрі з майже незбагненною втіхою грали у віст, а от шахів уникали, вважаючи їх пустою забавою. З усіх інтелектуальних розваг віст, безперечно, найдужче розвиває аналітичні здібності. Найкращий гравець у шахи, може, вміє робити й щось інше, натомість той, хто добре грає у віст, може сподіватися на успіх в усіх тих важливіших сферах, де розум стинається з розумом. А добре грати — це означає знати всі способи, якими, не вдаючися до шахрайства,

---

^{XI} *recherche* — вишуканий (*фр.*).

можна досягти виграшу. Цих способів не просто багато, — вони ще й відрізняються рівнем складності, який часом буває недоступний людині пересічного розуму. Уважно спостерігати може лиш той, хто має цупку пам'ять: отже, пильний гравець у шахи непогано гратиме у віст, хоча, звісно, для цього було б досить і правил Хойла,³⁰ які ґрунтуються на самій механіці гри і цілком усім зрозуміли Тож мати добру пам'ять і вправлятися «по книзі» — звичайні умови для успішної гри. Проте аналітик виявляє свій хист саме там, де жодні правила вже не діють. Він мовчки робить силу спостережень та висновків. Те саме, мабуть, роблять й інші гравці, але обсяг здобутої інформації залежить не стільки від ґрунтовності чи правильності висновків, скільки від якості спостережень. Потрібно знати те, що слід постерігати. Аналітик нічим себе не обмежує, хоча, коли йдеться про гру, відкидає все непов'язане з нею. Він вивчає вирази обличчя свого партнера, уважно порівнюючи їх з тим, що відбивається на обличчях суперників. Приглядається, як кожен у руках тримає карти, часто вгадуючи козирі або старші карти за тим поглядом, яким дивиться на них їхній власник. Під час гри помічає кожную перемену на обличчях гравців і таким чином здобуває знання, оскільки впевненість, подив, радість, розчарування виявляють себе по-різному. З того, як гравець бере взятку, дізнається, чи може той взяти одразу ще одну. Те, як кинуто карту на стіл, указує йому, блефує гравець чи ні. Необережно чи ненароком сказане слово, випадково засвічена карта і тривога чи байдужість, яку виявляє при цьому її власник, підрахунки взятки для їх упорядкування, збентеження, вагання, завзятість або нерішучість — усе це вказує його несхибній інтуїції на те, що відбувається насправді. Тільки-но зіграно два чи три кони, він уже знає, що в кожного в руках, і відтоді непомильно викладає карти, немов решта гравців тримає свої карти лицем до нього. Аналітичні здібності не слід плутати з винахідливістю: тоді

як аналітик конче повинен бути винахідливим, винахідливі люди часом напрочуд не здатні до аналізу. Вміння конструювати, чи-то комбінувати, яким вони так пишаються і для якого (мабуть, помилившись) френологи³¹ знайшли відповідний орган, вважаючи те вміння природженою властивістю, так часто виявляється в людей, котрі в іншому є просто недоумками, що це вже привернуло увагу письменників-моралістів. Винахідливість та аналітичність набагато легше розрізнити, ніж химерування та уяву, хоча відмінність між ними та сама. І справді, ми бачимо, що винахідники завжди повні химер, тоді як правдива уява є наслідком глибокого аналізу.

Це оповідання пропонується читачеві як своєрідний коментар до щойно висунутих суджень.

Весну та першу половину літа 18.. року я жив у Парижі, де й познайомився з паном С. Огюстом Дюпенем. Дюпен був шляхетного, давнього роду,³² але низка нещасливих подій довела молодика до повного зубожіння, приборкавши навіть його завзяту вдачу. Він не намагався змінити долю, не прагнув повернути втрачені маєтки. З ласки кредиторів у його власності залишилася невеличка частина спадщини, і на ренту, що надходила з неї, він примудрявся жити: дбав тільки за доконечні потреби й не переймався розкошами світу. Єдиною його втіхою були, звичайно, книжки, але в Парижі вони доступні.

Вперше ми побачились у сутіні бібліотеки на вулиці Монмартр: так трапилось, що ми шукали однієї книжки — вельми старої й дуже цікавої. Це зблизило нас, і ми зустрічалися чимраз частіше. З тією невимушеністю, яку дозволяють собі французи, хоч би про що там ішлося, він коротко оповів мені історію своєї родини. Я був вражений тим, скільки книжок він прочитав, а насамперед відчув, як душа моя стрепенулась від його шаленого завзяття й палкої свіжої уяви. Шукаючи в Парижі якоїсь гідної роботи чи мети, я нарешті збагнув, що знайшов і що товариство такої

людини буде мені неоціненним скарбом. Цю думку я висловив йому з усією щирістю. За який час було вирішено, що, поки я буду в Парижі, ми житимем удвох, і оскільки моє матеріальне становище було не таке сутужне, як у нього, я мав можливість найняти один старезний будинок і обставити його так, щоб це відповідало нашій радше химерній, похмурій удачі. Дім стояв пустою через забобони, до яких нам було байдуже, й поволі хилився до своєї остаточної руїни у відлюдному куточку Сен-Жерменського передмістя.³³

Коли б люди довідались, як ми живемо в тім будинку, то вважали б нас божевільними, — хіба, може, й сумірної вдачі. Ми цілком відгородились від світу. До нас ніхто не ходив, я пильнував, аби не бовкнути комусь із колишніх знайомих про наше помешкання, а Дюпен ще давніше припинив усілякі знайомства. Ми жили тільки для себе.

Однією з химер Дюпена (а як іще це можна назвати?) була його закоханість у ніч, я з філософським спокоєм перейняв од нього і цю закоханість, і решту його дивацтв. Княгиня жалоби не була ласкава повсякчас бути з нами, але ми могли імітувати її присутність. Тільки-но розвиднялося, ми в усьому будинку зачиняли грубезні віконниці й запалювали дві тонкі високі свічки, що дуже пахтіли й освітлювали кімнату кволими мертвотно-блідими промінчиками. Вони допомагали нам поринути у вигадані світи — ми читали, писали або й просто балакали, — поки годинник сповістить пришествя правдивої темряви. Тоді, взявшись попідруч, ми вирушали з дому і вели далі денні дискусії або просто тинялися вулицями до ранку, шукаючи поміж химерних вогнів та тіней велелюдного міста того безмежного душевного переживання, яке може дати спокійне спостереження.

Під час таких мандрівок я не міг не чудуватися (хоча, здавалося, знаючи його багатий внутрішній світ, мав би цього чекати) винятковим аналітичним здібностям Дюпена.

До того ж він мав вигляд людини, яка нестримно віддається своїй пристрасті і, коли не від розгадки, то принаймні від самого розгадування отримує велику насолоду, — Дюпен цього й не заперечував. Хвалькувато всміхаючись, він казав мені стишеним голосом, що в душі кожної людини знає віконечко, проз яке може бачити, що в кого на серці, й часто супроводив це твердження прямими доказами обізнаності з моїми справами, що мене дуже бентежило. В такі хвилини він ставав холодним і ніби чужим, очі робились безвиразні, а його звичайний густий тенор обертався на дискант і міг би дратувати, коли б не розважність і ясність його мови. Спостерігаючи його в цьому стані, я подумки поринав у давню філософію двоєдності душі³⁴ й розважав себе тим, що уявляв собі двох Дюпенів — творця та нищителя.

З цих моїх слів не судіть, ніби я пишу про яку таємницю або ж переказую вигадки, — я лише розповім про гострий, а може, навіть хворий розум цього француза. А втім, його власні слова найліпше доведуть те, що я хочу сказати. Трапилась нам отака пригода.

Одного вечора ми йшли довгою брудною вулицею неподалік Пале-Рояля.³⁵ Кожен занурився у свої думки, і хвилин п'ятнадцять ми йшли мовчки. Зненацька Дюпен урвав мовчанку:

— Таки й справді, з його ростом можна грати тільки в «Theatre des Varietes».³⁶

— Напевно, що так, — відповів я мимоволі й не зразу постеріг (адже весь поринув у роздуми), що співбесідник якимсь дивним чином потвердив мої невисловлені міркування. За хвилю я спам'ятався, і мій подив став майже безмежним.

— Дюпене, — сказав я помертвілим голосом, — це вище мого розуміння. Не криючись скажу, що я дивом дивуюся й ледве вірю власним вухам. Звідки ти знаєш, що я думав за... — Тут я затнувся, аби пересвідчитись, чи справді він знає за кого.

— ... за Шантійї, — сказав він, — чого це ти затнувся? Ти саме міркував, що через свою миршаву постать він стає смішним у трагедії.

Саме про це я й міркував. Шантійї, що підбивав черевики на вулиці Сен-Дені, почав марити театром. Він спробував зіграти Ксеркса в однойменній трагедії Кребійона³⁷ й став загальним посміховищем через свої потуги.

— Скажи мені, в ім'я Господа, — вигукнув я, — що за метод, якщо був тут метод, дозволив тобі прозирнути мої міркування?

По правді я трохи перелякався, та не хотів цього виказувати.

— Рознощик фруктів, — відповів Дюпен, — наштовхнув тебе на думку, що підкидач підметок не досить високий для Ксеркса *et id genus omne*.^{xii}

— Рознощик фруктів? Ти пантеличиш мене, я взагалі не знаю жодного разнощика.

— Це той чоловік, що ненароком наскочив на тебе, коли ми завертали в цю вулицю, — десь хвилин із п'ятнадцять тому.

Тепер я пригадав, що справді, разнощик фруктів з великим кошелем яблук на голові мало не збив мене з ніг, коли ми завертали у вулицю, по якій зараз ідемо. Але до чого тут Шантійї? Це мені не вкладалося в голову.

Але в Дюпена не було й дрібки *charlatanerie*.^{xiii}

— Я поясню, — сказав він, — і коли ти добре все пригадаєш, ми зможемо простежити твої міркування в зворотному напрямі від хвилини, коли я до тебе забалакав, до інциденту з разнощиком. Отже, проминемо такі пункти: Шантійї, Оріон, доктор Ніколз,³⁸ Епікур, стереотомія, бруківка, разнощик фруктів.

---

^{xii} *et id genus omne* — і всіх його роду (латин.).

^{xiii} *charlatanerie* — штукарство (фр.).

Мабуть, нема такої людини, що б хоч раз не простежувала власних думок і не дивувалася химерності стежок свого розуму. Таке стеження буває доволі цікавим, і хто вперше вдається до нього, буде вкрай здивований, коли не приголомшений, безмежною відстанню й відсутністю будь-якого видимого зв'язку між початком міркувань та їхнім результатом. Годі казати за мій подив, коли я почув те, що казав француз: я не міг не впізнати манівців власних думок і не визнати, що Дюпен каже правду. А він тим часом вів далі:

— Коли ми повертали на цю вулицю з вулиці С, то, якщо мені не зраджує пам'ять, розмова точилася за коні. Це було останнє, про що ми говорили. Саме коли ми переходили вулицю, рознощик з великим кошелю на голові метнувся повз нас і штовхнув тебе на купу каміння, що лежало для ремонту бруківки. Ти наступив на камінь, що був відкотився, ковзнув з нього, мало не звихнувши ногу, щось промимрив собі під ніс та мовчки рушив далі. Я не стежив за тобою навмисне, але стостережливість останнім часом стала мені своєрідною потребою.

Ти втупився в землю, дратливо й похмуро позираючи на вибоїни та бакаї на дорозі (тож я бачив, що ти й далі думаєш про бруківку), аж поки ми дісталися поперечної вулиці, названої ім'ям Ламартіна,³⁹ вулиці, яку задля спроби вимостили добре обтесаним і припасованим камінням. Тут очі тобі проясніли, й за рухом твоїх уст я збагнув, що ти мовиш слово «стереотомія» — термін, який найкраще відповідав такому ретельному брукуванню. Я знав, що, згадавши про стереотомію, ти конче згадаєш за атоми, відтак — за Епікура; а що ми недавно говорили про нього і я був зауважив, який же проникливий розум мав цей шляхетний грек, якщо сучасна космогонія своєю теорією туманностей покріплює його великі ідеї, до яких він додумався всього з кількох спостережень, то ти, я передчував, не втримаєшся і поглянеш на велику туманність

у сузір'ї Оріона. Я очікував, коли ти це зробиш. Ти подивився вгору: тепер я був певен, що йду за твоїми думками. Але в тій уїдливій статті, що з'явилася вчора в «Musee», сатирик удався до трохи недоречної алюзії: глузуючи з того, що Шантії, ставши на котурни, переіменив ім'я, він згадує латинський вислів, який ми часто обговорювали. Я маю на увазі: *Perdidit antiquum litera prima sonum.*⁴⁰

Я тобі вже казав, що тут ідеться про Оріон, який по-давньому писався Уріон. Я знав, що ти не міг забути дотепності такого тлумачення, тож не проминеш нагоди поєднати Оріон з Шантії. З посмішки на твоєму обличчі я збагнув, що ти таки поєднав їх. Ти думав про ваду бідолашного шевця. До цього ти йшов і горбився, а потім я побачив, як ти випростався. Я був певен, що тепер ти думаєш за його миршаву постать. Тоді я й урвав твої міркування, зауваживши, що той Шантії і справді коротун, тож ліпше йому грати в «Theatre des Varietes».

Невдовзі після цього ми переглядали вечірній випуск «Gazette des Tribunaux»,^{xiv} і раптом такі рядки потрапили нам на очі:

«НАДЗВИЧАЙНІ ВБИВСТВА.»

Цієї ночі, близько третьої години, мешканців кварталу святого Роха побуджено жахливими криками, що лунали з п'ятого поверху будинку на вулиці Морг. У цьому будинку, що відомий як дім пані Леспане, ніхто не жив, окрім самої пані та її дочки — панни Камілії Леспане. Вісім чи десять сусідів деякий час товклися біля дверей, марно намагаючись відчинити їх, зрештою ломом висадили двері й увійшли до будинку разом із двома gendarmes).^{xv} Саме в цей час крики

---

^{xiv} «Gazette des Tribunaux» — Судової газети (фр.).

^{xv} gendarmes — поліцаями (фр.).

припинилися, проте коли люди подолали перший прогін сходів, вони почули два чи більше грубі голоси, що сперечалися десь вище. Коли люди дісталися третього поверху, голоси змовкли й залягла цілковита тиша. Люди поділилися, щоб швидше обстежити будинок, й пройшли всіма кімнатами, але, діставшись великого затильного покою на п'ятому поверсі (двері якого також довелося вивалити, бо були замкнені зсередини), були вражені не лише жахливістю, а й цілковитою незрозумілістю того, що побачили.

У помешканні був найдикіший безлад: меблі потрощені й розкидані, постіль з єдиного ліжка була на підлозі посеред кімнати. На стільці знайдено бритву, що обкипіла кров'ю; на камінові — два чи три довгі пасма сивого волосся, також закровленого й, здається, видертого з корінням. На підлозі знайдено чотири наполеондори, сережку з топазом, три великі срібні ложки, три малі — з мельхіору, та дві валізи з чотирма тисячами франків золотом. Шухляди комода, що стояв у кутку, було висунуто, там вочевидь хтось нишпорив, хоча багато речей ще лишилося. Під постіллю (на підлозі) знайдено невеличкий сейф — дверцята відчинені, ключ стирчав у замкові. Всередині нічого не лежало, крім кількох старих листів та інших неважливих паперів. Самої пані Леспане не було навіть сліду, але увагу людей привернуло те, що в каміні натрушено сажі. Почали обстежувати комин й (страшно переповідати!) звідти витягли тіло дочки: воно на чималу відстань було захане у вузький комин догори ногами. Тіло було ще тепле і все вкрите саднами — очевидний наслідок перебування в комині. На обличчі багато страшних подряпин, на шиї темні синці та глибокі відбитки нігтів, — здається, нещасну задушили на смерть.

Сумлінне обстеження всього будинку не дало інших вагомих знахідок, і люди вийшли на невелике бруковане

подвір'я позаду будинку. Там лежало тіло старої пані, горло якої було перерізане майже зовсім: коли підіймали тіло, голова відпала. Що голова, що тіло жахливо понівечені, тіло майже не скидалося на людське.

Як ми гадаємо, поки що немає жодного сліду, який би допоміг розв'язати цю страшну загадку».

Наступного дня газета вмістила такий додаток:

«ТРАГЕДІЯ НА ВУЛИЦІ МОРГІ.

У зв'язку з цією найразючішою жахливою подією було опитано багатьох осіб, але нічого істотного не сплигло на поверхню. Подаємо нижче всі отримані свідчення.

***Поліна Дюбур**, прая, засвідчила, що знала небіжчиць, бо прала для них упродовж останніх трьох років. Стара і її дочка, здається, мали добрі взаємини, виявляли одна до одної чулість. Добре платили. Свідок нічого не може сказати, як і за що вони жили. Гадає, ніби стара ворожила людям за гроші. Вважалося, що гроші в них водяться. Ніколи не бачила в домі чужих людей — ні коли приходила по білизну, ні коли приносила її. Впевнена, що в домі не було обслуги. Крім п'ятого поверху, здається, ніде в будинку не було ніяких меблів.*

***П'єр Моро**, тютюнник, засвідчив, що пані Леспане купляла в нього потрохи тютюну і табаки майже чотири роки. Він народився у цьому районі й жив тут ізмалку. Небіжчиця зі своєю дочкою оселились у цьому будинку більш ніж шість років тому. Давніше в ньому жив один ювелір, що здавав горішні кімнати різним особам. Дім був власністю пані Леспане. Обурившись свавіллям пожилця, вона відмовила йому і вселилась у будинок сама, не здаючи вже жодної кімнати. Стара, бачте, перейшла на дитячий розум. За тих шість років свідок бачив дочку щось зо п'ять разів. Обидві жінки жили цілком відлюдно, вважалися грошовитими. Чув від сусідів, ніби стара ворожила, — не*

вірить цьому. Не бачив, щоб хто чужий заходив до будинку, — тільки розсильний, раз чи двічі, та лікар — разів вісімдесять.

Решта сусідів оповідала майже те саме. Ніхто не стверджував, що часто бував у будинку. Не було нікого, хто б знався ближче з пані Л. або її дочкою. Віконниці з чола будинку завжди були зачинені, затильні теж, oprіч тих, що на п'ятому поверсі. Дім був доброю, не дуже старою будівлею.

Ізидор Мюзе, *gendarme*, засвідчив, що його покликано до будинку близько третьої години ночі. Біля дверей уже скупчилось чимало сусідів, які намагались увійти досередини. Врешті двері було відкрито, але багнетом — не ломом. Проте зробити це було не важко: друга половина двостулкових дверей не закривалася ні вгорі, ні внизу. Коли висадили двері, ще чулися крики, потім раптом урвалися. Крики були мов у людини в передсмертних корчах — сильні і протяжні, аж ніяк не зойки. Свідок разом з усіма побрався сходами. Дійшовши до першого сходового майданчика, почув два голоси, які гучно й сердито сперечалися: один голос був хрипкий і грубий, другий — різкий і дуже дивний. Зміг розібрати кілька слів, що сказав перший голос, говорилося французькою. Запевняє, що голос не міг належати жінці. Розпізнав слова «*sacre*»^{xvi} та «*diable*».^{xvii} Різкий голос належав іноземцеві. Не може напевне сказати, чи був він чоловічий чи жіночий, але гадає, що мова була іспанська. Стан кімнати і небіжчиць свідок змальовує так, як ми вже писали вчора.

Анрі Дюваль, сусіда, мосяжник, засвідчує, що був одним з перших, хто ввійшов до будинку. В цілому підтверджує свідчення Мюзе. Додає, що вони замкнули за

---

^{xvi} *sacre* — клятий (фр.).

^{xvii} *diable* — біс (фр.).

собою вхідні двері, щоб стримати натовп, який швидко зростає, дарма що була глупа ніч. Цей свідок гадає, ніби різкий голос належав італійцеві. Певен, що не французові. Не знає, чи голос чоловічий. Може, й жіночий. Не міг розібрати окремих слів, бо не знає італійської, але за інтонацією судить, що то був італієць. Свідок знав пані Леспане, часто розмовляв із нею та її дочкою. Певен, що різкий голос не міг належати жодній з небіжчиць.

... **Оденгаймер**, власник ресторану. Цей свідок сам зголосився дати свідчення. Не розуміє французької, і довелося залучити перекладача. Родом з Амстердама. Проходив повз будинок, коли почулися крики. Вони тривали кілька хвилин, — мабуть, десять. Були сильні й протяжні, моторошні і незвичні. Підтверджує решту свідчень, крім одного пункту: вважає, що різкий голос належав французові. Не міг утямити слів, бо казалось швидко, уривчасто, зі страхом і люттю. Голос був пронизливий — не так різкий, як пронизливий.

Не може назвати його різким голосом. Хрипкий кілька разів сказав «sacre» та «diable» й один раз «mon Dieu» (1).
^{xviii} Жюль Мінью, банкір, банк «Мінью й син», вулиця Делорен. Це старий Мінью. Пані Леспане бідною не була. Відкрила рахунок у його банку 18.. року (вісім років тому). Часто клала на свій рахунок невеликі суми. Ніколи не знімала гроші аж до останнього часу. За три дні до смерті вперше зняла 4000 франків готівкою. Суму було сплачено золотом, банківський служник поніс їх до неї додому.

Адольф Лебон, служник банку «Мінью й син», засвідчив, що супроводив пані Леспане до її помешкання з двома валізами, у яких були оті 4000 франків. У дверях, що були прочинені, з'явилася панна і взяла від нього одну валізу, другу взяла пані. По тому він уклонився й пішов. Не побачив

---

^{xviii} mon Dieu — Господи (фр.).

тоді на вулиці жодної людини. Це бічна й дуже тиха вулиця.

Вільям Бед, кравець, засвідчив, що був серед тих, що ввійшли до будинку. Англієць. Живе у Парижі вже зо два роки. Одним з перших піднявся сходами. Чув голоси, які сперечалися. Хрипкий голос належав французові. Зрозумів кілька окремих слів, але всі пригадати не може. Чув виразно «sacre» та «mon Dieu». Тоді ж чулося й неначе борюкання кількох осіб, хтось шарпався і вовтузився. Різкий голос був дуже гучний — гучніший за хрипкий. Певен, що той голос не належав англійцеві. Здається, мова була німецька. Голос міг бути й жіночий. Німецької мови свідок не розуміє.

Четверо з названих вище свідків на додаткові питання відповіли, що коли вони підійшли до кімнати, в якій знайдено тіло панни Леспане, двері були замкнені ключем ізсередини. Було абсолютно тихо, не чулося ні звуку, ні голосу. Коли двері висадили, то нікого ніде не побачили. Вікна і чолової, і затильної кімнат були опущені й надійно закриті зсередини. Двері між двома кімнатами були зачинені, але не замкнені. Двері з чолової кімнати на сходи були замкнені, ключ стирчав ізсередини. Двері малої кімнати з чола будинку — п'ятий поверх, біля самих сходів, — були настіж. Кімнатка була захаращена всіляким непотребом: старими ліжками, якимись коробками тощо. Все те уважно поперекладали й переглянули. Кожну п'ядь у будинку пильно оглянуто й обстежено. Комини прошуровано йоржсами від верха до споду. Це п'ятиповерховий будинок з мансардою. Хід на дах міцно забито цвяхами: вочевидь ним не користалися багато років. Час, що минув, відколи стихла чути на сходах суперечка, до моменту, коли люди висадили двері, різні свідки оцінюють по-різному — від трьох до п'яти хвилин. Двері до покою довго не подавалися.

Альфонсо Гарсіо, підприємець. Засвідчує, що мешкає на вулиці Морг. Родом іспанець. Був серед тих, що ввійшли

до будинку. Не пішов з усіма нагору. Вразливої вдачі і тому боявся, що від хвилювання йому стане зле. Чув голоси, що сперечалися. Хрипкий голос належав французові. Слів розібрати не зміг. Різким голосом розмовляв англієць, — він певен цього. Англійської мови не розуміє, але судить за інтонацією.

Альберто Монтані, кондитер. Засвідчує, що одним з перших піднявся по сходах. Чув оті голоси. Хрипкий голос належав французові. Зрозумів кілька слів. Здавалося, немов когось умовляють. Не зміг розібрати, що казав різкий голос. Звуки були швидкі, уривчасті. Гадає, що то говорив росіянин. В цілому потверджує решту свідчень. Італієць. Ніколи не спілкувався з росіянами.

Декілька з названих свідків після додаткових питань засвідчили, що комини в усіх кімнатах п'ятого поверху надто вузькі, щоб через них хтось міг пролізти. «Йоржем» вони називають спеціальну круглу щітку для трусіння сажі. Такими щітками було прошуровано всі димарі й комини від верха до споду. Чорних сходів, якими можна було утекти непомітно для тих, хто піднімався головними сходами, в будинку нема. Тіло панни Леспане було з такою силою запанане в комин, що його витягували чотири або й п'ять чоловік.

Поль Дюма, лікар. Засвідчує, що саме розвиднялося, коли його покликали оглянути трупи. Обидва вони вже лежали на ліжку в опочивальні. Тіло молодій леді було вкрите синцями та саднами. Те, що його запанали в комин, цілком пояснює такі ушкодження. Шию дуже подряпано, і під самим підборіддям кілька глибоких подряпин та темно-синіх плям — явні сліди пальців. Обличчя знекровлене, очі витріщені, кінчик язика відкушено. В області шлунка виявлено великий синець — імовірно, там натискали коліном. На думку пана Дюма, панна Леспане була задушена на смерть невідомою особою чи особами. Тіло матері жахливо понівечене. Всі кістки правої ноги та руки так чи

інакше потрощено. Ліва суреля (*tibia*) і всі ребра з лівого боку поламані. Все тіло страхітливо бліде й потовчене. Неможливо сказати, яким чином були заподіяні ці пошкодження. Важкий дерев'яний кийок, широка залізна штаба, стілець — будь-який важкий тупий предмет у руках дужого чоловіка міг призвести до таких наслідків. Жодна жінка ніякою зброєю не змогла б завдати таких сильних ударів. Свідок оглянув і голову небіжчиці, що лежала окремо від тіла й теж була дуже побита. Горло вочевидь було перерізано якимсь дуже гострим інструментом, — мабуть, бритвою.

Олександр Етьєн, лікар (хірург). Був запрошений разом із Дюма оглянути трупи. Підтверджує свідчення пана Дюма та його висновки.

Дарма що було опитано ще й інших осіб, нового вже нічого не почули. Такого страшного в усіх своїх деталях вбивства, якщо це взагалі можна назвати вбивством, ще ніколи не вчинялось у Парижі. Поліція спантеличена незвичайністю цього злочину. Поки нема навіть надії на розгадку цієї таємниці».

Вечірній випуск газети повідомляв, що в кварталі святого Роха й далі триває сум'яття та розгубленість. Сумнозвісний будинок знову ретельно оглянуто, ще раз опитували свідків, — і все марно. Та все ж додатково сповіщалось, що заарештовано та ув'язнено Лебона, хоча, здається, йому нема чого закинути.

Либонь, Дюпен перейнявся цією пригодою, — принаймні так можна було судити, бо тепер він ухилявся будь-яких розмов про вбивства. Тільки дізнавшись, що арештували Лебона, він уперше спитав моєї думки.

Я, як і весь Париж, уважав, що таємницю годі розв'язати. Сказав, що не бачу способу вистежити злочинців.

— Спосіб з'являється як результат дослідження, а не обирається наперед, — відказав Дюпен. — Паризька поліція, що так пишається своєю проникливістю, кмітлива, але не більше. Розслідуванням поліції бракує методу, якщо, звісно, не вважати методом вимоги моменту. Поліцаям важить продемонструвати розмаїтість ужитих заходів, але нерідко ті заходи такі ж доцільні, як халат Журдена⁴¹ *pour mieux entendre la musique*.^{XIX} Щоправда, поліція часом досягає разючих результатів, але більшу частину цих успіхів вона завдячує простій ретельності та спритності. Там, де цих рис не досить, її схеми падають. Відок,⁴² наприклад, був кмітливий чоловік і вмів наполегливо працювати. Але через те, що йому бракувало культури мислення, він був надто діяльним, і саме тому раз по раз помилявся. Він бачив неправильно, бо дивився занадто зблизька. Може, якісь подробиці він бачив напрочуд ясно, але при цьому неминуче втрачав бачення предмета в цілому. Он воно що трапляється, коли надто заглиблюватись. Істина не завжди у криниці.⁴³ Я переконаний, що всі важливіші речі насправді завжди лежать на поверхні. Ми шукаємо істини в глибоких долинах, тоді як треба вилізти на високу гору. Такі ж помилки, і з подібних причин, трапляються й при спостереженні небесних світил. Дивитися на зірку скося — так, щоб бачити її периферійним зором, — найліпший спосіб споглядання, бо краї сітківки чутливіші до світла, дарма що найбільше променів потрапляє в око тоді, коли ми прямо дивимось на зірку: адже світло при цьому сприймається найгірше. Надмірна заглибленість ослаблює і обтяжує думку. Коли дивитися надто прямо, дуже пильно, вкрай зосереджено, то й Венери на небі не побачиш.

Щодо цих вбивств, то перш ніж робити які висновки, проведемо своє власне невеличке розслідування. Це нас трохи розважить («Ну й дивне він слово знайшов для такої

---

^{XIX} *pour mieux entendre la musique* — щоб краще відчути музику (*фр.*).

роботи», — подумав я), а крім того, — казав далі Дюпен, — Лебон колись мені дуже допоміг, і я не хочу бути невдячним. Ми підемо та оглянемо той будинок на власні очі. Префект поліції мій знайомий, тож дозвіл дістати буде не важко.

Отримавши дозвіл, ми зразу подалися на вулицю Морґ. Це одна з багатьох другорядних вуличок, що пролягли поміж вулицею святого Роха та вулицею Рішельє. Поки ми дійшли, вже й вечоріло, адже той квартал таки далеченько від нашого дому. Будинок шукати не довелося: коло нього товклося чимало людей, котрі з пустої цікавості позирали на зачинені віконниці. Це був звичайнісінький паризький будинок з брамою при вході й полакованою будочкою обіч, розсувне віконечко якої мало означати, що це *loge de concierge*.^{xx} Не заходячи до будинку, ми пройшли вулицею, повернули в завулок, потім іще раз повернули й пройшли позаду будинку, Тим часом Дюпен оглядав сам будинок і все довколишнє з пильністю, у якій я не бачив жодної потреби.

Потім ми знов підійшли до фасаду, подзвонили, і вартові, побачивши наші папери, пропустили нас усередину. Ми пішли сходами нагору — до покою, де було знайдено тіло молодої Леспане і де ще й досі лежали обидві небіжчиці. Як і годилось, у кімнаті ніхто нічого не прибирав. Все, що я побачив, було вже описане в «*Gazette des Tribunaux*». Дюпен досліджував кожну річ надзвичайно уважно — трупи також. Потім ми пройшли рештою кімнат і вийшли на затильне подвір'я: всюди нас супроводив *gendarme*. Було вже поночі, коли ми залишили будинок. По дорозі додому мій товариш зайшов до редакції однієї щоденної газети.

Я вже казав, що дивацтв у нього було ціла купа та що *je les menageais*,^{xxi} — цьому вислову нема відповідника в

---

^{xx} *loge de concierge* — будка консьєржки (*фр.*).

^{xxi} *je les menageais* — я йому потурав (*фр.*).

англійській мові. Тепер він волів ухилятися будь-яких розмов за вбивства. Тільки другого дня опівдні він зненацька спитав мене, чи не помітив я чогось особливого на місці трагедії.

У тому, як він вимовив слово «особливе», було щось таке, що я не знати чому здригнувся.

— Та ні, нічого, — сказав я. — Принаймні нічого поза тим, про що ми читали в газеті.

— Боюсь, що «Gazette» не збагнула всієї незвичайності цього страхітного злочину. А втім, облишмо ті нікчемні міркування, що тиражує газета. Як на мене, цю загадку вважають нерозв'язною саме з тієї причини, яка дає підстави сподіватися дуже простого розв'язку, — я маю на увазі незвичайний характер цього злочину. Поліцаї збиті з пантелику очевидною відсутністю мотиву, — і не тільки самого злочину, а й звірячої жорстокості, з якою він скоєний. Вони не здатні збагнути, як можна було чути на сходах голоси і нікого не знайти нагорі, крім убитої панни Леспане: адже, здається, не було жодного способу вийти з будинку непомітно для людей, котрі піднімалися сходами. Дикий безлад у кімнаті, труп, запханий у комин догори ногами, жахливо понівечене тіло старої пані — цих обставин, а також згаданих вище й тих, які я не маю потреби називати, вистачило, щоб паралізувати поліцію, бо її агенти, котрі так пишаються своєю проникливістю, опинилися тут цілком безпорадні. Вони зробили велику, але таку поширену помилку, сплутавши незвичайне з *потаємним*. Та саме відхилення від звичайного дають розумові навід у пошуках істини. У нашому розслідуванні треба менше питати, «що сталось», а більше — «що сталося такого, чого досі ніколи не траплялося». Далєбі, легкість, з якою я розв'язу або вже розв'язав цю таємницю, прямо пропорційна її цілковитій незбагненності в очах поліції.

Я аж зацікавився від подиву.

— Тепер я чекаю, — мовив він, позираючи на двері нашого помешкання, — одного чоловіка, котрий, хоча, може, й не скоїв злочину, а все ж до нього причетний. Найжахливіші подробиці вбивства ніби свідчать про його невинність. Сподіваюсь, що не помиляюся, адже на цьому припущенні ґрунтуються мої надії розв'язати цю загадку до кінця. Я чекаю, що він от-от з'явиться в цій кімнаті. Щоправда, він може й не прийти, але ймовірніше, що таки прийде. Якщо він прийде, його треба буде затримати за всяку ціну. Ось пістолети: ми обидва знаємо, як з них скористатися, коли цього вимагатимуть обставини.

Я взяв пістолети, ледве тямлячи, що я роблю, і не ймучи віри почутому, тоді як Дюпен швидко вів далі, немов читаючи лекцію. Я вже казав про його ніби відчуженість у такі хвилини. Мова його була неголосна, зате інтонація така, ніби він звертався до людини на далекій відстані. Безвиразні очі дивилися тільки на стіну.

— Всі свідки потвердили, — казав він, — що голоси, які сперечалися, не належали небіжчицям. Це звільняє нас від питання, чи не вбила стара свою дочку, стративши по тому себе. Я кажу це тільки для того, щоб зберегти логічну послідовність міркувань, адже й так ясно, що пані Леспане було не під силу захвати доччин труп у комин, а характер пошкоджень її власного тіла цілком касує гіпотезу про самогубство. Отже, вбивства вчинив хтось інший, і люди, піднімаючись сходами, чули суперечку вбивць. А тепер скажи — не про свідчення взагалі, а про те, що було особливого в них. Чи ти постеріг ту особливість?

Я відповів, мовляв, усі свідки потвердили, що хрипкий голос належав французові, тоді як різкий, або, як казав один, пронизливий, кожен характеризував по-іншому.

— Це тільки очевидність, а не її особливість, — відказав Дюпен. — Чогось певного ти не постеріг. А воно таки є в тих свідченнях. Так, усі свідки в один голос казали, що хрипкий голос належав французові. Що ж до різкого

голосу, то дивним була не розмаїтість оцінок, а те, що всі — італієць, англієць, іспанець, голландець, француз — вважали його голосом іноземця. Кожен був переконаний, що чув звуки чужої мови. Ба більше, ніхто не пізнав, якої саме, кожен називав мову, якої він не знає. Французові той голос видається голосом іспанця, і він каже, що «міг би розпізнати декотрі слова, якби був обізнаний з іспанською мовою». Голландець стверджує, що голос говорив французькою, але ми читаємо, що свідок «не розуміє французької і довелося залучити перекладача». Англієць гадає, ніби голос належав німцю, але «німецької мови свідок не розуміє». Іспанець «певен», що то був англієць, але «судить за інтонацією», адже він «англійської мови не розуміє». Італієць гадає, ніби голос належав росіянинові, але «ніколи не спілкувався з росіянами». Другий француз суперечить першому, кажучи, ніби голос належав італійцеві, але, як і іспанець, «судить за інтонацією». Отже, яким дивним, яким незвичайним мав бути той голос, коли про нього можна почути такі свідчення! Коли в його інтонації представники п'яти найбільших народів Європи не впізнали нічого знайомого! Може, скажеш, що він міг належати азіатові чи африканцеві. Що азіатами, що африканцями Париж не рясніє, але, не відкидаючи цю можливість, я зверну твою увагу на такі три обставини. Один свідок сказав, що голос був «не так різкий, як пронизливий». Два інших називають його швидким та уривчастим. Жодного слова — ба навіть звуків, схожих на якесь слово, — ніхто із свідків не пригадав.

Не знаю, — казав далі Дюпен, — яке враження справила на тебе моя розповідь, але не вагаючись скажу, що правильної дедукції навіть з цієї частини свідчень — частини, де йдеться про хрипкий та різкий голоси, — цілком досить, щоб пробудився здогад, який скерує все далі розслідування. Я сказав «правильна дедукція», але моя думка цими словами виявлена не вповні. Я мав на увазі, що дедукція — єдиний придатний метод і що здогад неминуче

впливає зі свідчень, є єдиним з них висновком. А що то за здогад, я поки не казатиму. Поки мені досить, коли ти знатимеш, що цей здогад спрямував мої пошуки в опочивальні.

Перенесімося уявою до тієї опочивальні. Що ми станемо шукати насамперед? Вихід, яким скористалися вбивці. Нема потреби довго розводитись за те, що ми обидва не віримо у втручання потойбічних сил. Пані та панна Леспане були вбиті не духами. Вбивцями були матеріальні істоти, що й утекли матеріально. Але як? Випадково сталося так, що міркування можна тут провести тільки одним чином, отже, ми мусимо прийти до певного висновку. Розгляньмо ж усі можливі способи втечі. Зрозуміло, що вбивці були в опочивальні або принаймні в сусідній кімнаті, коли люди піднімались по сходах. Тому ми повинні шукати вихід тільки з цих двох кімнат. Поліція обстежила кожен дюйм підлоги стін та стелі. Ніякий потаємний вихід не міг приховатися від її агентів. Але, не ймучи віри їхнім очам, я вирішив перевірити на власні: й таки справді, жодного *потаємного* виходу нема. Двері з кімнат на сходи були замкнені зсередини. Подивімось на комини. Вони, хоча й досить широкі зісподу, далі звужуються, і там навіть кіт не пролізе. Отже, ясно, що й через комини утекти неможливо, нам застаються тільки вікна. Якби хтось утікав через вікна чолової кімнати, його б одразу помітили люди, які були на вулиці. Отже, вбивці мусили тікати вікнами затильної кімнати. Правда, прийшовши до цього висновку таким неспростовним чином, партії ми ще не виграли, адже нам кажуть, що через вікна втекти було неможливо. Нам нічого не залишається, як довести, що та неможливість тільки гадана.

Опочивальня має два вікна. Одне з них не заставлене меблями і все на видноті. Низ другого вікна затуляє незграбне ліжко, присунуте впритул до нього. Перше вікно надійно закрите зсередини. Хоч як дмися, його не піднімеш.

Крізь раму в лутці вікна виверчено отвір, і туди майже по саму голівку вставлено грубий цвях. У рамі другого вікна можна бачити такий же цвях, вставлений таким же способом, і підняти його так само неможливо. Поліція задовольнилася цим як доказом, що через вікна ніхто втекти не міг. А тому вони й не спробували витягти цвяхи і підняти вікна.

Мої власні пошуки були конкретніші — саме з тих міркувань, які я щойно навів: адже я мав довести, що те нібито неможливе насправді таким не є. Отож я міркував *a posteriori*.^{xxii} Вбивці втекли якимсь із цих вікон. Але вони не могли вставити цвях зсередини: це міркування своєю очевидністю приспало пильність поліції. Та все ж вбивці закрили вікно, отже, мусить бути ще щось, крім цвяха. Це був неминучий висновок. Я підійшов до незаставленого ліжком вікна, насилу витяг цвях і спробував підняти раму. Як я й сподівався, вона не подалася, попри всі мої зусилля. Потайна пружина — тепер я знав — існує. Це покріпило мою ідею, хоча не все ще було ясно з тим цвяхом. Уважно оглянувши раму, я швидко знайшов приховану пружину. Я натиснув її й переконався, що вікно піднімається.

Тоді я встромив цвях на місце й уважно його оглянув. Людина могла вилізти цим вікном і зачинити його — пружина спрацювала б, — але вставити цвях на місце вона не могла. Цей простий висновок ще більше обмежив поле моїх пошуків: убивці тікали другим вікном. Якщо припустити, що пружини на вікнах однакові, що, мабуть, так і було, тоді повинна існувати якась відмінність між цвяхами або принаймні в способах їх фіксації. Я виліз на ліжко й уважно оглянув раму другого вікна. Пропустивши руку за узголів'я, я швидко намацав пружину, котра, як я й сподівався, була така сама, як і на першому вікні. Тоді я

---

^{xxii} *a posteriori* — виходячи з фактів (латин.).

подивився на цвях. Як і на першому вікні, він був грубий і застромлений майже по саму голівку.

Можливо, ти гадаєш, що це мене спантеличило, — і якщо ти й справді так гадаєш, то ти не розумієш природу індукції. Як кажуть мисливці, сліду я не втратив. Чуття не зрадило мені ні на хвилю. В ланцюгові моїх міркувань не було ганджу. Я пройшов невидимою стежкою до кінця, — вона привела до цвяха. Як я вже сказав, другий цвях був достоту як його товариш з сусіднього вікна, але цей факт нічого не важив, коли порівняти його з довгою низкою міркувань, що привели мене до цвяха. Я сказав собі: «В цього цвяха повинен бути якийсь гандж». Я взяв його за голівку — й уламок цвяха в чверть дюйма завдовжки опинився у мене в руці. Решта залишилася в отворі, де цвях вочевидь був перебитий. Злам був давній, укритий іржею. Мабуть, цвях зламали, вдаривши по ньому молотком. Я повернув уламок на місце, і цвях знову здавався цілим: гандж був невидний. Натиснувши пружину, я підняв раму на кілька дюймів: головка цвяха піднімалася разом з рамою, не випадаючи з отвору. Я опустив раму: цвях знову здавався цілим.

Отже, загадку було розгадано: вбивця втік цим вікном. Рама або сама впала, або ж умисне була опущена, і пружина зафіксувала її. Ота пружина її й тримала, а не цвях, як гадала поліція, вважаючи дальші пошуки непотрібними.

Наступне питання: як убивця спустився на землю? На це я знайшов задовільну відповідь під час нашої прогулянки навколо будинку. На відстані десь п'яти з половиною футів од вікна, про яке йде мова, проходить громовідвід. З цього громовідводу неможливо дістатися вікна, вже й не кажучи, щоб залізти в нього. Але я помітив, що віконниці п'ятого поверху дуже своєрідні: паризькі теслярі називають їх *ferrades*. Таких віконниць тепер майже не роблять, але їх часто можна бачити на старих будинках Ліона та Бордо. Вони скидаються на звичайні двері, вдвоє не складаються, а

спідня половина виготовлена у вигляді решітки чи то дерев'яних ґраток — і за них можна чудово вхопитися руками. Віконниці, що цікавлять нас, мають три з половиною фути завширшки. Коли ми їх бачили знадвору, вони були наполовину прочинені, тобто стояли під прямим кутом до стіни. Напевне, агенти поліції теж вивчали затилля будинку, але, дивлячись на віконниці з торця, вони не побачили, які ж ті віконниці широкі, або принаймні не усвідомили значення цього факту. А втім, гадаючи, що вікном утекти неможливо, вони, певне, задовольнилися дуже побіжним оглядом. Та я зразу збагнув, що коли б віконницю відвести аж до стіни, то від неї до громовідводу залишалось б яких два фути. Отже, було ясно, що, маючи надзвичайну силу й спритність, можна було залізти в кімнату. Злочинець міг дотягтися віконниці, вхопитися за неї і, сміливо відштовхнувшись ногами від стіни, опинитися просто вікна, а коли б воно було відчинене, то й ускочити в кімнату.

Зверни увагу, що я кажу про надзвичайну спритність і силу як доконечні умови, потрібні для такого небезпечного вчинку. Першим моїм наміром є показати, що таке взагалі можливе, а другим, — важливішим, — що йдеться про щось надзвичайне, про майже нелюдську вправність того, хто міг це зробити.

Ти, безперечно, гадаєш, що, як кажуть юристи, «щоб довести свою версію, мені треба применшувати, а не перебільшувати вимоги до виконавця злочину». Може, так воно робиться в суді, але глузду в цьому міркуванні небагато. Мені не потрібні сторонні міркування, щоб встановити істину: сторонні міркування мають і сторонню мету, моєю ціллю є істина сама. Проте моя ближча мета полягає в тому, щоб зіставити надзвичайну спритність, про яку я щойно казав, з отим дуже дивним — різким чи пронизливим — голосом: адже не знайшлося навіть двох

людей, які б однаково назвали ту мову, в звуках котрої не було ніякого складу.

По цих словах Дюпена невиразний, напівсформований образ майнув перед моїми очима. Я був на межі розуміння — і не міг зрозуміти; так буває й з людиною, якій здається, що вона от-от пригадає забуте, а зрештою нічого й не пригадає. Дюпен далі читав свою лекцію.

— Ти бачиш, — казав він, — що питання про вихід з будинку я обернув на питання про вхід. Я зробив це умисне, аби провести ідею, що те й друге було здійснене одним способом. Повернімося ж до кімнати. Що можна сказати про її вигляд? Як зазначено в газеті, в шухлядах комоду хтось нишпорив, хоча багато речей залишилося на місці. Висновок з цього зроблено абсурдний. Той висновок не більше, ніж здогад, та й то один з найдурніших. Звідки нам знати, що з тих шухляд узагалі щось пропало? Пані Леспане з дочкою жили дуже відлюдно — нікого не приймали, рідко ходили в гості, — отже, їм не було потреби мати багато уборів. Ті, що залишились у шухлядах, були, врешті, найкращого ґатунку, чогось ліпшого тим жінкам годі було бажати. Якщо злодій щось брав, чому він узяв не найкраще, чому не забрав усього? До речі, чому не взяв чотири тисячі франків, а потягнув лише клунок білизни? Адже він знехтував золото. Майже всю суму, названу банкіром Мінью, знайдено у валізах у тій же кімнаті. Отож викинь на сміття безглузду думку, ніби вбивства вчинені задля грабунку, — думку, яка запала в поліцейські голови через оті свідчення про передачу грошей. Це просто збіглося, що жінкам передали гроші, а через три дні сталося вбивство. Удесятеро значніші збіги обставин трапляються в нашому житті мало не щодня, але ми їх навіть не помічаємо. Збіг обставин взагалі є великим каменем спотикання для тих мислителів, які нічого не знають за теорію ймовірностей — теорію, якій сучасна наука зобов'язана своїми найвидатнішими досягненнями. У тому разі, коли б золото

зникло, те, що його передали за три дні до вбивства, було б чимось більшим, ніж збіг обставин. Проте реальна ситуація така, що, коли б ми вважали золото мотивом, то мусили б також вважати злочинця ідіотом, котрий, понехтувавши золото, понехтував також і мотив.

Пам'ятаючи за всі ці обставини, — дивний голос, надзвичайна спритність, разюча відсутність мотиву таких жорстоких убивств, — придивімось уважніше, як скоєно самий злочин. Жінку задушено на смерть і запхано в комин догори ногами. Звичайні вбивці такого не роблять. Принаймні вони б не намагалися сховати труп таким дивним способом. У цьому способі, погодься, було щось *excessively outre* — те, що не узгоджується з нашим уявленням про дії навіть дуже зіпсутої людини. Подумай також, якої треба сили, щоб запхати тіло *вгору* у вузький отвір так тісно, що тільки спільним зусиллям кількох чоловік можна було витягти його звідти *вниз!*

Звернімося тепер до іншого свідчення про нечувану силу. На каміні знайшли дуже грубі пасма сивих жіночих кіс, видертих з корінням. Тобі відомо, як важко видерти з корінням навіть двадцять чи тридцять волосин укупі. Ми на власні очі бачили ті коси. Їхнє коріння (огидне видовище!), видерте разом зі шматочками шкіри та м'яса, — ознака страхітливої сили. Висмикнути десь півмільйона волосин одразу! В старої не те що горло перерізане, а геть відітнута голова, і зброєю була звичайнісінька бритва! Про знущання над тілом пані Леспане я не казатиму. Пан Дюма та його шановний колега, пан Етьєн, сповістили, що видимі пошкодження тіла заподіяні тупим предметом. Добродії, зрештою, мали рацію: тупим предметом була бруківка затильного двору, на яку впала небіжчиця з п'ятого поверху. Поліція не натрапила на цю просту, як тепер виглядає, думку з тієї ж причини, з якої не помітила тих надзвичайно широких віконниць, — через клятий цвях, що збив їх з

пантелику, змусив відкинути саму думку, що вікна взагалі відчиняються.

Якщо тепер, на додачу до цього всього, ти як слід поміркуєш про жахливий безлад у кімнаті, який треба поєднати з дивовижною спритністю, надлюдською силою й звірячою жорстокістю вбивці, з відсутністю мотиву злочину, з нелюдською grotesquerie^{xxiii} страхіть, з голосом, що говорить казна-якою мовою, що й не можна зрозуміти і навіть розрізнити жодного слова, то якого висновку ми дійдемо? Яке враження це справило на твою уяву?

Коли він запитав, я аж здригнувся.

— Божевільний, — відповів я, — вчинив це звірство. Якийсь шалений маніяк, що втік з сусідньої Maison de Sante.^{xxiv}

— Твоя версія, — відказав він, — відповідає деяким моментам реальності. Але не всім. Навіть у нападі шаленства голос божевільного не схожий на той, що чули люди на сходах. Хоча в мові божевільного часом годі щось уторопати, але завжди можна сказати, якої він нації, можна розрізнити окремі слова чи уривки слів. До речі, в божевільних отакого волосся не буває. Я виплутав цей жмуток із закоцюрблених пальців старої Леспане. Як ти гадаєш, що це?

— Дюпене! — вигукнув я розгублено, — це волосся... Неможливо!.. Це — не людське волосся!

— Та цього я й не казав, — відповів він, — а втім, зачекаймо з волоссям, поглянь лишень на оцей мій малюнок. Це точна копія того, що газета назвала «темні синці та глибокі відбитки нігтів», а свідки (пани Дюма та Етьєн) — «кілька... темно-синіх плям».

---

^{xxiii} *grotesquerie* — надмірністю (*фр.*).

^{xxiv} *Maison de Sante* — Божевільні (*фр.*).

Бачиш, — казав він, розгортаючи аркуш на столі, — малюнок свідчить, що рука тримала цупко і твердо, пальці не ковзали. Кожен палець зберігав своє місце в мертвій хватці, покіль жертва сконає, залишивши точний відбиток.

Спробуй-но тепер поставити всі свої пальці зразу, як оце на малюнку.

Я спробував, але марно.

— Може, наш дослід поставлено неправильно, — сказав він, — папір розгорнуто на площині, проте людська шия кругла. Ось круглячок такого діаметру як шия людини. Обгорнімо папір навколо нього та повторімо дослід.

Я зробив і це, але стало ще очевидніше, що поставити пальці так, як на малюнку, неможливо.

— Такий слід, — сказав я, — людська рука не могла лишити.

— Тепер прочитай оце місце з Кюв'є,⁴⁴ — сказав він. То був докладний опис (вкупі з анатомічною будовою) великого бурого орангутанга зі східноіндійських островів — величезного жорстокого звіра дивовижної сили й спритності. Здібності цих ссавців до наслідування добре відомі всім. Я нараз зрозумів всю жахітність убивств.

— Опис руки й пальців так точно узгоджується з твоїм малюнком, — сказав я, — що в мене нема жодного сумніву: тільки орангутанг — і саме цього виду — міг залишити такі сліди пальців. Це темно-руде волосся також відповідає описові Кюв'є. Проте я все ж не можу збагнути деяких подробиць цього страхітного вбивства. Скажімо, люди чули два голоси й один безперечно належав французові.

— Твоя правда. І ти, мабуть, пам'ятаєш слова, котрі, як майже всі свідчать, казав той голос: «Mon Dieu!» Голос, з огляду на ситуацію, слушно оцінив один із свідків (Монтані, кондитер), кажучи, ніби той когось докоряв чи умовляв. Це дає мені надію на розв'язок усієї загадки. Француз знав про вбивства. Можливо, — насправді це більш ніж імовірно, — що він не брав ніякої участі в тих кривавих жахіттях.

Орангутанг міг утекти від француза. Він міг переслідувати мавпу, але, якщо в звіра напад шаленства, впіймати його неможливо. Отже, орангутанг і зараз десь гуляє. Я не роз'яснюватиму свої дальші здогади, — інакше я не маю права їх назвати, — вони настільки інтуїтивні, що я сам ледве їх розумію, і тому не сподіваюся, що зможу зробити їх зрозумілими для інших. Через те нехай це будуть просто здогади. Якщо той француз і справді невинний, то оголошення, яке я вчора заніс до редакції газети «Le Mond» (цю газету переважно читають матроси, бо вона віддана їх інтересам), приведе його сюди.

Він дав мені газету, і я прочитав таке:

«ПІЙМАНО! У Булонському лісі рано-вранці такого-от числа (вказано день убивства) піймано великого бурого орангутанга, що походить з острова Борнео. Власник (як нам відомо, матрос з мальтійського судна) може отримати тварину, якщо задовільно опише її та сплатить невеличку суму за її лови та утримання. Звертатися: Сен-Жерменське передм., вул..., буд..., au troisieme».^{xxv}

— Як ти знаєш, — спитав я, — що той чоловік — матрос з мальтійського судна?

— Я не знаю цього, — відказав Дюпен, — я не певен цього. Проте, ось стрічка, яка своїм засмальцьованим виглядом промовляє, що була заплетена в одну з тих довгих кіс, що їх так любляють матроси. Крім того, оцей морський вузол на ній зав'яже не кожен, бо це мальтійський вузол. Цю стрічку я підняв коло громовідводу. Вона не могла належати жодній з небіжчиць. Та навіть, якщо я помиляюсь, і француз не з мальтійського судна, нема великої шкоди: він не знатиме причини моєї помилки, він просто гадатиме, що мене ввели в оману деякі обставини, до яких йому нема ніякого діла. Якщо ж я правий, то мій

---

^{xxv} *au troisieme* — на четвертому поверсі (*фр.*).

виграш істотний. Хоч і невинний, він усе ж знає про вбивства, отже, вагатиметься зголоситись як власник орангутанга. Мабуть, він гадатиме:

«Я невинний. Я небагатий. За мого орангутанга можна взяти чималі гроші: для мене зараз це справжнє багатство. Чого це я маю втрачати свою власність через дурну обережність? Ось він — лиш піти й забрати. Його знайдено в Булонському лісі — далеченько від місця страшної пригоди. Та хто взагалі втямить, що вбивства вчинила якась лиха тварина? Поліція дала хука на цьому ділі, не вхопила жодної ниточки до справжніх подій. Нехай вони й вистежать мавпу, — як вони доведуть, що я знав про вбивства? А коли й знав, то що? За це не можна потягти до суду. Але найважливіше, що про мене знають. У газеті сказано, що власником є матрос з мальтійського судна. Я не можу бути певен, що вони не знають про мене більше. Якщо я не з'явлюся по мавпу, що так дорого коштує, — а вже знають, що я її власник, — я не лише втрачу орангутанга, а й накличу підозру. Не випадає привертати увагу чи до себе, чи до тварини. Треба зголоситися, забрати її та заховати з очей, поки це діло вщухне».

Цієї хвилини ми почули, що хтось піднімається сходами.

— Готуйся, — сказав Дюпен, — пам'ятай за пістолети, але не показуй їх і не стріляй без мого знаку.

Вхідні двері були не зачинені, й гість увійшов не подзвонивши. Він піднявся на кілька сходинок і нерішуче зупинився. Аж ось ми почули, що він пішов униз. Дюпен було кинувся до дверей, але гість знову пішов угору. Він уже не вагався: рішуче піднявся на четвертий поверх і постукав у наші двері.

— Заходьте, — привітно сказав Дюпен.

Чоловік увійшов. Безперечно, це був матрос: ставний, дужий чолов'яга з тим байдужо-зухвалим виразом обличчя, яке мало означати, що він й дідькові дасть ради. Засмагле

лице більш ніж наполовину ховалося під бакенбардами й вусами. У руці він тримав важку дубову палицю, але іншої зброї, здається, не мав. Він незграбно вклонився й побажав нам «доброго вечора» з тим акцентом, який, хоча й був трохи Neufchatelish,⁴⁵ все ж виказував справдешнього парижанина.

— Сідайте, друже, — почав мову Дюпен, — я здогадуюся, що ви прийшли по орангутанга. Бігме, я вам заздрю: мати такого чудового звіра! Та, мабуть, і коштує він чимало. Як ви гадаєте, скільки йому років?

Матрос повільно звів дух, — немов людина, що збулася важкої ноші, — й поважно відповів:

— Відкіль мені знати? Проте йому не може бути більш ніж чотири-п'ять років. Він у вас тут?

— Що ви! Тут не спосіб його держати. Ми тримаємо його в платній стайні: це поруч, на вулиці Дюбо. Ви зможете забрати його завтра вранці. Сподіваюся, ви назвете його особливі прикмети?

— Авжеж, пане, назву.

— Але ж гарний звір! Так шкода його віддавати!

— О, пане! Я ж бо не казав, що весь цей клопіт вам ніяк не оплатиться. Будьте певні, я готовий дати за мавпу все, що хочете, — як то кажуть, у межах розумного.

— Гаразд, — відповів Дюпен, — приймаю ваші запевнення. Хай-но я подумаю... Чого б мені зажадати? А! Ось! Я назву свою ціну. Ви розкажете мені все, що знаєте про ті вбивства на вулиці Морґ.

Останні слова Дюпен проказав дуже тихо і дуже спокійно. По тому неквапом пішов до дверей, замкнув їх і поклав ключа собі в кишеню. Не хапаючись, витяг пістолета з-за пазухи й поклав перед себе на стіл.

Матрос ураз почервонів, ніби від нападу ядухи. Зіпнувся було на ноги, схопився за палицю, але знову сів; тепер його тіпало, мов у пропасниці. Лице йому

пополотніло, він вочевидь не міг говорити. Я щиро співчував йому.

— Друже мій, — мовив до нього Дюпен лагідно, — ви даремно злякалися, бігме, даремно. Даю вам слово честі, слово істинного француза, ми не зичимо вам зла. Мені степенно відомо, що ви не винні в тих убивствах. Але, з іншого боку, не можна заперечити, що якимось чином ви все ж причетні до цього злочину. З того, що я сказав, ви повинні здогадатись, що я вже знайшов спосіб дошукатися правди, — спосіб, який вам годі уявити. А тепер до діла. Ви не зробили нічого, про що було б слід мовчати, нічого, що робило б вас винним. Ви навіть не вчинили грабунку, дарма що була нагода. Вам нема чого приховувати. У вас немає причин приховувати. З іншого боку, ваша честь зобов'язує вас розказати все, що ви про це знаєте. Через цей злочин ув'язнено безвинного: тільки ви можете назвати справжнього вбивцю.

Поки Дюпен йому це тлумачив, матрос потроху оговтався, хоч його зухвалості не стало й знаку.

— Ну, Господи, поможи! — сказав він після тривалого мовчання. — Я розкажу все, що знаю, але нема й найменшої надії, що ви мені повірите бодай наполовину: я був би дурнем, коли б таку надію мав. Я й справді невинний, і коли навіть мені судилося померти через це, я розкажу щирю правду й матиму чисте сумління.

Ось короткий зміст його сповіді. Останнє їх плавання було до островів Індійського архіпелагу. Невеличкий гурт з їхнього судна, у якому був й він, мав нагоду зійти на берег на острові Борнео — відпочити та трохи розважитись. Там матрос і його товариш зловили орангутанга. Товариш невдовзі помер, орангутанг став цілковитою власністю матроса. Через неслітську лютість звіра матрос мав чимало клопоту по дорозі додому, однак довів орангутанга до Парижа. Аби не привертати незичливої цікавості сусідів, він держав його замкненим у комірчині. Матрос мав намір

продати звіра й чекав, поки в того загоїться рана на нозі, яку він був заскалив під час подорожі на судні.

Тієї ночі матрос пізно повернувся з походеньок і, прийшовши додому, побачив мавпу на своєму ліжку: орангутанг виліз із комірчини, де, здавалося, був надійно замкнений. Мавпа сиділа перед дзеркалом із бритвою в руці й запіненою мордою: вона, наслідуючи свого господаря, буцім голилася, бо не раз бачила цю процедуру проз замкову шпарку дверей комірчини. Побачивши таку небезпечну зброю в руках лютого звіра, який ще й досить вправно нею володів, матрос отетерів і не зразу збагнув, що робити. Та йому вже доводилося приборкувати скажений норів цього створіннячка, і він потягся по батіг. Побачивши це, мавпа притьмом кинулася в двері, далі на сходи й стрибнула у вікно, що, як на лихо, було відчинене на вулицю. Матрос у розпачі пустився за нею, а мавпа, раз по раз зупиняючись, оберталася до переслідувача й вимахувала руками, так і не кинувши бритви; коли матрос підбігав, вона тікала далі. Таким чином лови тривали довгенько. Їм не стрілася жодна людина, бо була дуже пізня година. Коли вони опинилися у провулку за будинком пані Леспане, увагу втікачки привернуло мерехтливе світло у вікні опочивальні на п'ятому поверсі. Кинувшись до будинку, мавпа запримітила громовідвід, швидко видерлась по нім, ухопилась віконниці (яка була аж біля стіни) і гойднулася просто у відчинене вікно. Не сплигло й хвилини, як мавпа була вже в опочивальні.

Матрос і зрадів, і збентежився. Тепер він був певен, що зловить утікачку, бо спуститися десь-інде вона не могла, а тут буде легко її перейняти. З іншого боку, ставало лячно за те, що мавпа може накоїти в будинку. Останнє міркування спонукало чоловіка лізти слідом за мавпою. Вилізти по громовідводу, тим паче матросові, було неважко. Але, діставшись п'ятого поверху, він зрозумів, що далі йому зась: вікно було далеко ліворуч. Усе, що він міг зробити, — це

вилізти трохи вище, щоб бачити, що робиться в кімнаті. Коли він зазирнув у вікно, то мало не впав з переляку. Саме тоді залунали ті моторошні крики, що побудили серед ночі мешканців вулиці Морґ. Пані Леспане та її дочка, в самих нічних сорочках, упорядковували папери в залізній скриньці, яку вони викотили насеред кімнати. Папери було розкладено поруч на підлозі. Жінки, певно, сиділи спиною до вікна й не одразу побачили орангутанга, бо минув деякий час, перш ніж почулися крики. А віконницею міг бахнути й вітер, тож вони, мабуть, так і подумали.

Коли матрос зазирнув у вікно, величезний звір тримав стару за розпущені на ніч коси і водив бритвою навколо її обличчя, наслідуючи рухи голяра. Дочка лежала долі непритомна. Попервах мавпа була в доброму гуморі, але крики й пручання старої вочевидь її розлютили. Одним замахом дужої руки орангутанг майже зітнув їй голову. Вигляд крові довів його до нестями. Скрегочучи зубами, з шаленим вогнем ув очах звір кинувся до дочки й запустив жахливі пазурі їй у горло. І тут дикий, блукаючий погляд звіра зустрівся з очима господаря, що, скам'янівши від жаху, дивився з-за вікна. Лють звіра раптом відмінилася на страх: він згадав за батіг. Зрозумівши, що вчинила зле, що буде кара, мавпа заходилася ховати сліди свого кривавого вчинку. Вона нервово заметушилася по кімнаті, перекидаючи та ламаючи меблі. Тоді схопила мертве тіло дочки й запхала його в комин. Потім ухопила тіло старої і потягла до відчиненого вікна.

Коли мавпа підійшла до вікна зі своєю страшною ношею, матрос прикипів до громовідводу й радше з'їхав, ніж зліз на землю. Чимдуж він подався додому. Що буде з клятою мавпою, йому тоді було байдуже. Голоси, які чули люди на сходах, не сперечалися: розпачливі вигуки француза мішалися з диявольським бурмотінням звіра.

Мені небагато лишається додати. Певно, що мавпа втекла громовідводом, коли люди стали виламувати двері.

Певно, що вона зачепила раму, яка впала й закрилася пружиною. Невдовзі матрос сам спіймав орангутанга й отримав за нього від Jardin des Plantes^{xxvi} чималі гроші. Лебона було звільнено одразу, як ми розповіли префекту поліції (звісно, з поясненнями Дюпена) про справжні обставини злочину. Цей урядовець був прикро вражений, що так усе обернулося. Хай там як прихильно він ставився до Дюпена, та не проминув гостро зауважити, що до чужого діла братися не слід.

— Хай собі говорить, — казав Дюпен, що вважав непотрібним сперечатися, — хай вибалакається: це полегшить йому сумління. Мені досить того, що я переміг його на його власному полі. Він програв, бо діло виявилось не таким хитрим, як він уявляв. Наш префект надто кмітливий, щоб зглибити природу речей. Мудрість його — завше цвіт і ніколи овоч. Вона мов голова без тіла, — так зображують богиню Лаверну,⁴⁶ — або, радше, сама голова й плечі. Та зрештою він добрий чоловік і недаремно має славу дотепника. Я маю на увазі його манеру «*de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas*».⁴⁷

---

^{xxvi} *Jardin des Plantes* — Ботанічного саду (фр.).

Переклад Бориса Ткаченка

Убийство на вулиці Морґ

Якої пісні співали Сірени, яке ім'я прибрав Ахіллес, ховавшись між жінками — це питання трудні; але вони не стоять поза *всякими* здогадами.

Сер Томас Бравн

Духовні риси, що за них говориться звичаєм як за аналітичні, мало сами в собі приступні аналізу. Ми оцінюємо їх тільки в їхніх вислідах. Ми знаємо за них, між іншим, що понадмірна їх наявність стає посідачеві джерелом найживішої втіхи. Та, як дужа людина тішиться своєю фізичною здольністю, маючи насолоду від вправ, що кличуть її м'язи до чинности, так тішиться аналітик з тії духовної чинности, яка щось *розплутує*. Він дістає задоволення навіть від найзвичайніших занять, які вводять у дію його хист. Він кохається в загадках, в каламбурах, в гієрогліфах, появляючи в їх розв'язуванні таку ступінь *проникливости*, що вона видається пересічному розумінню надприродною. Його висліди, випливаючи з самої сути й єства методи, мають справді абсолютний вигляд інтуїції.

Здатність до такого розв'язування, можливо, дуже посилюється математичними студіями, зокрема в тій вищій галузі математики, що її несправедливо і тільки з причини її зворотних операцій називалося аналізою мов би *par excellence*.⁴⁸ Але розраховувати, це ще не є саме по собі аналізувати. Ігрець у шахи, наприклад, робить перше без жодного намагання до другого. З цього виходить, що гру у шахи, в її впливі на духовну природу, розуміється у нас вельми неправдиво. Я тут не пишу трактат, а просто даю дуже побіжні спостереження як вступ до певної осібної

розповіді; отже й хочу, скориставшись з цієї нагоди, установити тут той факт, що вищі сили рефлексивного інтелекту далеко певніше і з більшим пожитком вправляються при непоказній грі у шашки, ніж у всій дріб'язково виробленій суєтності шахів. В цій останній, де фігури мають неоднакові й *хитрі*, складні ходи, де вони мають різну й мінливу силу, те, що є тільки складним, неправдиво вважається (це не є незвичайна помилка) за глибоке. Тут широко зветься до дії *увагу*. Коли вона на мить упадає, стається недогляд, що веде за собою втрату, а то і поразку. А що ходи тут не тільки різновзірні, а ще й вельми штудерні, складні, то шанси на такий недогляд збільшуються; і в дев'ятох випадках із десяти дістає перемогу більше здатний до зосередження, а не гостріший. В шашках, навпаки, ходи *єдині* і мають мало варіацій, то ж можливості недогляду зменшуються; а що гола уважність лишається тут поглядно без ужитку, перевага, що її дістає якась партія, добувається вищою *проникливістю*. Щоб бути менше абстрактним, уявім собі гру в шашки, де фігури зведено на чотири дамки, і де, звичайно, не можна сподіватись якогось недогляду. Очевидно, що тут побіду може рішити (при рівних партнерах) тільки хід *recherche*,⁴⁹ наслідок певного напруження інтелекту. Позбавлений звичайних ресурсів, аналітик заглиблюється в мислі свого противника, отожднює⁵⁰ себе з ним і не раз таким чином бачить з першого погляду єдиний спосіб (часом справді абсурдно простий), яким можна його завести в оману або справити до хибного розрахунку.

Вістові здавна приписувано вплив на те, що зветься здатністю розрахунку; відомо, і про людей з інтелектом вищого порядку відомо, що вони діставали з вісту, очевидно, несвідому втіху, а шахи заперечували як річ пусту. Безперечно, що з такого роду речей жодна не вправляє так сильно аналітичну здатність. Найкращий шахіст у світі *може* бути не чим більшим, як просто собі найкращим

грачем у шахи; але вправність у вісті означає здатність успішно діяти в усіх тих важніших справах, де думка змагається з думкою. Коли я кажу «вправність», я розумію ту досконалість у грі, яка включає розуміння *всіх* джерел, звідки можна добуватися законної переваги. Вони не тільки численні, а й багатовірні, і часто лежать в глибинах думки, ніяк неприступних звичайному розумінню. Уважно спостерігати, значить наявне пам'ятати; і, з цього погляду, здатному до зосередження шахістові поведеться добре у вісті — надто що правила Гойля (самі побудовані на чистому механізмі гри) досить і загально приступні розумінню. Таким чином, мати держку пам'ять і грати «по книзі», це є пункти, звичайно розглядані як ціла сума доброї гри. Але гострість аналітика виявляється, власне, поза межами самих правил. Він мовчки робить силу спостережень та висновків. Те саме, можливо, роблять його компаньйони, і різниця в обсягові добутого знання лежить не стільки в слушності висновків, скільки в якості спостереження. Доконечне знання — це знання того, *що* треба спостерігати. Наш ігрець ніяк себе не обмежує, він не одкидає вислідів із речей, які до гри безпосередньо не належать, з тієї причини, що його об'єктом, мовляв, є гра. Він придивляється до обличчя свого партнера, пильне його рівняючи до обличчів кожного із противників. Він уважає, як підбираються карти в кожній руці, обраховуючи часто козир за козирем і фігуру за фігурою на підставі поглядів, що ними обмінюються між собою їх посідачі. Він одзначає в ході гри кожну зміну обличчя, нагромаджуючи цілий фонд догадок із зміни виразів певності, несподіванки, торжества чи досади. З маніри, як береться взяток, він судить, чи візьме ця особа ще й другий взяток тієї самої масті. Він пізнає хід, зроблений, щоб піддурити противника, з того, як кидається карту на стіл. Випадкове нерозважне слово, ненароком упущена чи перевернута карта, поспіх або ж недбалість до того, щоб її сховати, рахування взятків із тим,

щоб їх підладнати, замішання, нерішучість, заздрість чи хвилювання — все це дає для його видимо інтуїтивної перцепції вказівки на дійсний стан речей. Зігравши перші два-три чи круги, він уже цілковито певний того, що знаходиться в кожній руці, і відтоді складає свої карти на стіл з такою абсолютною точністю розрахунку, як коли б решта партнерів повернула до нього свої власні карти лицем.

Аналітичний хист не повинно змішувати з простою вигадливістю, вимисливістю, бо аналітик є доконче вимислива людина, а ця остання часто буває зовсім нездатною до аналізу. Конструктивну чи комбінаційну здатність, що нею звичайно виявляється вимисливість — френологісти (я думаю, хибно) приділяють цій здатності особний орган і вважають її за первісну силу — так часто відзначаevano в людях, котрих інтелект під іншими поглядами стояв на межі ідіотизму, що на цей факт звертали увагу всі дослідники духовного життя людини. Між вимисливістю та здатністю до аналізу існує, справді, далеко більша різниця, як між фантазією та уявною здатністю, але різниця ця має в собі дуже точну аналогію. Виявляється, дійсно, що вимислива людина завжди схильна фантазувати, а люди з *правдивою* уявною здатністю бувають завжди аналітики.

Дальша розповідь буде читачеві до певної міри мов би коментарем до поданих тут тверджень.

Пробуваючи в Парижі на весні і частину літа 18.. року, я зазнайомився там з месьє К. Огюстом Дюпен. Цей молодий добродій походив з прекрасного, справді славного роду, але сплетіння примхливих подій звело його на таку вбогість, що енергія його вдачі скорилася перед нею, і він перестав пробиватися в світ чи турбуватися тим, щоб повернути собі маєток. Доброзичливість кредиторів полишила йому незначні рештки отчизних маєтків, і на прибуток із них, шляхом пильної економії, він спромагався забезпечити собі все доконче потрібне на прожиток, а поза

цим нічим не журився. Що-правда, книжки були йому єдиною розкішшю, а в Парижі добувати їх легко.

Ми зустрілись уперше в маловідомій книгозбірні на вулиці Монмартр; а що обоє шукали там однієї, вельми рідкої і визначної книги, це нав'язало між нами міцний зв'язок. Ми побачились знову і знову. Я глибоко зацікавився інтимною сімйовою історією, що її він докладно мені розповів з усім щиросердям, властивим французові, коли він сам собі є темою. Я дивувався також на широченний обсяг його лектури, і над усім, я почував, що дикучий жар і животворна свіжість його уяви запалювала мені душу вогнем. Шукавши в Парижі деяких об'єктів, що були мені в той час метою, я почував, що товариство такої людини було б мені цінне понад усяку міру; і це почуття я визнав йому. Нарешті прийшло до того, що ми рішили жити з ним спільно протягом мого перебування у місті, а що мої обставини були дещо не так трудні, як у нього, мені дозволено оплачувати нашу спільну квартиру [й умеблювати її] відповідно до фантастичної хмурости наших настроїв. Це був пошарпаний часом, химерний будинок у далекій і безлюдній частині передмістя Сен-Жермен; через якісь забобони, що за ними ми не допитувались, він довго стояв порожній і в занедбанні доживав свого ветхого віку.

Коли б світові став відомий спосіб нашого пожиття в цьому місці, нас узято б за божевільних — може хоч нешкідної, принаймні, натури. Наша відлюдність була цілковита. Ми не приймали в себе нікого. Справді, місце нашого сховища я дбайливо держав у секреті від мого давнього товариства, а Дюпен уже багато літ перестав бути знаним чи знатися з ким у Парижі. Ми жили єдине сами з собою.

Це була фантазія мого друга (бо як інакше я мав би це називати?) — бути закоханим в Ніч для неї самої; і цій *bizarterie*,⁵¹ як і іншим його дивацтвам, я без опору піддався; взагалі я давався на волю його диким капризам з цілковитим

безвладдям. Чорна Богиня не могла б сама повсякчас перебувати з нами; але ми мали змогу фальшувати її присутність. При першому блискові дня ми зачиняли всі масивні віконниці нашого древнього дому, засвітивши двоє свічок; насичені кріпким ароматом, вони давали тільки примарне і блякле проміння. З їх поміччю ми заглибляли душі у сні — і так читали, писали чи розмовляли, поки годинник обвіщав нам наближення правдивої Тьми. Тоді ми вихоплювались на вулиці, рука в руку, і далі проводили там наші денні розмови, або, допізна блукаючи безбач по всіх усядах, шукали в буйних тінях і сяйвах людного міста безконечности духовних подразнень, що їх може дати спокійне спостерігання.

При цій нагоді я не міг не помітити і не дивуватись на надзвичайні аналітичні здібності Дюпена, хоча й готовий був цього сподіватись від його багатой мисли. Він сам, здавалося, діставав палку насолоду у вправах цієї здатности — може в самім виявлянні її на люди — і не вагався й охоче признатися втіхи, що з цього походила. Він хвалився мені стиха, вдоволено підхихикуючи, що більшість людей має для нього вікна в грудях, і звичайно підпирав це твердження простими і разючими доводами своєї інтимної обізнаности з моєю власною душею. Його маніра в ці хвили ставала холодна й абстрактна, очі втрачали будь-який вираз, а голос, звичайно прекрасний тенор, здіймався на високий дискант і, я сказав би, звучав капризно, гарикливо, коли б не розважність і цілковита чіткість мови. Спостерігаючи його в такому настрої, я часто роздумував над старою філософією Роздвоєної Душі і тішився уявою двоїстого Дюпена — творця і розрішителя.

Не думайте, з того, що я тут сказав, що я повідаю тайну чи пишу якого романа. Те, що я описав у французі, це був тільки наслідок подразненої, а може й хворої мисли. А втім, що до характеру його зауважень у таких випадках, приклад найкраще може передати мою думку.

Ми брели якомсь вночі довгою брудною вулицею поблизу Пале-Рояль. Очевидно замислившись, ніхто з нас не вимовив ані слова, принаймні із чверть години. Раптом Дюпен порушив мовчання такими словами:

— Він таки хлопець дуже малий на зріст, це правда; йому б краще повелося в Театрі Вар'єте.

— Безперечно, – одказав я йому несвідомо і не зразу помітив (так глибоко був замислився), як мій бесідник дивним способом попав у лад моїм міркуванням. Але за мить я спам'ятавсь і здивувався надзвичайно.

— Дюпен, – сказав я серйозно, – це виходить за межі мого розуміння. Скажу навпрост, ви вразили мене; я заледве довіряю своїм чуттям. Як це ви могли знати, що я думаю про...? — тут я зробив павзу, щоб допевнитись остаточно, чи справді він знає, про кого я думав.

— Про Шантільї, — сказав він. — Чом же ви спинились! Ви ж подумали, що його ница постать не годиться для трагедії.

Це було точнісінько те, про віщо я справді думав. Шантільї був колишній чоботар на вулиці Сен-Дені; без ума захопившись театром, він спробував виступити в ролі Ксеркса в однойменній трагедії Кребільйона⁵² і за свої претенсії зажив на весь світ неслави.

— Скажіть мені, бога ради, – аж скрикнув я, – яка це метода — коли тут є якась метода — дала вам змогу збагнути ці мої думки. (Насправді, то він іще дужче вразив мене, ніж я хотів показати.)

— Це все фруктівщик, – відповів мій друг. – Він привів вас до висновку, що цей чоботар замалий для Ксеркса *et id genus omne*.⁵³

— Фруктівщик! Ви мене дивуєте — я не знаю ніякого.

— Чоловік, що наскочив на вас, коли ми повернули були в цю вулицю — либонь чверть години тому.

Я тепер пригадав, що, справді, фруктівщик, несучи на голові здоровий кошик із яблуками, ненароком мало не збив

мене з ніг, коли ми повертали з вулиці К. у ту, де зараз стояли; але до чого тут був Шантільї, я негоден був зрозуміти.

Дюпен не мав у собі ні сліду шарлатанства.

— Я поясню; — сказав він, — а щоб ви могли все ясно зрозуміти, ми спершу відстановимо хід ваших міркувань від моменту, коли я оце говорю з вами, аж до моменту зустрічі із фруктівщиком. Значніші звена цього шерегу ідуть так — Шантільї, Оріон, Д-р Нікольс, Епікур, стереотомія, брук, фруктівщик.

Мало хто з нас не бавився в певній добі свого життя відстановленням ступенів, що ними наша мисль приходить до певних висновків. Це заняття часто буває повне цікавості; і, бравшись до нього вперше, кожного здивує видимо безмежна відстань і різнота між вихідною точкою та завершенням. Як же мало мене вразити, коли я почув од француза оці слова і не міг не признати, що він говорить правду. А він мовив далі:

— Ми розмовляли про коні, коли пам'ять мене не зраджує, аж до виходу з вулиці К. Це був останній предмет, що ми його обговорювали. На переході в цю вулицю фруктівщик з великим кошем на голові, бігши прожогом мимо, потрутив вас на купу каміння, зложеного на місці, де направляється брук. Ви спіткнулиись на камінь, підковзнулися, трохи звихнули собі ногу, з хмурым роздратованим виглядом пробурмотіли кількоро слів, озирнулись назад на каміння і мовчки рушили далі. Я не вважав нарочито, що ви робите; але такі спостереження стали мені за останній час немов би конечною потребою.

— Ви втупили очі в землю, сердито розглядаючи ями та вибої на брукові (звідси я бачив, що ви й досі думаєте про каміння), аж поки ми досягли вулички, званої ім'ям Ламартіна; вона на спробу заможена звязаними і перекритими навзаєм обтесаними брилами. Тут обличчя вам роз'ясніло, і, побачивши, що ваші губи ворущаться, я не мав

сумніву, що ви прошептали слово «стереотомія» — термін, часто уживаний до такого бруку. Я знав, що ви не могли б сказати собі «стереотомія», не прийшовши до думки про атоми і таким чином до Епікурових теорій; а що я згадував вам при нашій недавній розмові на цю тему, яким дивним і мало кому відомим способом непевні здогади великого Грека знайшли собі підтвердження в новітній небулярній космогонії, я відчув, що вам не минеться поглянути на велику *небулу*, туманність Оріона — з певністю чекав, що ви таки глянете. Так ви й зробили; і я допевнивсь тоді, що правильно йду вашим шляхом. Але в тій їдкій тираді проти Шантільї, що з'явилася вчора в «Musée», сатирик, зробивши кілька ганьбливих натяків, що, мовляв, чоботар, нап'явши котурни, змінив і своє ім'я, цитує латинського вірша, що про нього ми часто були говорили. Я розумію рядок «Perdidit antiquum litera prima sonum».⁵⁴

— Я вам якось казав, що цей рядок стосувався колись до Оріона — його писалось раніш Уріон; а що це пояснення в'яжеться з певними дотепами, то ви, я був певен, не могли його забути. Отже, мені було ясно, що ви неминучо скомбінуйте дві ідеї — Оріон та Шантільї. Що ви це й зробили, я побачив із усмішки, яка перебігла по ваших губах. Ви подумали про гірку загибель бідолашного чоботаря. Досі ви йшли похилені, а тут я побачив, що ви випростались на весь зріст. З цього я дістав певність, що вам спала на думку ница постать цього Шантільї. Тут я перебив ваші міркування зауваженням, що коли таки справді він хлопець занадто малий на зріст, то йому повелось б краще в Театрі-Вар'єте.

Невдовзі по тому ми переглядали якось вечірнє видання “Gazette des Tribunaux”,⁵⁵ і там отака замітка звернула на себе нашу увагу:

«НЕЗВИЧАЙНЕ УБИЙСТВО

Цього ранку, десь о третій годині, жильців кварталу Сен-Рок⁵⁶ збудили страшні крики, що виходили, видно, з четвертого поверху одного будинку на вулиці Морт; за цей будинок було відомо, що його займає увесь певна мадам Л'Еспаней з дочкою Каміллою Л'Еспаней. Після деякої загайки — поки даремне пробувано досягнути до будинку звичайним способом — двері розчинено ломом, і восьмеро чи десятеро із сусідів зайшли в середину з двома жандармами. На той час крики ущухли, та скоро цей гурт рушив на перший перехід сходів, почувся два або й більше голосів, наче з горішньої частини будинку; вони, здавалось, палко сперечалися між собою. Коли гурт дійшов другої площадки, ці звуки також перестали, і стало зовсім спокійно. Гурт розділювався і люди поспішилися по всіх кімнатах. Зайшовши до великого позаднього покою в четвертому поверсі (його двері, замкнені із середини на ключ, одчинено силою), їм явилось видовище, що вразило кожного не тільки страхом, але не менш і подивом.

В кімнаті панувало дике безладдя, меблі геть побито і де-попада порозкидувано. В цій кімнаті стояло одне тільки ліжко; постіль із нього стягнуто і кинута посередині, долі. На стільці — бритва, зрошена кров'ю. На камині два чи три довгі і грубі пасма сивого людського волосся, теж заплямовані кров'ю, і не-мов би висмикнуті з корінням. Долі знайдено чотири наполеони,⁵⁷ топазові серги, три великі срібні ложки, три менші з *metal d'Alger*⁵⁸ та дві торбинки, а в них коло чотирьох тисяч франків золотом. Шухляди в бюрі, що стояло в кутку, одкриті, і їх, очевидно, пограбовано, хоч багато речей таки залишилося в них. Малий залізний сейф знайдено під постіллю (не під кроваттю), одімкнений, і ключ був оставлений у замку. В цьому сейфі не знайдено нічого, окрім кількох старих листів та інших неважних паперів.

Мадам Д'Еспаней не видно було й сліду; та що на камині побачено забагато сажі, люди взялися шукати в

димоході, і звідти витягнуто (страх сказати!) труп дочки, сторч головою; далеко затиснутий у вузький отвір, доволі глибоко. Тіло було зовсім тепле. При огляді на тілі знайдено багато саден, безперечно, спричинених тим, що його з такою силою заганялось у комин та увільнялося звідти. На лиці знайдено багато глибоких дряпин, а на горляниці — темні синці та глибокі сліди мов од нігтів — ніби покійну задушено.

Пильно обшукавши кону частини будинку і нічого більше не знайшовши, люди направились у малий забрукований двір поза домом. Там лежав труп старої Мадам; голову йому так начисто одтято, що при спробі підняти тіло вона геть одпала. Тіло, як і голова, було страшно покалічене — голова так сильно, що в ній ледве лишилася якась людська подоба.

До цієї жахливої таємниці поки-що, як гадаємо, немає жодного ключа».

Другого дня газета містила такі додаткові відомості:

«ТРАГЕДІЯ НА ВУЛИЦІ МОРГІ.

В звязку з цією незвичайною і жахливою справою допитувано багато людей, але нічого такого не розвідано, що б могло освітити її. Ми подаємо нижче весь матеріал, добитий від свідків.

Поліна Дюбур — прачка. Свідчить, що знала обох забитих протягом трьох років, правши на них через весь цей час. Стара Мадам із дочкою жили наче в злагоді — дуже приятн були між собою. Щедро платили. Не може нічого сказати про їхній спосіб життя та засоби прожитку. Думала, що мадам Л. заробляє ворожінням. Про неї говорено, що має зайву копійку. Зроду не стрічала нікого домі, коли приходила по білизну та відносила її. Була певна, що вони не мають служниці. По всьому домі ніяких меблів не було, крім четвертого поверху.

П'єр Моро — торгує тютюном. Свідчить, що він протягом чотирьох років постачав звичайно старій Мадам малими порціями тютюну та табаку для нюхання. Народився в сусідстві і весь вік тут жив. Покійниця із дочкою займала будинок, де знайдено трупи, більше як шість років. Раніше тут проживав ювелір і горішні кімнати здавав пожилцям. Будинок був власністю мадам Л. Вона була невдоволена поведінкою ювеліра — що він недобре содержував будинок — і оселилася в нім сама, не схотівши нічого лишити під квартиру. Сама Мадам від старости вже здитиніла. Дочку свідок бачив яких п'ять-шість разів за шість років. Обоє жили надзвичайно відлюдно — казано, ніби мають гроші. Чув по сусідах, що мадам Л. — ворожка; не діймав цьому віри. Зроду не бачив, щоб хто заходив у двері, окрім стара Мадам із дочкою, раз чи два порт'є, та лікар, вісім чи десять разів.

Багато інших свідків, сусіди, виявляють те саме. Не знають нікого, щоб часто одвідував дім. Невідомо, чи Мадам Л. з дочкою мали в живих яку рідню. Віконниці на чільних вікнах рідко бували одчинені; знадвору повсякчас були зачинені, окрім тільки великої задньої кімнати в четвертому поверсі. Будинок добрий собі, не дуже старий.

Ісідор Мюзе — жандарм. Свідчить, що його покликано до будинку коло третьої вранці, і він знайшов людей, двадцять чи тридцять душ, при вході — силкувалися добитись у середину. Розчинив врешті двері багнетом — не ломом. Розчинити було не дуже важко, бо двері були на дві половинки, до того ж, не взяті на гак ні зверху, ні знизу. Крик було чути, аж поки розчинено двері, тоді він одразу змовк. Це був мов би зойк людини (чи людей) у тяжких муках, голосний і протяжний, а не короткий і хуткий. Свідок направивсь сходами нагору. Дійшовши першого повороту почув два голоси, в голоснім і палкім змаганні — один грубий голос, другий вищий, верескливий — дуже дивний голос. Зміг розібрати кілька слів першого — це був

голос француза. Певен був, що це не жіночий голос. Зміг розібрати слова «sacré» та «diable».⁵⁹ Верескливий голос належав чужоземцеві. Непевний, чи це голос жінки чи чоловічий. Не добрав, що саме він говорив, але думає, що говорилося по-іспанському. Стан кімнати і трунів свідок описує так, як ми описали вчора.

Анрі Дюваль — сусіда, по професії ювелір. Свідчить, що він був між першими, хто зайшов до будинку. В цілому пристає до свідчення Мюзе. Добувшись в середину, вони замкнули двері, щоб не пустити юрбу; люди згромадились дуже хутко, хоч було вже пізно. Верескливий голос, гадає свідок, належав італійцеві. Він був певний, що це не був француз. Не може сказати, чи це був чоловічий голос: може й жіночий. Не знає по-італійському. Слів одрізнити не міг, але гадав з інтонації, що це був італієць. Знав мадам Л. та її дочку. Часто розмовляв з обома. Певен, що верескливий голос не належав жодній з покійниць.

Оденгаймер — ресторатор. Цей свідок з'явився самохіть. Не говорить французькою мовою, допитувано його з перекладачем. Родом із Амстердаму. Проходив мимо, коли кричали. Крик тривав кілька хвилин — може, десять. Він був протяжний і голосний — дуже страшний і болісний. Свідок — один із тих, що зайшли до будинку. Пристає до попередніх заяв, за винятком одного пункту. Мав певність, що верескливий голос був чоловічий — голос француза. Не міг розібрати вимовлюваних слів. Вони були голосні і швидкі — нерівномірні — говорилося, видно, в страху чи в злості. Голос був прикрий — не так верескливий, а прикрий, різкий. Не назвав би його верескливим голосом. Грубий голос промовив кілька разів «sacré», «diable» та раз «mon Dieu».⁶⁰

Жюль Мінью — банкір, фірма Мінью з Синами, вулиця Делорен. Це Мінью старший. Мадам Л'Еспаней мала деяку маєтність. Завела свій рахунок в його банкові на весні 18... (приблизно вісім років тому). Робила часто вклади невеликими сумами. Чеків не заявляла, аж до

третього дня перед смертю, коли-то взяла, своєю особою, суму в 4000 франків. Цю суму виплачено золотом, і з грішми послано до неї клерка.

Адольф Лебон — клерк від Міньюо з Синами. Свідчить, що того дня опівдні він проводив мадам Л'Еспаней на її квартиру, з 4000 франків у двох торбинках. Коли одчинилися двері, вийшла мадемуазель Л. і взяла йому з рук одну торбинку, а стара Мадам увільнила його від другої. Він уклонивсь і пішов. Не бачив на вулиці у цей час нікого. Це бокова вулиця — дуже безлюдна.

Віл'ям Берд — кравець; він із тих, що зайшли до будинку. Англієць. Живе в Парижі два роки. Один із перших зійшов на сходи. Чув два голоси, що змагалися між собою. Грубий належав французові. Зміг розчутти кілька слів, але тепер всього не згадає. Добре чув «sacré» та «mon Dieu». В цей час було чути шум, мов би від боротьби кількох людей — човгання ніг по підлозі, борюкання. Верескливий голос був дуже голосний — голосніший за грубий. Певен, що це був не англійця голос. Здається, мов німець. Міг бути й жіночий. По-німецькому не розуміє.

Четверо з названих вище свідків, будучи допитані вдруге, посвідчили, що двері до тієї кімнати, де знайдено тіло мадемуазель Л., коли вони підійшли, були замкнені із середини. Скрізь була цілковита тиша — ні стогону, ані найменшого шуму. Коли розчинено двері, в кімнаті не було нікого. Вікна і в задній, і в передній кімнаті були спущені і добре замкнені із середини. Двері між цими кімнатами зачинені, але не замкнені, двері з передньої кімнати до коридору замкнені, і з середини стримів ключ. Мала чільна кімната на четвертому поверсі, що від неї починається коридор, незамкнена, і двері трохи одхилені. В цій кімнаті повно старих ліжок, скринь то-що. Їх пильне обшукувано, пересовувано. Не було жодного дюйма в якійсь частині дому, щоб його не огляділи. Димоходи обшукувано кругом щітками. Будинок має чотири поверхи, з мансардами. Хід

на горнище дуже старанно забито — виглядає так, ніби його не одчинялось роками. Час, поміж тим, як почуто оте змагання та аж поки виламано двері кімнати, свідки визначають різно. Хто змалював його на три хвилини, хто розтягав на п'ять. Розчинити двері було тяжко.

Альфонцо Гарсіо — власник похоронного бюро. Свідчить, що він проживає на вулиці Морт. Родом еспанець. Один із тих, що ввійшли до будинку. Нагору не сходив. Має чутливі нерви і побоюється наслідків хвилювання. Чув суперечку голосів. Грубий голос належав французові. Не розібрав, що казано. Верескливий належав англійцеві — певний цього. Не розуміє англійської мови, але судить з інтонації.

Альберто Монтані — кондитор. Свідчить, що він був між першими, хто зійшов нагору. І він чув голоси. Грубий голос належав французові. Розібрав кілька слів. Виглядало так, ніби той комусь дорікав. Не добрав слів верескливого голосу. Говорилося хутко й нерівно. Гадає, що голос належав руському. Потверджує загальне свідчення. Ніколи не мав нагоди говорити з росіянином.

Кільки свідків, допитані знову, засвідчили, що димоходи в усіх кімнатах четвертого поверху занадто вузькі, щоб дати прохід людині. При обшукові уживано циліндричних чистильних щіток, якими орудують сажотруси, коли трусять комини. Ними обшукано, згори аж до низу, кожну вилучину в димоходах, по всьому домі. Заднього виходу, що ним би можна було спуститись, поки люди сходили нагору, немає. Тіло мадемуазель Л. так щільно було затиснуте в комин, що його стягнуто звідти тільки сполученими зусиллями чотирьох чи п'ятьох людей.

Поль Дюма — лікар. Свідчить, що його на зорі покликано оглянути тіло. Вони в цей час лежали обоє в рядні на ліжкові в тій кімнаті, де знайдено мадемуазель Л. Труп молодой панни весь був у синцях та саднах. Той факт, що його затиснуто у димохід, служить достатнім

поясненням для цих явищ. Горлянка сильно пом'ята, на ній кілька глибоких дряпин під підборіддям і ряд синців — це, видимо, сліди пальців. Лице страшно змінилося в кольорі, баньки викочені. Язик частково перекушений. Великий синяк знайдено в шлунковій западині — очевидно, від натискання коліном. На думку мес'є Дюма, мадемуазель Л'Еспаней на смерть задушено — невідомою особою чи особами. Труп матері жахливо покалічений. Всі кості правої ноги й руки більш-менш пошкоджені. Ліва гомілка потовчена на дріб'язок, так само всі ребра лівої половини. Ціле тіло в синяках та саднах. Не можна сказати, яким способом заподіяно ці каліцтва. Важкий кий або широка залізна штаба, стілець, велике, важке і тупе знаряддя могло дати такі наслідки в руках дуже сильної людини. Ніяка жінка не могла б завдати таких ударів, будь-яким знаряддям. Голова покійниці, коли явився свідок, начисто була одчакнута од тіла і також сильно покалічена. Горло перерізане, видно, якимсь дуже гострим інструментом — мабуть, бритвою.

Александр Етьєн — хірург. Його закликано оглянути тіло разом із мес'є Дюма. Цілком потверджує свідчення і здогади мес'є Дюма.

Нічого важливого більше не викрито, хоч допитувано ще кілька інших осіб. Такого таємничого і в усіх подробицях загадкового убийства ніколи ще не dokonувано в Парижі — наколи це було справді вбийство. Поліція зовсім стерялася — незвичайний випадок у таких справах. В кожному разі, не маємо досі жодного натяку на розгадку».

Вечірнє видання газети повідало, що в кварталі Сен-Рок досі триває велике хвилювання, що приміщення знову пильно обшукано і знову допитувано свідків, але без жодних наслідків. Пост-скриптом, одначе, зазначав, що Адольфа Лебона заарештовано й ув'язнено, але ніяких доказів проти нього, крім описаних уже фактів, не виявлено.

Дюпен виглядав надзвичайно зацікавленим ходом цієї справи, принаймні, так я судив з його поведінки, бо він нічого мені не пояснював. Тільки після звістки про те, що заарештовано Лебона, він запитався моєї гадки що до вбийства.

Я міг тільки долучитися до думки всього Парижу, признавши його невідомою тайною. Я не бачив жодних засобів викрити вбийцю.

— Ми не повинні судити про засоби, — сказав Дюпен, — з-під оболони цього слідства. Паризька поліція, скільки славлена за свою *проникливість*, єсть тільки спритна та й годі. В їхніх діях немає іншої методи, крім методи моменту. Вони учиняють великий парад заходів, але ці заходи не раз так зле відповідають даним об'єктам, що нагадують нам, як мосьє Журден каже подати своє «robe-de-chambre pour mieux entendre de la musique».⁶¹ Результати, досягнені цими заходами, бувають не раз на диво щасливі, але походять здебільшого з простої старанности та активности. Коли ці властивості не потрібні, всі їхні плани ідуть на нівець. З Відока, приміром, був добрий угадчик і уперта людина. Але, не мавши вихованої мисли, його зводила сама інтенсивність його розшуків. Він ослабляв свій зір тим, що тримав свій об'єкт заблизько. Він, може, здужав роздивитися одну чи дві точки надзвичайно ясно, але, роблячи це, він неминуче губив вигляд на всю річ у цілому. Отже, це є те саме, що бути занадто глибоким. Істину не завжди треба шукати в самім джерелі. На ділі, саме що до найважливішого знання, я гадаю, що вона завжди пробуває на поверхні. Вона лежить не в глибинах, де ми її шукаємо, а на вершинах гір, де її тільки й можливо знайти. Спосіб і джерело цього роду помилок мають собі добрий приклад в спогляданні небесних тіл. Роздивляйтесь на зірку побіжними поглядами — глядіти на неї скісним зором, повернувши до неї зовнішні відділи ретини (чутливіші до слабих світлових вражіннь, аніж внутрішні), це значить мати кращу оцінку її світла — світла,

що береться туманом якраз у тій мірі, скільки ми обертаємо зір *впрост* на неї. Дійсно, що в другому разі більша кількість променів падає в око, але в першому маємо тоншу спроможність сприймання. Надмірною глибиною ми ускладнюємо і ослаблюємо мисль; можна й саму Венеру згасити у небі занадто упірним, надто сконцентрованим, надто простим розгляданням.

— Що до цього убийства, вчинімо деякий дослід для самих себе, заким укладати про нього якусь думку. Розслід цей дасть нам розвагу (— я подумав, що це чудний термін для такого ужитку, але не сказав нічого —), а, крім того, Лебон колись зробив мені послугу, що за неї я мушу йому віддячити. Ми підемо і оглянемо місце на власні очі. Я знайомий із Г., префектом поліції, і мені не важко буде дістати потрібний дозвіл.

Дозвіл нам дано — і ми зразу направились на вулицю Морґ. Це один із злиденних перевулочків, що сполучують вулиці Рішельє та Сен-Рок. Ми дістались туди геть за полудень, бо цей квартал лежить далеко від того, де ми пробували. Будинок легко було відшукати, бо і досі ще товпилось багато людей; в безпредметній цікавості вони роздивлялися з другого боку вулиці на зачинені віконниці дому. Це був звичайний паризький дім: під'їзні ворота, на одній їх стороні сторожка з видвижним віконцем, що вказувало на *loge de concierge*.⁶² Перед тим, як зайти до будинку, ми пройшлися по вулиці, повернули у боковий завулочок, а тоді, знову вернувшись, зайшли у двір. Дюпен тимчасом оглядав як самий будинок, так і всю околицю з такою пильною увагою, що для неї я не міг тут бачити гідного об'єкту.

Повернувши назад, ми знов підійшли до житла спереду, подзвонили та показали наші перепустки; агенти нас пропустили. Ми зайшли по сходах до кімнати, де знайдено тіло мадемуазель Л'Еспаней і де лежали досі обидві покійниці. Нелад у кімнаті, як звичайно водиться, не

рушено. Я не побачив нічого нового проти того, що подавалося в «Gazette de Tribunaux». Дюпен оглянув усе, не минаючи й трупів. Тоді ми пішли по інших кімнатах, а далі у двір — скрізь у супроводі жандарма. Огляд задержав нас аж до темного, коли ми забрались додому. Дорогою мій товариш зайшов на хвилину до контори одної із денних газет.

Я вже казав, що мій друг мав деякі причуди і Je les ménagais (цей вислів не має собі відповідника в нашій мові).⁶³ Так і тепер йому випала охота відхиляти всяку розмову про вбивство аж до полудня другого дня. Тут він раптом спитав мене, чи не спостеріг я чогось *особливого* у видовищі лютого злочину.

Було щось таке в його манірі, коли він натиснув на слово «особливий», що змусило мене здригнути, сам не знаю чому.

— Ні, нічого «особливого», — сказав я, — принаймні, нічого нового проти того, що ми обоє читали в газеті.

— Gazette, — відмовив Дюпен, — не збагнула, боюсь, незвичайної жахливості цієї справи. Але полишімо легковажні погляди преси. Мені видається, що цю таємницю вважається нерозрешимою з тієї саме причини, яка могла б привести й до противного погляду на неї, як на легку, нескладну — це саме те, що її прикмети мають характер *outré*.⁶⁴ Поліцію збентежила видима відсутність мотиву — не для самого убийства, а для його лютости. Її збила також із глузду видима неможливість погодити змагання голосів, чуте свідками, з тим фактом, що нагорі нікого не знайдено, крім забитої мадемуазель Л'Еспаней, та що ніде не було жодного способу вийти, так щоб люди, сходячи вгору, цього не помітили. Дикий розгардіяш у кімнаті, труп, затиснутий сторч головою у комин, жахливо покалічене тіло старої пані — цих міркувань, разом із згаданими та з тими, що їх немає потреби згадувати, досить було для того, щоб спаралізувати уряд, цілковито завівши у

безвихідь уславлену *проникливість* урядових агентів. Вони допустилися прикрої, але звичайної помилки, змішавши незвичне з трудним. А саме ж у цих ухиленнях від звичайного плану розум назнає кінець кінцем свій шлях у шуканні істини. В таких розшуках, як оцей, треба не допитуватися «що сталось», а радше «що сталося такого, чого не бувало досі». Справді, та легкість, що з нею я прийшов, а чи маю прийти, до розв'язання цієї тайни, стоїть у прямому зв'язку з її видимою нерозрешимістю в очах поліції.

Я дивився на нього в німому здивованні.

— Я оце дожидаю людини, — казав він далі, дивлячись на двері нашої кімнати, — я оце дожидаю людини, котра, може й не будши сама дієвою особою в цій різанині, мусить бути до певної міри причетна до неї. В найгіршій частині заподіяних злочинів вона, може, й не винна. Маю надію, що в цьому здогаді я не похибив, бо на ньому я уложив свої сподівання розгадати всю загадку. Я чекаю на нього тут — в цій кімнаті — кожної хвили. Що-правда, він може і не прийти; мабуть, таки, що прийде. Коли б він прийшов, треба доконче його затримати. Ось пістолі; і ми обоє знаємо як їх уживати, коли надійде потреба.

Я взяв пістолі, заледве свідомий того, що роблю, заледве віривши тому, що почув; тимчасом Дюпен мовив далі, так мов би сам до себе. Я вже казав про його абстрактну маніру в подібних випадках. Його мова зверталась до мене, але ж голос його, дарма що ніяк не гучний, мав таку інтонацію, якої вживається, коли говорять до когось на далеку відстань. Його очі, позбавлені виразу, дивилися тільки в стіну.

— Що голоси в суперечці, — казав він, — чуті людьми на сходах, не були голосами самих жінок, це цілком доведено свідченнями. Це увільняє нас від будь-яких сумнівів у питанні, чи не могла стара пані убити сперше дочку, а тоді сама себе стратити. Я кажу за цей пункт більше

заради методи, бо сили мадам Л'Еспаней була недостатня, щоб затиснути тіло дочки у комин, як його знайдено; та й природа поранень на її власнім тілі цілком виключає думку про самогубство. Отже, убийство вчинено якоюсь третьою стороною; і саме її голоси було чути в суперечці. Звернімось тепер не до цілого свідчення про ці голоси, а до того, що було *особливого* у цім свідченні. Спостерегли ви в ньому щось особливого?

Я зауважив, що всі чисто свідки зійшлися в здогаді, що грубий голос належав французові, а що до другого, верескливого, або, як хтось визначав його, прикрого голосу, було багато незгоди.

— Це саме свідчення, — мовив Дюпен, — але це не єсть особливість свідчення. Ви не спостерегли нічого одмітного. А тут *було* що спостерегти. Свідки, як ви зазначили, зійшлися що до грубого голосу; вони були тут одностайні. А що до верескливого голосу, особливість лежить не в тім, що вони порізнилились, а в тім, що коли італієць, англієць, еспанець, голандець спитувались описати його, кожен казав про нього як про голос *чужоземця*. Кожен має певність, що це не був голос одного з його земляків. Кожен рівняє його не до голосу людини якоїсь нації, що її мову знає, а як раз навпаки. Француз думає, що це голос еспанця, і «зміг би був розібрати якісь слова, *коли б був обізнаний з еспанською мовою*». Голандець твердить, що це був голос француза; але ми знаходимо вказівку, що «*свідок не знав по-французькому і його допитувано з перекладачем*». Англієць вважає, що це голос німця; «*німецької мови не розуміє*». Еспанець «певен», що це був голос англійця, але «судить з інтонації» та й годі, «*бо не знає по-англійському*». Італієць вважає за голос руського, але «*ніколи не говорив з росіянином*». Другий француз, крім того, різнить із першим певністю, що це був голос італійця; але, *не знавши цієї мови*, як і еспанець, «судить з інтонації». Який же незвичайний мав справді бути цей голос, коли отакі

свідчення *можна* було про нього зібрати! — коли в його *звучах* громадяни п'ятох великих відділів Європи не змогли признати нічого свого! Ви скажете, що це міг бути голос азійця — африканця. Ні азійців, ані африканців не густо в Парижі; але, не заперечуючи і цього висновку, я хочу тільки звернути тепер вашу увагу на три пункти. Один із свідків визначив голос як «скорше прикрий, пронизливий, а не верескливий». Двоє других описували його як швидкий і нерівний. Жоден свідок не згадував, щоб він розібрав які слова — хоч би звуки які, подібні до слів.

— Не знаю, — казав далі Дюпен, — яке вражіння я можу зробити в данім становищі на ваше розуміння, але не вагаюся сказати, що законні висновки навіть з цієї частини свідчень — що до грубого та верескливого голосів — сами по собі достатні, щоб зародити підозріння, яке має дати напрямок всьому дальшому поступові у дослідженні тайни. Я сказав «законні висновки», але цим я не все ще висловив. Я мав намір сказати, що ці висновки єсть *єдине* властиві, що підозріння випливає з них *неминучо*, яко єдиний вислід. Що це за підозріння, я не хочу, однак, зараз сказати. Я тільки хочу вас переконати, що для мене це була достатня спонука, щоб дати певну форму — визначений напрямок — моім розшукам у кімнаті.

— Перенесімося тепер уявою до цієї кімнати. Що ми там найперше шукатимем? Способів вийти, ужитих убийцями. Це не буде занадто сильно сказати, що ніхто з нас не вірить у надприродні події. Не духи ж забили мадам та мадемуазель Л'Еспаней. Чинники злочину були матеріяльні, і матеріяльно втекли. Як же саме? На щастя, ми маємо один тільки спосіб мислення у цім пункті, і цей спосіб *мусить* нас привести до певного вирішення. Розгляньмо по черзі можливі способи виходу. Ясно, що вбийці були ще в кімнаті, де знайдено мадемуазель Л'Еспаней, або, принаймні, в сусідній, коли люди сходили нагору. Отже, тільки із цих двох приміщень ми маємо

шукати виходів. Поліція начисто обшукала підлогу, стелю і муровання стін по всіх напрямках. Ніякий *потайний* вихід не міг би уникнути їхньої чуйности. А втім, не довірившись *їхнім* очам, я оглядів усе сам. Отже, там не було *жодних* потайних виходів. Обидві двері з цих кімнат до коридору були старанно замкнені, з ключами із середини. Звернімось до димоходів. Вони, хоч і мають звичайну широчину у вісім чи десять футів над самим вогнищем, але на *всім* їхнім протязі не вмістили б і великого kota. Таким чином, допевнившись абсолютної неможливости вийти згаданими способами, ми приходимо до вікон. Через вікна передньої кімнати ніхто б не зміг утекти непомітно від юрби, що стояла на вулиці. Отже, убийці *мусили* перейти вікнами задньої кімнати. Тепер, приведені до такого висновку цим недвозначним способом, ми не повинні в своїх міркуваннях відкидати цей висновок з причини видимої його неможливости. Нам лишається тільки довести, що ця видима «неможливість» не є на ділі такою.

— В кімнаті є двоє вікон. Одне з них нічим не заставлене і все на видноті. Нижню частину другого закриває від погляду спинка неповоротного ліжка, щільно приставленого до вікна. Перше знайдено старанно замкненим із середини. Воно не давалося найбільшим зусиллям тих, хто хотів підняти його [раму]. В його рамі зліва просвердлено здорову дірку і в неї забито аж по саму головку грубезний гвіздок. Оглядаючи друге вікно, там знайшовся такий самий гвіздок, подібно забитий; і зусилля підняти цю шибку також не вдалися. Тоді поліція цілком заспокоїлася на тім, що відступ стався не в цих напрямках. І *тому* їм здалося зайвим старанням відтягати гвіздки та розчиняти вікна.

— Я сам робив огляд пильніше (причину я вам що йно пояснив), бо саме тут, я знав, вся видима неможливість *мусить* виявитись не такою в дійсності.

— Я ішов у цих міркуваннях а *posteriori*. Убийці *втекли* одним із цих вікон. Раз так, вони не могли закріпити наново вікно із середини — оце міркування своєю очевидністю поклала край розшукам поліції у цій сфері. Але вікна були таки замкнені. Вони *мусили*, значить, мати сил замкнутись самі собою. З цього висновку виходу не було. Я підійшов до незаставленого вікна, відтягнув з деяким зусиллям гвіздок і спробував підняти раму. Вона не давалася всім моїм зусиллям, як я був і загоді думав. Тепер я знав, що тут мусила бути схована пружина; і оце потвердження моїй думці переконало мене, що мої заложення кінець-кінцем були таки правдиві, дарма що з цими гвіздками справа видавалася й досі темною. Пильний розшук незабаром виявив сховану пружину. Я натиснув на неї і позістав задоволений своїм відкриттям, бо рама таки піднялась.

— Тоді я поставив на місце гвіздок й уважно його розглянув. Особа, що пройшла цим вікном, могла його знов зачинити — і пружина замкнулась; але гвіздок не можна було примістити назад. Висновок був очевидний і знову звужував поле моїх досліджень. Убийці *мусили* утекти другим вікном. Тоді, признавши, що пружини на обох вікнах були однакові — це було імовірно — *мусила* десь знайтися одміна в гвіздках, або хоч, принаймні, у способі, як вони були вбиті. Вибравшись на ліжку, я через спинку пильно розглянув друге вікно. Опускаючи поза спинкою руку, я легко знайшов і натиснув пружину; вона була, як я й думав, достоту однакова з першою. Тоді я роздививсь на гвіздок. Він був такий самий грубий, як той, і, очевидно, забитий тим самим способом, аж по головку.

— Ви скажете, що я стерявся; коли так, то ви не розумієте природи індукцій. Уживаючи мисливського вислову, я ні разу «не збився із сліду». Я ні на хвилю не згубив духу дичини. Ні в однім звені ланцюга не було прориву. Я простежив цю таємницю до її крайньої точки, і ця точка це був *гвіздок*. Він виглядав усім, як я сказав,

подібно до своєї пари на другім вікні, але цей факт був абсолютним нулем (хоч і міг видаватись рішучим) проти того міркування, що тут, у цій точці, було джерело розгадки. «Тут *мусть* щось бути не так, — сказав я, — із цим гвіздком». Я торкнувся його — і головка, а разом із нею десь із чверть дюйма ніжки лишилися в моїх пальцях. Решта ніжки осталася в дірці: вона була зламана. Полом був давній (бо його країна взялася іржею), зроблений, очевидно, ударом молотка; цей таки удар і загнав частково головку гвіздка у верхній край спідньої поперечини рами. Я тепер обережно вложив цю частину назад у заглибину, звідки я її вийняв, подібність до цілого гвіздка стала повна — розколинки не було видно. Натиснувши пружину, я легенько підняв раму на кілька дюймів; головка гвіздка піднялась разом з нею, твердо держачись у своїм ложі. Я зачинив вікно — і подібність до цілого гвіздка знову стала як-найповніша.

— Загадка, до цього ступня, була розгадана. Убийця втік тим вікном, що дивилось до ліжка. Упавши саме собою, коли він виліз (а, може, щільно причинене), воно замкнулось під тиском пружини; і цей опір пружини поліція помилково брала за опір гвіздка, вважаючи, таким чином, дальше дослідження за непотрібне.

— Друге питання було за спосіб спуститися. Цю точку я з'ясував собі досить, коли ми ходили з вами навколо будинку. Десь коло п'яти з половиною футів од того вікна проходить громозвід. Від цього громозводу ніхто б не спромігся досягти самого вікна, не кажучи вже, щоб залізти в нього. Одначе, я спостеріг, що віконниці на четвертому поверсі зроблено на особливий взір, що його паризькі теслі звуть *ferrades* — взір рідко тепер уживаний, але частий в старих будівлях Ліону та Бордо. Вони мають форму звичайних дверей (суцільних — не на дві половини), тільки що нижня половина ґратчаста, зроблена мов би штахетами, так що за неї чудесно можна вхопитись рукою. В даному разі, ці віконниці мають повних три з половиною фути

завширшки. Коли ми дивились на них знадвору, вони обидві були приблизно наполовину одчинені, себ-то, сказати, стояли прямокутно до стінки. Можливо, що поліція, так саме, як я, розглядала задню сторону приміщення; та коли так, розглядаючи ці *ферради* в напрямкові їх широчини, в профіль (так воно мусило бути), вони не спостерегли самої цієї великої широчини — або ж, у кожному разі, не взяли її як слід до уваги. Справді, раз заспокоївшись на тім, що ніякий вихід неможливий у цій частині, вони, природно, зізволити її оглянути лиш дуже побіжно. Мені було ясно, однак, що віконниця коло того вікна, що прилягає до ліжка, буди одкинута зовсім узад до стіни, не сягає всього на яких два фути до громозводу. Було також очевидно, що при застосуванні дуже незвичайної степені активності та заповзяття перехід від громозводу до вікна міг таки доконатися. Засягши відстань у два з половиною фути (ми допускаємо зараз, що віконниці було розчинено до краю), злочинець міг цупко схопитися рукою за ґрати. Пустивши тоді руку з громозводу, добре упершись ногами в стінку та сильно від неї штовхнувшись, він міг відкинути віконницю так, що вона зачинилась, і, коли ми уявимо собі, що вікно було як раз розчинене, міг навіть укинути себе до кімнати.

— Я хочу, щоб ви спеціально собі усвідомили те, що я говорив про *дуже* незвичайну степінь активності, потрібну для такого ризиковного і трудного діла. Я маю намір, поперше, показати вам, що це діло виконати можливо; але, подруге, *найголовніше*, я хочу всилити в ваше розуміння *дуже незвичайний*, майже надприродний характер зручності, потрібний для цього.

— Ви скажете, безперечно, вживаючи правничого вислову, що «аргументуючи мою версію», я мав би скоріш недооцінювати, а не підкреслювати надмір активності, потрібний у цьому ділі. Це може бути практика у правництві, але це не єсть звичай розуму. Мій остаточний об'єкт єсть тільки істина. Моє безпосереднє завдання —

привести вас до зіставлення цієї *дуже незвичної* активності, що про неї я щойно казав, з тим *зовсім особливим*, верескливим (чи то пронизливим) і *нерівним* голосом, що за його національну приналежність не знайшлося двох однакових думок, а в його вимові не розчутю жодного поділу на склади.

При цих словах туманна, півзформована уява того, про віщо казав Дюпен, промайнула мені в голові. Я, здавалося, став на грані розуміння, не здоліючи зрозуміти цілком, та, як часом люди знаходять себе на межі спогадання, не в силах, одначе, остаточно згадати. Мій друг повів свою мову далі.

— Ви бачите, що питання про спосіб виходу я замінив на питання про спосіб входу. Мій намір був привести вас до думки, що їх dokonано однаковим способом — в одному пункті. Тепер звернімося до самої кімнати. Роздивімось, який вона має вигляд. Шухляди бюро, говорилося, пограбовано, але багато коштовних речей в них лишилося. Твердження абсурдне. Це тільки догадка, і дуже безглузда догадка — та й годі. Як ми можемо взнати, що речі, знайдені у шухлядах, це не єсть усе, що в цих шухлядах доти містилося? Мадам Л'Еспаней з дочкою жили надзвичайно відлюдним життям — не мали ніякого товариства — рідко виходили з дому — не мали для чого часто міняти одяг. Знайдена одіж кінець-кінцем була саме така гарна, як і малося бути в цих паній. Коли злодій забрав собі щось, чом він не взяв найкраще — чом не забрав усе? Словом, чом він покинув чотири тисячі франків золотом, а навантажився оберемком платтів? Золото *кинуто*. Майже всю суму, означену паном Мінью, знайдено в торбинках долі. Отже, я хочу, щоб ви геть усунули з мисли облудну ідею *мотиву*, що її зародила в думках поліції та частина свідчень, де говорилося про гроші, передавані на дверях будинку. Збіги обставин вдсятеро знаменніші, ніж оцей (передача грошей і убийство через три дні по тому, як їх одержано), трапляються всім нам у житті кожного дня, не звертаючи на

себе чиєїсь уваги й на хвилю. Збіги обставин взагалі, це є прикрий камінь перепони, що на нім спотикаються того роду мислителі, котрі виховувались без найменшого обізнання з теорією імовірностей — теорією, що їй найславніші здобутки людських шуканнів завдячують найславніші свої зразки. В даному разі, коли б золото зникло, то факт передачі грошей за три дні перед тим був би чимсь більшим, аніж збігом обставин. Він potwierджував би цю ідею мотиву. Але в дійсних обставинах даного випадку, коли ми візьмемо золото за мотив цього злочину, ми мусимо також уявити злочинця таким нерішучим ідіотом, що він міг для чогось геть покинути і золото, і разом свій мотив.

— Тепер, держачи пильно на думці ті точки, що на них я звернув вашу увагу — цей особливий голос, цю незвичайну зручність і цю дивовижну відсутність мотиву у такому нелюдському вбивстві — киньмо лиш погляд на саму оцю різанину. Маємо жінку, руками задушену на смерть і затиснену в комин сторч головою. Звичайні злочинці не вживають таких способів убийства. А вже найменше вони отак урихтовують забитих. Ви згодитесь, що в цій манірі — убгати труп до комину — є щось *надмірно перебільшене*, те, що я назвав був *outré* — щось цілком несумісне з нашим звичайним поняттям про людські вчинки, навіть коли ми уявляємо собі як-найбільше знеправлену морально людину. Подумайте також, якої це треба було сили, щоб протиснути тіло в такий отвір *угору*, та ще так міцно, що сполучених зусиллів кількох осіб ледве вистачило, щоб стягнути його *додолу*!

— Звернімось тепер до інших свідчень про ужиття сили, напрочуд незвичної. На комині знайдено грубі пасма — дуже грубі пасма — сивого людського волосся. Їх вирвано з корінням. Ви свідомі того, якої треба великої сили, щоб витягти отак з голови навіть двадцять чи тридцять волосин. Ви бачили ці жмути волосся, так як і я. Їх коріння (жахлива картина!) прикипіло до клаптів м'яса з

голови — вірний знак надзвичайної сили, бо вирвано ж, може, з півтисячі волосин за раз. Старій панії не тільки перерізано горло, але ж голову начисто відтято од тіла — а знаряддям була проста бритва. Хочу також, щоб ви розважили *звірячу* лютість цих учинків. Про каліцтва на тілі мадам Л'Еспаней я не казатиму. Месьє Дюма та його поважний колега месьє Етьєн дали висновок, що їх заподіяно тупим знаряддям; і ці добродії мають у своїй думці цілковиту рацію. Це тупе знаряддя, це був просто камінний брук у дворі; на нього жертва упала з вікна, що прилягає до ліжка. Ця ідея, дарма що вона виглядає тепер так просто, не далася поліції з тієї самої причини, що й широчина віконниць, — бо через ті гвіздки їхнє сприймання було герметично закрито для можливості, щоб ці вікна взагалі колись одчинялися.

— Тепер, коли в додаток до всіх цих фактів, ви роздумаєтесь як слід над химерним безладдям у кімнаті, ми вже поступимо так далеко вперед, що дійдемо сполучення ідей зручності дивоглядної, сили надлюдської, люті звірячої, різанини без ніякого мотиву; якоїсь *grotesquerie*⁶⁵ в цих страхіттях, абсолютно не властивої людству; голосу, чужого своїм звучанням слухові представників багатьох народностей та позбавленого будь-якого виразного чи сприйнятного поділу на склади. Отже, який висновок маємо? Яке вражіння зробив я на Вашу уяву?

Трепет узяв мене, як Дюпен поставив мені це питання.

— Це божевільний, — сказав я, — таке заподіяв: якийсь навісний маніяк, що втік із сусідньої лікарні.

— Під певним поглядом, — відповів Дюпен, — ваш здогад годиться; але голоси божевільних, навіть в найшаленіших пароксизмах, ніколи не мають подоби до того особливого голосу, чутого зі сходів. Божевільні належать до певної нації, і їхня мова, хоч і незвязна в словах, має завжди складовий поділ. А крім того, волосся у божевільного буває не таке, як оце, що я держу зараз в руці.

Я випростав цей малий жмутик із заляклих рук мадам Л'Еспаней. Що Ви скажете про це?

— Дюпен! — скрикнув я, вкінець зденерований, — це волосся зовсім незвичайне — *це не людське* волосся.

— Я цього й не казав, — відповів він, — та заким рішати це питання, я хочу, щоб Ви поглянули на маленький рисунок, що його я отут накидав на цьому папірці. Це факсиміле, зняте з того, що описується в одній частині свідчень як «темні синці та глибокі сліди від нігтів» на горлянці мадам Л'Еспаней, і в другій (месть Дюма та Етьєна), як «ряд синців, очевидно, витиснених пальцями».

— Ви бачите, — казав далі мій друг, розстеляючи папір на столі перед нами, — цей рисунок дає уяву про цупку і упірну хватку. Тут немає знаків *сприсання*. Кожен палець задержав надовго — можливо, що аж до самої смерти жертви — той жахливий зажим, що ним він заглибився був зразу у тіло. А спробуйте-но поставити всі свої пальці за раз у відповідні відтиски, як Ви їх бачите.

Я спробував і не зміг.

— Ми, може, неслухно виконуємо цю спробу, — сказав він. — Папір розстелено на рівній поверхні, а людське горло має циліндричну форму. Ось тут є поліно, що його окіл приблизно такий, як людська горлянка. Обвиніть рисунок круг нього і спробуйте наново.

Я так і зробив, але трудність була тепер ще й наочніша, ніж першого разу.

— Це, — сказав я, — не людської руки знак.

— Прочитайте тепер, — одмовив Дюпен, — цей уступ із Кюв'є.⁶⁶

Це був докладний анатомічний і загальний опис великого бурого орангутанга із Східньо-Індійських островів.⁶⁷ Велетенська статура, дивовижна сила й активність, дика лютість цього ссавця та здатність його до імітації занадто добре відомі. Я одразу збагнув всю жахливість цього убийства.

— Опис лап, — сказав я, скінчивши читання, — стоїть у достотній згоді із цим рисунком. Я бачу, що жодна тварина, крім орангутанга із означеного тут відроду, не могла б полишити такі сліди, як ви тут зрисували. Цей жмут бурого волосся теж сходиться взором із волоссям звірини, описаної в Кюв'є. Але я, мабуть, не годен зрозуміти подробиці цієї плідної таємниці. Крім того, чуто ж *двох* голосів суперечку, і один з них був, без сумніву, голосом француза.

— Слушно; і ви пам'ятаєте вислів, приписуваний заледве не одностайно в свідченнях цьому голосові — вислів «Mon Dieu!» Один із свідків (Монтані, кондитор) справедливо, в даних обставинах, схарактеризував ці слова як вислів нагани й докору. Тим-то на ці два слова я найбільш опиравсь у своїх сподіваннях цілком розв'язати загадку. Якийсь француз знає про убийство. Можливо — навіть більше, ніж імовірно — що він сам ніяк не винний цих кривавих подій. Орангутанг міг утекти від нього. Він міг простежити його аж до кімнати, але в тім заворушенні, що далі настало, він зроду не зміг би впіймати його. Звір і досі на волі. Я не хочу обстоювати ці здогади — інакше їх називати я не маю права — поки тіні мислей, що на них вони опираються, заледве мають достатню глибину, щоб знайти собі оцінку в моїм власнім розумі, і поки я не можу претендувати зробити їх приступними розумінню іншої особи. Отже, ми назвемо їх здогадами і говоритимем про них тільки як про здогади. Коли наш француз справді, як я думаю, непричетний до цього звірства, оця оповістка, що я її здав на повороті додому в контору «Le Monde» (газета ця присвячена мореплавству і має великий попит між моряками), приведе його до нашого дому.

Він подав мені папірця, і я прочитав таке:

«ПІЙМАНО у Булонському лісі вранці ... числа (ранок по убийстві) дуже великого бурого Борнейського

орангутанга. Власник (моряк з Мальтійського судна) може одержати тварину, подавши її прикмети та сплативши невелике відшкодування за її затримання та переховування. Звертайтесь на ... вулицю, передмістя Сен-Жермен, № ..., о третій».

— Як це ви можете знати, — спитав я, — що він моряк, та ще з Мальтійського судна?

— Я не знаю цього, — відказав Дюпен. — Я не *певен* цього. Одначе, я ось де маю маленький клаптик стрічки; з його форми та замащеного вигляду очевидно, що його вживалося для зав'язування волосся в довгу косу, як це люблять моряки. До того ж, оцей вузол із таких, що мало хто зуміє його зав'язати, окрім моряка, та ще й мальтійця. Я натрапив на цю стрічку при підозві громозводу. Вона не могла б належати жодній із забитих жінок. Врешті, коли б я навіть помилився в своїх оцих висновках, я все-таки не можу чомусь пошкодити, сказавши те, що є в оповістці. Коли я помилюсь, він просто подумає, що мене звели якісь обставини, що ними він не подбає зацікавитись. А коли я правий, маємо велике досягнення. Свідомий, хоч і не винний убийства, цей француз, природна річ, вагатиметься, чи зголошуватись йому на оповістку, чи брати орангутанга. Він міркуватиме так: — «Я не винен; людина я бідна; мій орангутанг багато коштує — для такого, як я, це ціле багатство — навіщо ж мені втрачати його через якусь пусту боязнь небезпеки? Він тут, у моїх руках. Його знайдено в Булонському лісі — далеко від місця цієї різанини. Хто б там коли надумав, щоб дикий звір зробив таке діло? Поліція схибила — вона не знайшла найменшої зачіпки. Якби вони навіть простежили звіря, неможливо довести, що я знаю про вбийство, або звинуватити мене за це знання. Врешті, *про мене ж узнали*. Той, хто подав оповістку, означив мене як власника звіря. Я непевний, як далеко сягає його знання. Коли я не виправлю від нього таку велику цінність — а за

неї ж відомо, що вона моя, — я, принайменше, поставлю звірину під підозріння. Це мені не годиться — притягати увагу чи до себе, чи до звіря. Заявлюсь-но я на оповіщення, заберу орангутанга та й держатиму його на замку, поки забудеться все це діло».

В цей момент ми почули на сходах чийось ходу.

— Наготуйте Ваші пістолі, — сказав Дюпен, — але ні вживайте їх, ані показуйте без мого сигналу.

Вуличні двері будинку лишались незамкнені — і наш гість, не дзвонивши, вступив на сходи та зійшов кільки східців нагору. Тут, здавалося, він завагавсь. Ми почули, що він спускається вниз. Дюпен поспішно кинувся був до дверей, коли ми знову почули, що він простує нагору. Удруге він не повернув уже назад, ішов певне і постукав у двері нашої кімнати.

— Заходьте, — сказав Дюпен привітним і сердечним тоном.

Той зайшов. Він таки був очевидно моряк — висока, кремезна його постать виглядала м'язисто; на лиці, не так неприємному, стояв зухвалий вираз одчаюги. Його вид, засмажений сонцем, наполовину був схований під бакенбардами та вусами. Він мав із собою здоровенну дубову палицю, іншої зброї в нього ніби-то не було.

Він незграбно вклонився і побажав нам «доброго вечора» французьким акцентом, який, хоч і відгонив дещо Невшателем,⁶⁸ досить певне вказував на паризьке походження.

— Сідайте, друже, — сказав Дюпен. — Я гадаю, ви прийшли по орангутанга. Слово честі. Право, я заледве не заздрю на вас, що це ваша власність; надзвичайно гарна і, безперечно, дуже коштовна звірина. Скільки йому год, як на вашу думку?

Моряк глибоко віддихнув, немов увільнившись зразу від незносного тягара, і тоді відповів певним тоном:

— Не скажу — але має бути не більше, як чотири-п'ять років. Ви тут його держите?

— О ні! нам ніяк тут його держати. Він живе при стайнях на вулиці Дюбур, тут близенько. Можете взяти його вранці. Ви, звичайно, готові встановити його тожність?⁶⁹

— Звичайна річ, пане.

— Мені шкода буде з ним розпрощатися, — сказав Дюпен.

— Я не думаю, щоб ви мали лишитися без відшкодування за всі турботи, пане, — відказав моряк. — Не думайте так. Я з охотою сплачу вам гроші за те, що знайшли мого звіря... тоб-то, щоб не дуже багато.

— Гаразд, — відповів мій друг; — все це дуже добре, річ певна. Дайте мені подумати! — скільки це з вас узяти? О! зараз скажу. Моє відшкодування має бути таке. Ви повинні мені розказати все, що знаєте про оте убийство на вулиці Морґ.

Дюпен вимовив ці останні слова дуже тихим голосом і дуже спокійно. Так само спокійно він пішов до дверей, замкнув їх і поклав ключа у кешеню.

Тоді він витяг із бокової кешені пістоля і поклав його без найменшого поспіху на столі.

Морякові обличчя так налилося кров'ю, наче він боровся із задухою. Він скочив на ноги і вхопив був палицю, але зразу по тому упав назад на свого стільця, весь затремтівши, з обличчям, як у самої смерті. Він не сказав ані слова. Я шкодував його від цілого серця.

— Мій друже, — сказав Дюпен лагідним тоном, — ви без потреби тривожитесь — право! Ми не думаємо вам пошкодити. Ручуся вам честю джентлмена і француза, ми не збираємось вам зробити нічого лихого. Я прекрасно знаю, що ви невинні цього лютого діла на вулиці Морґ. Це не значить, одначе, що ви до певної міри не замішані в ньому. З того, що зараз сказав, ви мусите бачити, що я мав засоби інформації ще до цього діла — засоби, про які ви не мали і

найменшої гадки. Тепер справа стоїть так. Ви не зробили нічого, чого можна було б уникнути — нічого такого, що накладало б на вас провину. Ви не винні навіть в пограбуванні, а тим часом могли б це зробити безкарно. Вам ні з чим ховатися. Вам нема рації щось ховати. З другого боку, ви повинні заради своєї честі визнати все, що ви знаєте. Заарештовано зовсім невинну людину і звинувачено у тім злочині, що його винуватця ви може вказати.

Моряк у великій мірі опам'ятавсь, поки Дюпен говорив ці слова, але його давніша розв'язність геть зникла.

— То хай мені бог допоможе, — сказав він по короткій павзі; — я хочу розповісти вам усе, що знаю про цю справу; але я не надіюсь, що ви й наполовину повірите моєму оповіданню — я був би божевільний, справді, коли б на таке сподівався. А проте, я *невинний*, і визнаю вам геть усе, хоч би й померти за це довелось.

Він розказав, в істоті, таке. Недавно він був у мандрівці до Індійського архіпелагу. Та партія, що до неї він належав, пристала до Борнео і направилася на розвагу в середину острова. Він із товаришем упіймав орангутанга. Коли цей товариш помер, звірина перейшла у його виключне посідання. Мавши із своїм бранцем в дорозі багато клопоту, через його непереборну лютість, йому пощастило таки врешті безпечно оселити звіря у своїй власній квартирі в Парижі; та щоб не звертати на себе докучливу цікавість сусідів, він держав його зовсім відлюдно, поки той оправлявся від рани на нозі, добутої ще на кораблі від скалки. Його бажання було згодом продати звіря.

Повернувшись додому з матроської гулянки, вночі, чи скорше ранком того дня, коли сталось убийство, він знайшов звірину у своїй спальні: орангутанг, видно, виломився туди з замкненої сусідньої кімнати, де держати його здавалося наче зовсім безпечно. З бритвою в руці, весь у милі, він сидів перед дзеркалом, спитуючись поголитися — мабуть, бачив перед тим крізь замок у дверях, як це

робив хазяїн. Злякавшись такої небезпечної зброї в руках лютого, та ще й здатного управлятися з нею звіря, моряк на деякий час стерявся і не знав, що робити. Він зник, одначе, гамувати тварину, навіть у найлютішому настрої, батоном, і до нього тепер звернувся. Забачивши це, орангутанг вмить метнувся через двері по сходах униз, тоді вікном (на лихо, розчиненим), аж на вулицю.

Француз в одчай побіг за ним; мавпа, все ще з бритвою в руці, час від часу ставала, озиралася та вимахувала руками до свого переслідувача, поки він не наближався до неї. Тоді вона знов тікала. Гонитва ця тривала довго. Вулиці лежали в глибокій покої, була вже третя година ранку. Минаючи завулочок позад вулиці Морґ, втікача притягнуло світло з одчиненого вікна кімнати мадам Л'Еспаней, в четвертому поверсі її дому. Кинувшись до будинку, мавпа побачила громозвід, надзвичайно зручно вибралася по нім нагору, вхопилася за віконницю, що була одкинута до самої стіни, і з її поміччю метнулася аж на спинку ліжка. Все це не взяло й хвилини часу. Орангутанг, удершись до кімнати, знову одкинув віконницю.

Тимчасом моряк відчув ніби й полегшення, і zarazом побачив нову трудність. Він мав тепер певну надію піймати звірину, бо вона навряд чи могла утекти з цієї пастки, куди зважилася заскочити, інакше як громозводом, де можна схопити, лізтиме вниз. З другого боку, було багато причин непокоїтися, чого вона може накоїти в домі. Ця остання гадка змусила моряка далі слідкувати за звірем. Громозводом він виліз легко, будши на те моряком; але вилізи на височину вікна, що лежало далеко ліворуч, діло стало; найбільше, що він здужав зробити, це зусилитись так, щоб зазирнути в середину до кімнати. Поглянувши, він заледве не впав, такий жах його взяв. Саме в цей час нічну тишу порушили ті страшні крики, що збудили зі сну мешканців вулиці Морґ. Мадам Л'Еспаней з дочкою, в ночішніх убраннях, укладали, видно, якісь папери до

згадуваного уже залізного сейфу, викоченого насеред кімнати. Він стояв розчинений, а речі лежали кругом. Жертви мушили сидіти спиною до вікна; і протягом часу, відколи звір вдерся до кімнати та аж поки вчулися крики, вони його, мабуть, наочне не спостерегли. Що зачинилося вікно, то вони, звичайно, подумали на вітер.

Коли моряк зазирнув досередини, велетенський звір саме вхопив мадам Л'Еспаней за волосся (розпущене, бо вона перед тим чесалась) і черкав її бритвою по лиці, передражнюючи рухи цирульника. Дочка лежала простягнена долі: вона зомліла. Крики і борсання старої пані (під цей саме час звір і вирвав їй з голови волосся) мали той вплив, що змінили може й мирні наміри орангутанга на ворожі. Певним помахом м'язистої руки він за малим не одтяв їй голову геть від тіла. Видовище крові розпалило його гнів у скажений шал. Скригочучи зубами, блискаючи полум'ям із очей, він кинувсь на тіло панни і занурив свої страшні пазурі їй у горло, заціпивши їх аж доти поки та задушилась. Його блудний і дикий погляд упав у цю мить на спинку ліжка, де як раз видніло залякле від жаху обличчя його господаря. Лютість звіра — він, безперечно, мав іще в мислі грізний батіг — зразу повернулась на ляк. Свідомий того, що заслужив на кару, він, здавалося, прагнув приховати свої криваві діла і заметавсь по кімнаті в муках нервового хвилювання, перекидаючи і розбиваючи мимохідь усі меблі та стягнувши постіль із ліжка. Врешті він ухопив перше труп дочки і загнав його в комин, де його потім знайдено; тоді згарбав тіло старої пані, зразу викинувши його сторч головою у вікно.

Коли мавпа наблизилась до вікна із своєю калічною ношею, моряк, переляканий до нестями, одхилився до громозводу і, радше сприснувши, аніж злізши униз, погнав додому — злякавшись наслідків різанини і враз позбувшись в переляці всіх турбот за долю орангутанга. Слова, чуті

людьми на сходах, були французові поклики жаху й боясти, змішані із зловорожим мурмотінням звірини.

Небагато я маю до цього додати. Орангутанг мусів десь утекти з кімнати громозводом, як раз перед тим, що виламано двері. Він мусив замкнути вікно, пролізши крізь нього. Згодом його упіймав сам власник, діставши за нього великі гроші від Jardin des Plantes.⁷⁰ Лебона негайно звільнено, після нашої розповіді про справу (з деякими коментаріями Дюпена) у бюро префекта поліції. Цей урядовець, хоча й прихильний до мого друга, не міг цілком затаїти своє прикре чуття при такім повороті справи і мусив був раз чи двоє пуститися на сарказми з приводу того, що, мовляв, кожній людині слід думати про свої власні справи.

— Хай говорить, — сказав Дюпен, не вважаючи за потрібне йому відповідати. — Хай балакає; це йому полегшить сумління. Я задоволений тим, що завдав йому поразки в його власній фортеці. Одначе те, що він похибив у виявленні цієї тайни, в жодній мірі не є якесь диво, як він це думає, — бо ж, справді, наш друг префект є дещо занадто спритний, щоб бути глибоким. Його мудрість не має під собою *підвалини*. Це сама голова і ні кусника тіла, як на образах богині Лаверни,⁷¹ або, в кращому разі, сама голова та плечі, як риба тріска. Але це, поза всім, таки ловке створіння. Він найбільше мені подобається за хитроумний майстерний хід, що ним він здобув собі славу вимисливости. Я розумію його спосіб «*de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas*».⁷²

ОРИГИНАЛ

Edgar Allan Poe

The Murders in the Rue Morgue

What song the Syrens sang, or what name Achilles assumed when he hid himself among women, although puzzling questions are not beyond all conjecture.

— SIR THOMAS BROWNE, *Urn-Burial*.

The mental features discoursed of as the analytical, are, in themselves, but little susceptible of analysis. We appreciate them only in their effects. We know of them, among other things, that they are always to their possessor, when inordinately possessed, a source of the liveliest enjoyment. As the strong man exults in his physical ability, delighting in such exercises as call his muscles into action, so glories the analyst in that moral activity which disentangles. He derives pleasure from even the most trivial occupations bringing his talents into play. He is fond of enigmas, of conundrums, of hieroglyphics; exhibiting in his solutions of each a degree of acumen which appears to the ordinary apprehension preternatural. His results, brought about by the very soul and essence of method, have, in truth, the whole air of intuition. The faculty of re-solution is possibly much invigorated by mathematical study, and especially by that highest branch of it which, unjustly, and merely on account of its retrograde operations, has been called, as if par excellence, analysis. Yet to calculate is not in itself to analyze. A chess-player, for example, does the one without effort at the other. It follows that the game of chess, in its effects upon mental character, is greatly misunderstood. I am not now writing a treatise, but simply prefacing a somewhat peculiar narrative by

observations very much at random; I will, therefore, take occasion to assert that the higher powers of the reflective intellect are more decidedly and more usefully tasked by the unostentatious game of draughts than by all the elaborate frivolity of chess. In this latter, where the pieces have different and bizarre motions, with various and variable values, what is only complex is mistaken (a not unusual error) for what is profound. The attention is here called powerfully into play. If it flag for an instant, an oversight is committed, resulting in injury or defeat. The possible moves being not only manifold but involute, the chances of such oversights are multiplied; and in nine cases out of ten it is the more concentrative rather than the more acute player who conquers. In draughts, on the contrary, where the moves are unique and have but little variation, the probabilities of inadvertence are diminished, and the mere attention being left comparatively what advantages are obtained by either party are obtained by superior acumen. To be less abstract — Let us suppose a game of draughts where the pieces are reduced to four kings, and where, of course, no oversight is to be expected. It is obvious that here the victory can be decided (the players being at all equal) only by some recherche movement, the result of some strong exertion of the intellect. Deprived of ordinary resources, the analyst throws himself into the spirit of his opponent, identifies himself therewith, and not unfrequently sees thus, at a glance, the sole methods (sometimes indeed absurdly simple ones) by which he may seduce into error or hurry into miscalculation.

Whist has long been noted for its influence upon what is termed the calculating power; and men of the highest order of intellect have been known to take an apparently unaccountable delight in it, while eschewing chess as frivolous. Beyond doubt there is nothing of a similar nature so greatly tasking the faculty of analysis. The best chess-player in Christendom may be little more than the best player of chess; but proficiency in whist implies capacity for success in all these more important

undertakings where mind struggles with mind. When I say proficiency, I mean that perfection in the game which includes a comprehension of all the sources whence legitimate advantage may be derived. These are not only manifold but multiform, and lie frequently among recesses of thought altogether inaccessible to the ordinary understanding. To observe attentively is to remember distinctly; and, so far, the concentrative chess-player will do very well at whist; while the rules of Hoyle (themselves based upon the mere mechanism of the game) are sufficiently and generally comprehensible. Thus to have a retentive memory, and to proceed by “the book,” are points commonly regarded as the sum total of good playing. But it is in matters beyond the limits of mere rule that the skill of the analyst is evinced. He makes, in silence, a host of observations and inferences. So, perhaps, do his companions; and the difference in the extent of the information obtained, lies not so much in the validity of the inference as in the quality of the observation. The necessary knowledge is that of what to observe. Our player confines himself not at all; nor, because the game is the object, does he reject deductions from things external to the game. He examines the countenance of his partner, comparing it carefully with that of each of his opponents. He considers the mode of assorting the cards in each hand; often counting trump by trump, and honor by honor, through the glances bestowed by their holders upon each. He notes every variation of face as the play progresses, gathering a fund of thought from the differences in the expression of certainty, of surprise, of triumph, or chagrin. From the manner of gathering up a trick he judges whether the person taking it can make another in the suit. He recognizes what is played through feint, by the air with which it is thrown upon the table. A casual or inadvertent word; the accidental dropping or turning of a card, with the accompanying anxiety or carelessness in regard to its concealment; the counting of the tricks, with the order of their arrangement; embarrassment, hesitation, eagerness or trepidation — all afford, to his apparently intuitive

perception, indications of the true state of affairs. The first two or three rounds having been played, he is in full possession of the contents of each hand, and thenceforward puts down his cards with as absolute a precision of purpose as if the rest of the party had turned outward the faces of their own.

The analytical power should not be confounded with simple ingenuity; for while the analyst is necessarily ingenious, the ingenious man often remarkably incapable of analysis. The constructive or combining power, by which ingenuity is usually manifested, and which the phrenologists (I believe erroneously) have assigned a separate organ, supposing it a primitive faculty, has been so frequently seen in those whose intellect bordered otherwise upon idiocy, as to have attracted general observation among writers on morals. Between ingenuity and the analytic ability there exists a difference far greater, indeed, than that between the fancy and the imagination, but of a character very strictly analogous. It will found, in fact, that the ingenious are always fanciful, and the truly imaginative never otherwise than analytic.

The narrative which follows will appear to the reader somewhat in the light of a commentary upon the propositions just advanced.

Residing in Paris during the spring and part of the summer of 18— I there became acquainted with a Monsieur C. Auguste Dupin. This young gentleman was of an excellent — indeed of an illustrious family, but, by a variety of untoward events, had been reduced to such poverty that the energy of his character succumbed beneath it, and he ceased to bestir himself in the world, or to care for the retrieval of his fortunes. By courtesy of his creditors, there still remained in his possession a small remnant of his patrimony; and, upon the income arising from this, he managed, by means of a rigorous economy, to procure the necessaries of life, without troubling himself about its superfluities. Books, indeed, were his sole luxuries, and in Paris these are easily obtained.

Our first meeting was at an obscure library in the Rue Montmartre, where the accident of our both being in search of the same very rare and very remarkable volume, brought us into closer communion. We saw each other again and again. I was deeply interested in the little family history which he detailed to me with all that candor which a Frenchman indulges whenever mere self is the theme. I was astonished, too, at the vast extent of his reading; and, above all, I felt my soul enkindled within me by the wild fervor, and the vivid freshness of his imagination. Seeking in Paris the objects I then sought, I felt that the society of such a man would be to me a treasure beyond price; and this feeling I frankly confided to him. It was at length arranged that we should live together during my stay in the city; and as my worldly circumstances were somewhat less embarrassed than his own, I was permitted to be at the expense of renting, and furnishing in a style which suited the rather fantastic gloom of our common temper, a time-eaten and grotesque mansion, long deserted through superstitions into which we did not inquire, and tottering to its fall in a retired and desolate portion of the Faubourg St. Germain.

Had the routine of our life at this place been known to the world, we should have been regarded as madmen — although, perhaps, as madmen of a harmless nature. Our seclusion was perfect. We admitted no visitors. Indeed the locality of our retirement had been carefully kept a secret from my own former associates; and it had been many years since Dupin had ceased to know or be known in Paris. We existed within ourselves alone.

It was a freak of fancy in my friend (for what else shall I call it?) to be enamored of the Night for her own sake; and into this bizarrerie, as into all his others, I quietly fell; giving myself up to his wild whims with a perfect abandon. The sable divinity would not herself dwell with us always; but we could counterfeit her presence. At the first dawn of the morning we closed all the massy shutters of our old building; lighted a couple of tapers

which, strongly perfumed, threw out only the ghastliest and feeblest of rays. By the aid of these we then busied our souls in dreams — reading, writing, or conversing, until warned by the clock of the advent of the true Darkness. Then we sallied forth into the streets, arm and arm, continuing the topics of the day, or roaming far and wide until a late hour, seeking, amid the wild lights and shadows of the populous city, that infinity of mental excitement which quiet observation can afford.

At such times I could not help remarking and admiring (although from his rich ideality I had been prepared to expect it) a peculiar analytic ability in Dupin. He seemed, too, to take an eager delight in its exercise — if not exactly in its display — and did not hesitate to confess the pleasure thus derived. He boasted to me, with a low chuckling laugh, that most men, in respect to himself, wore windows in their bosoms, and was wont to follow up such assertions by direct and very startling proofs of his intimate knowledge of my own. His manner at these moments was frigid and abstract; his eyes were vacant in expression; while his voice, usually a rich tenor, rose into a treble which would have sounded petulantly but for the deliberateness and entire distinctness of the enunciation. Observing him in these moods, I often dwelt meditatively upon the old philosophy of the Bi-Part Soul, and amused myself with the fancy of a double Dupin — the creative and the resolvent.

Let it not be supposed, from what I have just said, that I am detailing any mystery, or penning any romance. What I have described in the Frenchman, was merely the result of an excited, or perhaps of a diseased intelligence. But of the character of his remarks at the periods in question an example will best convey the idea.

We were strolling one night down a long dirty street, in the vicinity of the Palais Royal. Being both, apparently, occupied with thought, neither of us had spoken a syllable for fifteen minutes at least. All at once Dupin broke forth with these words:

“He is a very little fellow, that’s true, and would do better for the Theatre des Varietes.”

“There can be no doubt of that,” I replied unwittingly, and not at first observing (so much had I been absorbed in reflection) the extraordinary manner in which the speaker had chimed in with my meditations. In an instant afterward I recollected myself, and my astonishment was profound.

“Dupin,” said I, gravely, “this is beyond my comprehension. I do not hesitate to say that I am amazed, and can scarcely credit my senses. How was it possible you should know I was thinking of — ?” Here I paused, to ascertain beyond a doubt whether he really knew of whom I thought.

— “of Chantilly,” said he, “why do you pause? You were remarking to yourself that his diminutive figure unfitted him for tragedy.”

This was precisely what had formed the subject of my reflections. Chantilly was a quondam cobbler of the Rue St. Denis, who, becoming stage-mad, had attempted the role of Xerxes, in Crebillon’s tragedy so called, and been notoriously Pasquinaded for his pains.

“Tell me, for Heaven’s sake,” I exclaimed, “the method — if method there is — by which you have been enabled to fathom my soul in this matter.” In fact I was even more startled than I would have been willing to express.

“It was the fruiterer,” replied my friend, “who brought you to the conclusion that the mender of soles was not of sufficient height for Xerxes et id genus omne.”

“The fruiterer! — you astonish me — I know no fruiterer whomsoever.”

“The man who ran up against you as we entered the street — it may have been fifteen minutes ago.”

I now remembered that, in fact, a fruiterer, carrying upon his head a large basket of apples, had nearly thrown me down, by accident, as we passed from the Rue C— into the

thoroughfare where we stood; but what this had to do with Chantilly I could not possibly understand.

There was not a particle of charlatanerie about Dupin. “I will explain,” he said, “and that you may comprehend all clearly, we will explain,” he said, “and that you may comprehend all clearly, we will first retrace the course of your meditations, from the moment in which I spoke to you until that of the rencontre with the fruiterer in question. The larger links of the chain run thus — Chantilly, Orion, Dr. Nichols, Epicurus, Stereotomy, the street stones, the fruiterer.”

There are few persons who have not, at some period of their lives, amused themselves in retracing the steps by which particular conclusions of their own minds have been attained. The occupation is often full of interest; and he who attempts it for the first time is astonished by the apparently illimitable distance and incoherence between the starting-point and the goal. What, then, must have been my amazement when I heard the Frenchman speak what he had just spoken, and when I could not help acknowledging that he had spoken the truth. He continued:

“We had been talking of horses, if I remember aright, just before leaving the Rue C—. This was the last subject we discussed. As we crossed into this street, a fruiterer, with a large basket upon his head, brushing quickly past us, thrust you upon a pile of paving-stones collected at a spot where the causeway is undergoing repair. You stepped upon one of the loose fragments) slipped, slightly strained your ankle, appeared vexed or sulky, muttered a few words, turned to look at the pile, and then proceeded in silence. I was not particularly attentive to what you did; but observation has become with me, of late, a species of necessity.

“You kept your eyes upon the ground — glancing, with a petulant expression, at the holes and ruts in the pavement, (so that I saw you were still thinking of the stones,) until we reached the little alley called Lamartine, which has been paved, by way

of experiment, with the overlapping and riveted blocks. Here your countenance brightened up, and, perceiving your lips move, I could not doubt that you murmured the word ‘stereotomy,’ a term very affectedly applied to this species of pavement. I knew that you could not say to yourself ‘stereotomy’ without being brought to think of atomies, and thus of the theories of Epicurus; and since, when we discussed this subject not very long ago, I mentioned to you how singularly, yet with how little notice, the vague guesses of that noble Greek had met with confirmation in the late nebular cosmogony, I felt that you could not avoid casting your eyes upward to the great nebula in Orion, and I certainly expected that you would do so. You did look up; and I was now assured that I had correctly followed your steps. But in that bitter tirade upon Chantilly, which appeared in yesterday’s ‘Musee,’ the satirist, making some disgraceful allusions to the cobbler’s change of name upon assuming the buskin, quoted a Latin line about which we have often conversed. I mean the line

Perdidit antiquum litera prima sonum.

I had told you that this was in reference to Orion, formerly written Urion; and, from certain pungencies connected with this explanation, I was aware that you could not have forgotten it. It was clear, therefore, that you would not fall to combine the ideas of Orion and Chantilly. That you did combine them I say by the character of the smile which passed over your lips. You thought of the poor cobbler’s immolation. So far, you had been stooping in your gait; but now I saw you draw yourself up to your full height. I was then sure that you reflected upon the diminutive figure of Chantilly. At this point I interrupted your meditations to remark that as, in fact, he was a very little fellow — that Chantilly — he would do better at the Theatre des Varietes.”

Not long after this, we were looking over an evening edition of the “Gazette des Tribunaux,” when the following paragraphs arrested our attention. “Extraordinary Murders. — This morning, about three o’clock, the inhabitants of the

Quartier St. Roch were aroused from sleep by a succession of terrific shrieks, issuing, apparently, from the fourth story of a house in the Rue Morgue, known to be in the sole occupancy of one Madame L'Esplanade, and her daughter, Mademoiselle Camille L'Esplanade. After some delay, occasioned by a fruitless attempt to procure admission in the usual manner, the gateway was broken in with a crowbar, and eight or ten of the neighbors entered, accompanied by two gendarmes. By this time the cries had ceased; but, as the party rushed up the first flight of stairs, two or more rough voices, in angry contention, were distinguished, and seemed to proceed from the upper part of the house. As the second landing was reached, these sounds, also, had ceased, and everything remained perfectly quiet. The party spread themselves, and hurried from room to room. Upon arriving at a large back chamber in the fourth story, (the door of which, being found locked, with the key inside, was forced open,) a spectacle presented itself which struck every one present not less with horror than with astonishment.

“The apartment was in the wildest disorder — the furniture broken and thrown about in all directions. There was only one bedstead; and from this the bed had been removed, and thrown into the middle of the floor. On a chair lay a razor, besmeared with blood. On the hearth were two or three long and thick tresses of grey human hair, also dabbled in blood, and seeming to have been pulled out by the roots. Upon the floor were found four Napoleons, an ear-ring of topaz, three large silver spoons, three smaller of metal d'Alger, and two bags, containing nearly four thousand francs in gold. The drawers of a bureau, which stood in one corner, were open, and had been, apparently, rifled, although many articles still remained in them. A small iron safe was discovered under the bed (not under the bedstead). It was open, with the key still in the door. It had no contents beyond a few old letters, and other papers of little consequence.

“Of Madame L'Esplanade no traces were here seen; but an unusual quantity of soot being observed in the fire-place, a

search was made in the chimney, and (horrible to relate!) the corpse of the daughter, head downward, was dragged therefrom; it having been thus forced up the narrow aperture for a considerable distance. The body was quite warm. Upon examining it, many excoriations were perceived, no doubt occasioned by the violence with which it had been thrust up and disengaged. Upon the face were many severe scratches, and, upon the throat, dark bruises, and deep indentations of finger nails, as if the deceased had been throttled to death.

“After a thorough investigation of every portion of the house, without farther discovery, the party made its way into a small paved yard in the rear of the building, where lay the corpse of the old lady, with her throat so entirely cut that, upon an attempt to raise her, the head fell off. The body, as well as the head, was fearfully mutilated — the former so much so as scarcely to retain any semblance of humanity.

“To this horrible mystery there is not as yet, we believe, the slightest clew.”

The next day’s paper had these additional particulars.

“The Tragedy in the Rue Morgue. Many individuals have been examined in relation to this most extraordinary and frightful affair,” [The word ‘affaire’ has not yet, in France, that levity of import which it conveys with us] “but nothing whatever has transpired to throw light upon We give below all the material testimony elicited.

“Pauline Dubourg, laundress, deposes that she has known both the deceased for three years, having washed for them during that period. The old lady and her daughter seemed on good terms-very affectionate towards each other. They were excellent pay. Could not speak in regard to their mode or means of living. Believed that Madame L. told fortunes for a living. Was reputed to have money put by. Never met any persons in the house when she called for the clothes or took them home. Was sure that they had no servant in employ. There appeared to

be no furniture in any part of the building except in the fourth story.

“Pierre Moreau, tobacconist, deposes that he has been in the habit of selling small quantities of tobacco and snuff to Madame L’Espanaye for nearly four years. Was born in the neighborhood, and has always resided there. The deceased and her daughter had occupied the house in which the corpses were found, for more than six years. It was formerly occupied by a jeweller, who under-let the upper rooms to various persons. The house was the property of Madame L. She became dissatisfied with the abuse of the premises by her tenant, and moved into them herself, refusing to let any portion. The old lady was childish. Witness had seen the daughter some five or six times during the six years. The two lived an exceedingly retired life — were reputed to have money. Had heard it said among the neighbors that Madame L. told fortunes — did not believe it. Had never seen any person enter the door except the old lady and her daughter, a porter once or twice, and a physician some eight or ten times.

“Many other persons, neighbors, gave evidence to the same effect. No one was spoken of as frequenting the house. It was not known whether there were any living connexions of Madame L. and her daughter. The shutters of the front windows were seldom opened. Those in the rear were always closed, with the exception of the large back room, fourth story. The house was a good house — not very old.

“Isidore Muset, gendarme, deposes that he was called to the house about three o’clock in the morning, and found some twenty or thirty persons at the gateway, endeavoring to gain admittance. Forced it open, at length, with a bayonet — not with a crowbar. Had but little difficulty in getting it open, on account of its being a double or folding gate, and bolted neither at bottom nor top. The shrieks were continued until the gate was forced — and then suddenly ceased. They seemed to be screams of some person (or persons) in great agony — were loud and

drawn out, not short and quick. Witness led the way up stairs. Upon reaching the first landing, heard two voices in loud and angry contention—the one a gruff voice, the other much shriller — a very strange voice. Could distinguish some words of the former, which was that of a Frenchman. Was positive that it was not a woman's voice. Could distinguish the words 'sacre' and 'diable.' The shrill voice was that of a foreigner. Could not be sure whether it was the voice of a man or of a woman. Could not make out what was said, but believed the language to be Spanish. The state of the room and of the bodies was described by this witness as we described them yesterday.

“Henri Duval, a neighbor, and by trade a silversmith, deposes that he was one of the party who first entered the house. Corroborates the testimony of Muset in general. As soon as they forced an entrance, they reclosed the door, to keep out the crowd, which collected very fast, notwithstanding the lateness of the hour. The shrill voice, the witness thinks, was that of an Italian. Was certain it was not French. Could not be sure that it was a man's voice. It might have been a woman's. Was not acquainted with the Italian language. Could not distinguish the words, but was convinced by the intonation that the speaker was an Italian. Knew Madame L. and her daughter. Had conversed with both frequently. Was sure that the shrill voice was not that of either of the deceased.

“— Odenheimer, restaurateur. This witness volunteered his testimony. Not speaking French, was examined through an interpreter. Is a native of Amsterdam. Was passing the house at the time of the shrieks. They lasted for several minutes — probably ten. They were long and loud — very awful and distressing. Was one of those who entered the building. Corroborated the previous evidence in every respect but one. Was sure that the shrill voice was that of a man — of a Frenchman. Could not distinguish the words uttered. They were loud and quick — unequal — spoken apparently in fear as well as in anger. The voice was harsh — not so much shrill as harsh.

Could not call it a shrill voice. The gruff voice said repeatedly 'sacre,' 'diable' and once 'mon Dieu.'

"Jules Mignaud, banker, of the firm of Mignaud et Fils, Rue Deloraine. Is the elder Mignaud. Madame L'Esplanade had some property. Had opened an account with his banking house in the spring of the year — (eight years previously). Made frequent deposits in small sums. Had checked for nothing until the third day before her death, when she took out in person the sum of 4000 francs. This sum was paid in gold, and a clerk sent home with the money.

"Adolphe Le Bon, clerk to Mignaud et Fils, deposes that on the day in question, about noon, he accompanied Madame L'Esplanade to her residence with the 4000 francs, put up in two bags. Upon the door being opened, Mademoiselle L. appeared and took from his hands one of the bags, while the old lady relieved him of the other. He then bowed and departed. Did not see any person in the street at the time. It is a bye-street — very lonely.

William Bird, tailor, deposes that he was one of the party who entered the house. Is an Englishman. Has lived in Paris two years. Was one of the first to ascend the stairs. Heard the voices in contention. The gruff voice was that of a Frenchman. Could make out several words, but cannot now remember all. Heard distinctly 'sacre' and 'mon Dieu.' There was a sound at the moment as if of several persons struggling — a scraping and scuffling sound. The shrill voice was very loud — louder than the gruff one. Is sure that it was not the voice of an Englishman. Appeared to be that of a German. Might have been a woman's voice. Does not understand German.

"Four of the above-named witnesses, being recalled, deposed that the door of the chamber in which was found the body of Mademoiselle L. was locked on the inside when the party reached it. Every thing was perfectly silent — no groans or noises of any kind. Upon forcing the door no person was seen. The windows, both of the back and front room, were down and

firmly fastened from within. A door between the two rooms was closed, but not locked. The door leading from the front room into the passage was locked, with the key on the inside. A small room in the front of the house, on the fourth story, at the head of the passage, was open, the door being ajar. This room was crowded with old beds, boxes, and so forth. These were carefully removed and searched. There was not an inch of any portion of the house which was not carefully searched. Sweeps were sent up and down the chimneys. The house was a four story one, with garrets (mansardes). A trap-door on the roof was nailed down very securely — did not appear to have been opened for years. The time elapsing between the hearing of the voices in contention and the breaking open of the room door, was variously stated by the witnesses. Some made it as short as three minutes — some as long as five. The door was opened with difficulty.

“Alfonzo Garcio, undertaker, deposes that he resides in the Rue Morgue. Is a native of Spain. Was one of the party who entered the house. Did not proceed up stairs. Is nervous, and was apprehensive of the consequences of agitation. Heard the voices in contention. The gruff voice was that of a Frenchman. Could not distinguish what was said. The shrill voice was that of an Englishman — is sure of this. Does not understand the English language, but judges by the intonation.

“Alberto Montani, confectioner, deposes that he was among the first to ascend the stairs. Heard the voices in question. The gruff voice was that of a Frenchman. Distinguished several words. The speaker appeared to be expostulating. Could not make out the words of the shrill voice. Spoke quick and unevenly. Thinks it the voice of a Russian. Corroborates the general testimony. Is an Italian. Never conversed with a native of Russia.

“Several witnesses, recalled, here testified that the chimneys of all the rooms on the fourth story were too narrow to admit the passage of a human being. By ‘sweeps’ were meant

cylindrical sweeping-brushes, such as are employed by those who clean chimneys. These brushes were passed up and down every flue in the house. There is no back passage by which any one could have descended while the party proceeded up stairs. The body of Mademoiselle L'Esplanaye was so firmly wedged in the chimney that it could not be got down until four or five of the party united their strength.

“Paul Dumas, physician, deposes that he was called to view the bodies about day-break. They were both then lying on the sacking of the bedstead in the chamber where Mademoiselle L. was found. The corpse of the young lady was much bruised and excoriated. The fact that it had been thrust up the chimney would sufficiently account for these appearances. The throat was greatly chafed. There were several deep scratches just below the chin, together with a series of livid spots which were evidently the impression of fingers. The face was fearfully discolored, and the eye-balls protruded. The tongue had been partially bitten through. A large bruise was discovered upon the pit of the stomach, produced, apparently, by the pressure of a knee. In the opinion of M. Dumas, Mademoiselle L'Esplanaye had been throttled to death by some person or persons unknown. The corpse of the mother was horribly mutilated. All the bones of the right leg and arm were more or less shattered. The left tibia much splintered, as well as all the ribs of the left side. Whole body dreadfully bruised and discolored. It was not possible to say how the injuries had been inflicted. A heavy club of wood, or a broad bar of iron — a chair — any large, heavy, and obtuse weapon have produced such results, if wielded by the hands of a very powerful man. No woman could have inflicted the blows with any weapon. The head of the deceased, when seen by witness, was entirely separated from the body, and was also greatly shattered. The throat had evidently been cut with some very sharp instrument — probably with a razor.

“Alexandre Etienne, surgeon, was called with M. Dumas to view the bodies. Corroborated the testimony, and the opinions of M. Dumas.

“Nothing farther of importance was elicited, although several other persons were examined. A murder so mysterious, and so perplexing in all its particulars, was never before committed in Paris — if indeed a murder has been committed at all. The police are entirely at fault — an unusual occurrence in affairs of this nature. There is not, however, the shadow of a clew apparent.” The evening edition of the paper stated that the greatest excitement continued in the Quartier St. Roch — that the premises in question had been carefully re-searched, and fresh examinations of witnesses instituted, but all to no purpose. A postscript, however mentioned that Adolphe Le Bon had been arrested and imprisoned — although nothing appeared to criminate him, beyond the facts already detailed.

Dupin seemed singularly interested in the progress of this affair — at least so I judged from his manner, for he made no comments. It was only after the announcement that Le Bon had been imprisoned, that he asked me my opinion respecting the murders.

I could merely agree with all Paris in considering them an insoluble mystery. I saw no means by which it would be possible to trace the murderer.

“We must not judge of the means,” said Dupin, “by this shell of an examination. The Parisian police, so much extolled for acumen, are cunning, but no more. There is no method in their proceedings, beyond the method of the moment. They make a vast parade of measures; but, not unfrequently, these are so ill adapted to the objects proposed, as to put us in mind of Monsieur Jourdain’s calling for his robe-de-chambre — *pour mieux entendre la musique*. The results attained by them are not unfrequently surprising, but, for the most part, are brought about by simple diligence and activity. When these qualities are unavailing, their schemes fall. Vidocq, for example, was a good

guesser, and a persevering man. But, without educated thought, he erred continually by the very intensity of his investigations. He impaired his vision by holding the object too close. He might see, perhaps, one or two points with unusual clearness, but in so doing he, necessarily, lost sight of the matter as a whole. Thus there is such a thing as being too profound. Truth is not always in a well. In fact, as regards the more important knowledge, I do believe that she is invariably superficial. The depth lies in the valleys where we seek her, and not upon the mountain-tops where she is found. The modes and sources of this kind of error are well typified in the contemplation of the heavenly bodies. To look at a star by glances — to view it in a side-long way, by turning toward it the exterior portions of the retina (more susceptible of feeble impressions of light than the interior), is to behold the star distinctly — is to have the best appreciation of its lustre — a lustre which grows dim just in proportion as we turn our vision fully upon it. A greater number of rays actually fall upon the eye in the latter case, but, in the former, there is the more refined capacity for comprehension. By undue profundity we perplex and enfeeble thought; and it is possible to make even Venus herself vanish from the firmament by a scrutiny too sustained, too concentrated, or too direct.

“As for these murders, let us enter into some examinations for ourselves, before we make up an opinion respecting them. An inquiry will afford us amusement,” (I thought this an odd term, so applied, but said nothing) “and, besides, Le Bon once rendered me a service for which I am not ungrateful. We will go and see the premises with our own eyes. I know G — the Prefect of Police, and shall have no difficulty in obtaining the necessary permission.”

The permission was obtained, and we proceeded at once to the Rue Morgue. This is one of those miserable thoroughfares which intervene between the Rue Richelieu and the Rue St. Roch. It was late in the afternoon when we reached it; as this quarter is at a great distance from that in which we resided. The

house was readily found; for there were still many persons gazing up at the closed shutters, with an objectless curiosity, from the opposite side of the way. It was an ordinary Parisian house, with a gateway, on one side of which was a glazed watch-box, with a sliding way, on one side panel in the window, indicating a loge de concierge. Before going in we walked up the street, turned down an alley, and then, again turning, passed in the rear of the building-Dupin, meanwhile, examining the whole neighborhood, as well as the house, with a minuteness of attention for which I could see no possible object.

Retracing our steps, we came again to the front of the dwelling, rang, and, having shown our credentials, were admitted by the agents in charge. We went up stairs — into the chamber where the body of Mademoiselle L’Espanaye had been found, and where both the deceased still lay. The disorders of the room had, as usual, been suffered to exist. I saw nothing beyond what had been stated in the “Gazette des Tribunaux.” Dupin scrutinized every thing—not excepting the bodies of the victims. We then went into the other rooms, and into the yard; a gendarme accompanying us throughout. The examination occupied us until dark, when we took our departure. On our way home my companion stopped in for a moment at the office of one of the daily papers.

I have said that the whims of my friend were manifold, and that *Fe les menageais*: — for this phrase there is no English equivalent. It was his humor, now, to decline all conversation on the subject of the murder, until about noon the next day. He then asked me, suddenly, if I had observed any thing peculiar at the scene of the atrocity.

There was something in his manner of emphasizing the word “peculiar,” which caused me to shudder, without knowing why.

“No, nothing peculiar,” I said; “nothing more, at least, than we both saw stated in the paper.”

“The ‘Gazette,’” he replied, “has not entered, I fear, into the unusual horror of the thing. But dismiss the idle opinions of this print. It appears to me that this mystery is considered insoluble, for the very reason which should cause it to be regarded as easy of solution — I mean for the outre character of its features. The police are confounded by the seeming absence of motive — not for the murder itself — but for the atrocity of the murder. They are puzzled, too, by the seeming impossibility of reconciling the voices heard in contention, with the facts that no one was discovered up stairs but the assassinated Mademoiselle L’Espanaye, and that there were no means of egress without the notice of the party ascending. The wild disorder of the room; the corpse thrust, with the head downward, up the chimney; the frightful mutilation of the body of the old lady; these considerations with those just mentioned, and others which I need not mention, have sufficed to paralyze the powers, by putting completely at fault the boasted acumen, of the government agents. They have fallen into the gross but common error of confounding the unusual with the abstruse. But it is by these deviations from the plane of the ordinary, that reason feels its way, if at all, in its search for the true. In investigations such as we are now pursuing, it should not be so much asked ‘what has occurred,’ as ‘what has occurred that has never occurred before.’ In fact, the facility with which I shall arrive, or have arrived, at the solution of this mystery, is in the direct ratio of its apparent insolubility in the eyes of the police.”

I stared at the speaker in mute astonishment.

“I am now awaiting,” continued he, looking toward the door of our apartment — “I am now awaiting a person who, although perhaps not the perpetrator of these butcheries, must have been in some measure implicated in their perpetration. Of the worst portion of the crimes committed, it is probable that he is innocent. I hope that I am right in this supposition; for upon it I build my expectation of reading the entire riddle. I look for the man here — in this room — every moment. It is true that he

may not arrive; but the probability is that he will. Should he come, it will be necessary to detain him. Here are pistols; and we both know how to use them when occasion demands their use.”

I took the pistols, scarcely knowing what I did, or believing what I heard, while Dupin went on, very much as if in a soliloquy. I have already spoken of his abstract manner at such times. His discourse was addressed to myself; but his voice, although by no means loud, had that intonation which is commonly employed in speaking to some one at a great distance. His eyes, vacant in expression, regarded only the wall.

“That the voices heard in contention,” he said, “by the party upon the stairs, were not the voices of the women themselves, was fully proved by the evidence. This relieves us of all doubt upon the question whether the old lady could have first destroyed the daughter, and afterward have committed suicide. I speak of this point chiefly for the sake of method; for the strength of Madame L’Espanaye would have been utterly unequal to the task of thrusting her daughter’s corpse up the chimney as it was found; and the nature of the wounds upon her own person entirely preclude the idea of self-destruction. Murder, then, has been committed by some third party; and the voices of this third party were those heard in contention. Let me now advert — not to the whole testimony respecting these voices — but to what was peculiar in that testimony. Did you observe anything peculiar about it?”

I remarked that, while all the witnesses agreed in supposing the gruff voice to be that of a Frenchman, there was much disagreement in regard to the shrill, or, as one individual termed it, the harsh voice.

“That was the evidence itself,” said Dupin, “but it was not the peculiarity of the evidence. You have observed nothing distinctive. Yet there was something to be observed. The witnesses, as you remark, agreed about the gruff voice; they were here unanimous. But in regard to the shrill voice, the

peculiarity is not that they disagreed — but that, while an Italian, an Englishman, a Spaniard, a Hollander, and a Frenchman attempted to describe it, each one spoke of it as that of a foreigner. Each is sure that it was not the voice of one of his own countrymen. Each likens it — not to the voice of an individual of any nation with whose language he is conversant — but the converse. The Frenchman supposes it the voice of a Spaniard, and ‘might have distinguished some words had he been acquainted with the Spanish.’ The Dutchman maintains it to have been that of a Frenchman; but we find it stated that ‘not understanding French this witness was examined through an interpreter.’ The Englishman thinks it the voice of a German, and ‘does not understand German.’ The Spaniard ‘is sure’ that it was that of an Englishman, but ‘judges by the intonation’ altogether, ‘as he has no knowledge of the English.’ The Italian believes it the voice of a Russian, but ‘has never conversed with a native of Russia.’ A second Frenchman differs, moreover, with the first, and is positive that the voice was that of an Italian; but, not being cognizant of that tongue, is, like the Spaniard, ‘convinced by the intonation.’ Now, how strangely unusual must that voice have really been, about which such testimony as this could have been elicited! — in whose tones, even, denizens of the five great divisions of Europe could recognise nothing familiar! You will say that it might have been the voice of an Asiatic — of an African. Neither Asiatics nor Africans abound in Paris; but, without denying the inference, I will now merely call your attention to three points. The voice is termed by one witness ‘harsh rather than shrill.’ It is represented by two others to have been ‘quick and unequal’ No words — no sounds resembling words — were by any witness mentioned as distinguishable.

“I know not,” continued Dupin, “what impression I may have made, so far, upon your own understanding; but I do not hesitate to say that legitimate deductions even from this portion of the testimony — the portion respecting the gruff and shrill

voices — are in themselves sufficient to engender a suspicion which should give direction to all farther progress in the investigation of the mystery. I said ‘legitimate deductions;’ but my meaning is not thus fully expressed. I designed to imply that the deductions are the sole proper ones, and that the suspicion arises inevitably from them as the single result. What the suspicion is, however, I will not say just yet. I merely wish you to bear in mind that, with myself, it was sufficiently forcible to give a definite form — a certain tendency — to my inquiries in the chamber.

“Let us now transport ourselves, in fancy, to this chamber. What shall we first seek here? The means of egress employed by the murderers. It is not too much to say that neither of us believe in praeternatural events. Madame and Mademoiselle L’Espanaye were not destroyed by spirits. The doers of the deed were material, and escaped materially. Then how? Fortunately, there is but one mode of reasoning upon the point, and that mode must lead us to a definite decision. — Let us examine, each by each, the possible means of egress. It is clear that the assassins were in the room where Mademoiselle L’Espanaye was found, or at least in the room adjoining, when the party ascended the stairs. It is then only from these two apartments that we have to seek issues. The police have laid bare the floors, the ceilings, and the masonry of the walls, in every direction. No secret issues could have escaped their vigilance. But, not trusting to their eyes, I examined with my own. There were, then, no secret issues. Both doors leading from the rooms into the passage were securely locked, with the keys inside. Let us turn to the chimneys. These, although of ordinary width for some eight or ten feet above the hearths, will not admit, throughout their extent, the body of a large cat. The impossibility of egress, by means already stated, being thus absolute, we are reduced to the windows. Through those of the front room no one could have escaped without notice from the crowd in the street. The murderers must have passed, then, through those of the back room. Now, brought to

this conclusion in so unequivocal a manner as we are, it is not our part, as reasoners, to reject it on account of apparent impossibilities. It is only left for us to prove that these apparent 'impossibilities' are, in reality, not such.

"There are two windows in the chamber. One of them is unobstructed by furniture, and is wholly visible. The lower portion of the other is hidden from view by the head of the unwieldy bedstead which is thrust close up against it. The former was found securely fastened from within. It resisted the utmost force of those who endeavored to raise it. A large gimlet-hole had been pierced in its frame to the left, and a very stout nail was found fitted therein, nearly to the head. Upon examining the other window, a similar nail was seen similarly fitted in it; and a vigorous attempt to raise this sash, failed also. The police were now entirely satisfied that egress had not been in these directions. And, therefore, it was thought a matter of supererogation to withdraw the nails and open the windows.

"My own examination was somewhat more particular, and was so for the reason I have just given — because here it was, I knew, that all apparent impossibilities must be proved to be not such in reality.

"I proceeded to think thus — a posteriori. The murderers did escape from one of these windows. This being so, they could not have re-fastened the sashes from the inside, as they were found fastened; — the consideration which put a stop, through its obviousness, to the scrutiny of the police in this quarter. Yet the sashes were fastened. They must, then, have the power of fastening themselves. There was no escape from this conclusion. I stepped to the unobstructed casement, withdrew the nail with some difficulty, and attempted to raise the sash. It resisted all my efforts, as I had anticipated. A concealed spring must, I now knew, exist; and this corroboration of my idea convinced me that my premises, at least, were correct, however mysterious still appeared the circumstances attending the nails. A careful search

soon brought to light the hidden spring. I pressed it, and, satisfied with the discovery, forebore to upraise the sash.

“I now replaced the nail and regarded it attentively. A person passing out through this window might have reclosed it, and the spring would have caught — but the nail could not have been replaced. The conclusion was plain, and again narrowed in the field of my investigations. The assassins must have escaped through the other window. Supposing, then, the springs upon each sash to be the same, as was probable, there must be found a difference between the nails, or at least between the modes of their fixture. Getting upon the sacking of the bedstead, I looked over the headboard minutely at the second casement. Passing my hand down behind the board, I readily discovered and pressed the spring, which was, as I had supposed, identical in character with its neighbor. I now looked at the nail. It was as stout as the other, and apparently fitted in the same manner — driven in nearly up to the head.

“You will say that I was puzzled; but, if you think so, you must have misunderstood the nature of the inductions. To use a sporting phrase, I had not been once ‘at fault.’ The scent had never for an instant been lost. There was no flaw in any link of the chain. I had traced the secret to its ultimate result — and that result was the nail. It had, I say, in every respect, the appearance of its fellow in the other window; but this fact was an absolute nullity (conclusive as it might seem to be) when compared with the consideration that here, at this point, terminated the clew. ‘There must be something wrong,’ I said, ‘about the nail.’ I touched it; and the head, with about a quarter of an inch of the shank, came off in my fingers. The rest of the shank was in the gimlet-hole, where it had been broken off. The fracture was an old one (for its edges were incrustated with rust), and had apparently been accomplished by the blow of a hammer, which had partially imbedded, in the top of the bottom sash, the head portion of the nail. I now carefully replaced this head portion in the indentation whence I had taken it, and the resemblance to a

perfect nail was complete—the fissure was invisible. Pressing the spring, I gently raised the sash for a few inches; the head went up with it, remaining firm in its bed. I closed the window, and the semblance of the whole nail was again perfect.

“The riddle, so far, was now unriddled. The assassin had escaped through the window which looked upon the bed. Dropping of its own accord upon his exit (or perhaps purposely closed) it had become fastened by the spring; and it was the retention of this spring which had been mistaken by the police for that of the nail — farther inquiry being thus considered unnecessary.

“The next question is that of the mode of descent. Upon this point I had been satisfied in my walk with you around the building. About five feet and a half from the casement in question there runs a lightning-rod. From this rod it would have been impossible for any one to reach the window itself, to say nothing of entering it. I observed, however, that shutters of the fourth story were of the peculiar kind called by Parisian carpenters *ferrades* — a kind rarely employed at the present day, but frequently seen upon very old mansions at Lyons and Bordeaux. They are in the form of an ordinary door, (a single, not a folding door) except that the upper half is latticed or worked in open trellis — thus affording an excellent hold for the hands. In the present instance these shutters are fully three feet and a half broad. When we saw them from the rear of the house, they were both about half open — that is to say, they stood off at right angles from the wall. It is probable that the police, as well as myself, examined the back of the tenement; but, if so, in looking at these *ferrades* in the line of their breadth (as they must have done), they did not perceive this great breadth itself, or, at all events, failed to take it into due consideration. In fact, having once satisfied themselves that no egress could have been made in this quarter, they would naturally bestow here a very cursory examination. It was clear to me, however, that the shutter belonging to the window at the head of the bed, would, if

swung fully back to the wall, reach to within two feet of the lightning-rod. It was also evident that, by exertion of a very unusual degree of activity and courage, an entrance into the window, from the rod, might have been thus effected. — By reaching to the distance of two feet and a half (we now suppose the shutter open to its whole extent) a robber might have taken a firm grasp upon the trellis-work. Letting go, then, his hold upon the rod, placing his feet securely against the wall, and springing boldly from it, he might have swung the shutter so as to close it, and, if we imagine the window open at the time, might have swung himself into the room.

“I wish you to bear especially in mind that I have spoken of a very unusual degree of activity as requisite to success in so hazardous and so difficult a feat. It is my design to show you, first, that the thing might possibly have been accomplished: — but, secondly and chiefly, I wish to impress upon your understanding the very extraordinary — the almost praeternatural character of that agility which could have accomplished it.

“You will say, no doubt, using the language of the law, that ‘to make out my case’ I should rather undervalue, than insist upon a full estimation of the activity required in this matter. This may be the practice in law, but it is not the usage of reason. My ultimate object is only the truth. My immediate purpose is to lead you to place in juxta-position that very unusual activity of which I have just spoken, with that very peculiar shrill (or harsh) and unequal voice, about whose nationality no two persons could be found to agree, and in whose utterance no syllabification could be detected.”

At these words a vague and half-formed conception of the meaning of Dupin flitted over my mind. I seemed to be upon the verge of comprehension, without power to comprehend — as men, at times, find themselves upon the brink of remembrance, without being able, in the end, to remember. My friend went on with his discourse.

“You will see,” he said, “that I have shifted the question from the mode of egress to that of ingress. It was my design to suggest that both were effected in the same manner, at the same point. Let us now revert to the interior of the room. Let us survey the appearances here. The drawers of the bureau, it is said, had been rifled, although many articles of apparel still remained within them. The conclusion here is absurd. It is a mere guess — a very silly one — and no more. How are we to know that the articles found in the drawers were not all these drawers had originally contained? Madame L’Espanaye and her daughter lived an exceedingly retired life — saw no company — seldom went out — had little use for numerous changes of habiliment. Those found were at least of as good quality as any likely to be possessed by these ladies. If a thief had taken any, why did he not take the best — why did he not take all? In a word, why did he abandon four thousand francs in gold to encumber himself with a bundle of linen? The gold was abandoned. Nearly the whole sum mentioned by Monsieur Mignaud, the banker, was discovered, in bags, upon the floor. I wish you, therefore, to discard from your thoughts the blundering idea of motive, engendered in the brains of the police by that portion of the evidence which speaks of money delivered at the door of the house. Coincidences ten times as remarkable as this (the delivery of the money, and murder committed within three days upon the party receiving it), happen to all of us every hour of our lives, without attracting even momentary notice. Coincidences, in general, are great stumbling-blocks in the way of that class of thinkers who have been educated to know nothing of the theory of probabilities — that theory to which the most glorious objects of human research are indebted for the most glorious of illustration. In the present instance, had the gold been gone, the fact of its delivery three days before would have formed something more than a coincidence. It would have been corroborative of this idea of motive. But, under the real circumstances of the case, if we are to suppose gold the motive

of this outrage, we must also imagine the perpetrator so vacillating an idiot as to have abandoned his gold and his motive together.

“Keeping now steadily in mind the points to which I have drawn your attention — that peculiar voice, that unusual agility, and that startling absence of motive in a murder so singularly atrocious as this — let us glance at the butchery itself. Here is a woman strangled to death by manual strength, and thrust up a chimney, head downward. Ordinary assassins employ no such modes of murder as this. Least of all, do they thus dispose of the murdered. In the manner of thrusting the corpse up the chimney, you will that there was something excessively outre — something altogether irreconcilable with our common notions of human action, even when we suppose the actors the most depraved of men. Think, too, how great must have been that strength which could have thrust the body up such an aperture so forcibly that the united vigor of several persons was found barely sufficient to drag it down!

“Turn, now, to other indications of the employment of a vigor most marvellous. On the hearth were thick tresses — very thick tresses — of grey human hair. These had been torn out by the roots. You are aware of the great force necessary in tearing thus from the head even twenty or thirty hairs together. You saw the locks in question as well as myself. Their roots (a hideous sight!) were clotted with fragments of the flesh of the scalp — sure token of the prodigious power which had been exerted in uprooting perhaps half a million of hairs at a time. The throat of the old lady was not merely cut, but the head absolutely severed from the body: the instrument was a mere razor. I wish you also to look at the brutal ferocity of these deeds. Of the bruises upon the body of Madame L’Espanaye I do not speak. Monsieur Dumas, and his worthy coadjutor Monsieur Etienne, have pronounced that they were inflicted by some obtuse instrument; and so far these gentlemen are very correct. The obtuse instrument was clearly the stone pavement in the yard, upon

which the victim had fallen from the window which looked in upon the bed. This idea, however simple it may now seem, escaped the police for the same reason that the breadth of the shutters escaped them — because, by the affair of the nails, their perceptions had been hermetically sealed against the possibility of the windows have ever been opened at all.

If now, in addition to all these things, you have properly reflected upon the odd disorder of the chamber, we have gone so far as to combine the ideas of an agility astounding, a strength superhuman, a ferocity brutal, a butchery without motive, a grotesquerie in horror absolutely alien from humanity, and a voice foreign in tone to the ears of men of many nations, and devoid of all distinct or intelligible syllabification. What result, then, has ensued? What impression have I made upon your fancy?”

I felt a creeping of the flesh as Dupin asked me the question. “A madman,” I said, “has done this deed — some raving maniac, escaped from a neighboring *Maison de Sante*.”

“In some respects,” he replied, “your idea is not irrelevant. But the voices of madmen, even in their wildest paroxysms, are never found to tally with that peculiar voice heard upon the stairs. Madmen are of some nation, and their language, however incoherent in its words, has always the coherence of syllabification. Besides, the hair of a madman is not such as I now hold in my hand. I disentangled this little tuft from the rigidly clutched fingers of *Madame L’Espanaye*. Tell me what you can make of it.”

“Dupin!” I said, completely unnerved; “this hair is most unusual — this is no human hair.”

“I have not asserted that it is,” said he; “but, before we decide this point, I wish you to glance at the little sketch I have here traced upon this paper. It is a facsimile drawing of what has been described in one portion of the testimony as ‘dark bruises, and deep indentations of finger nails,’ upon the throat of *Mademoiselle L’Espanaye*, and in another, (by Messrs. Dumas

and Etienne,) as a ‘series of livid spots, evidently the impression of fingers.’

“You will perceive,” continued my friend, spreading out the paper upon the table before us, “that this drawing gives the idea of a firm and fixed hold. There is no slipping apparent. Each finger has retained — possibly until the death of the victim — the fearful grasp by which it originally imbedded itself. Attempt, now, to place all your fingers, at the same time, in the respective impressions as you see them.”

I made the attempt in vain.

“We are possibly not giving this matter a fair trial,” he said. “The paper is spread out upon a plane surface; but the human throat is cylindrical. Here is a billet of wood, the circumference of which is about that of the throat. Wrap the drawing around it, and try the experiment again.”

I did so; but the difficulty was even more obvious than before.

“This,” I said, “is the mark of no human hand.”

“Read now,” replied Dupin, “this passage from Cuvier.” It was a minute anatomical and generally descriptive account of the large fulvous Ourang-Outang of the East Indian Islands. The gigantic stature, the prodigious strength and activity, the wild ferocity, and the imitative propensities of these mammalia are sufficiently well known to all. I understood the full horrors of the murder at once.

“The description of the digits,” said I, as I made an end of reading, “is in exact accordance with this drawing, I see that no animal but an Ourang-Outang, of the species here mentioned, could have impressed the indentations as you have traced them. This tuft of tawny hair, too, is identical in character with that of the beast of Cuvier. But I cannot possibly comprehend the particulars of this frightful mystery. Besides, there were two voices heard in contention, and one of them was unquestionably the voice of a Frenchman.”

True; and you will remember an expression attributed almost unanimously, by the evidence, to this voice — the expression, ‘mon Dieu!’ This, under the circumstances, has been justly characterized by one of the witnesses (Montani, the confectioner,) as an expression of remonstrance or expostulation. Upon these two words, therefore, I have mainly built my hopes of a full solution of the riddle. A Frenchman was cognizant of the murder. It is possible — indeed it is far more than probable — that he was innocent of all participation in the bloody transactions which took place. The Ourang-Outang may have escaped from him. He may have traced it to the chamber; but, under the agitating circumstances which ensued, he could never have re-captured it. It is still at large. I will not pursue these guesses—for I have no right to call them more — since the shades of reflection upon which they are based are scarcely of sufficient depth to be appreciable by my own intellect, and since I could not pretend to make them intelligible to the understanding of another. We will call them guesses then, and speak of them as such. If the Frenchman in question is indeed, as I suppose, innocent of this atrocity, this advertisement, which I left last night, upon our return home, at the office of ‘Le Monde,’ (a paper devoted to the shipping interest, and much sought by sailors,) will bring him to our residence.”

He handed me a paper, and I read thus: Caught — In the Bois de Boulogne, early in the morning of the — inst., (the morning of the murder,) a very large, tawny Ourang-Outang of the Bornese species. The owner, (who is ascertained to be a sailor, belonging to a Maltese vessel,) may have the animal again, upon identifying it satisfactorily, and paying a few charges arising from its capture and keeping. Call at No. — Rue — Faubourg St. Germain — au troisieme.

“How was it possible,” I asked, “that you should know the man to be a sailor, and belonging to a Maltese vessel?”

“I do not know it,” said Dupin. “I am not sure of it. Here, however, is a small piece of ribbon, which from its form, and

from its greasy appearance, has evidently been used in tying the hair in one of those long queues of which sailors are so fond. Moreover, this knot is one which few besides sailors can tie, and is peculiar to the Maltese. I picked the ribbon up at the foot of the lightning-rod. It could not have belonged to either of the deceased. Now if, after all, I am wrong in my induction from this ribbon, that the Frenchman was a sailor belonging to a Maltese vessel, still I can have done no harm in saying what I did in the advertisement. If I am in error, he will merely suppose that I have been misled by some circumstance into which he will not take the trouble to inquire. But if I am right, a great point is gained. Cognizant although innocent of the murder, the Frenchman will naturally hesitate about replying to the advertisement — about demanding the Ourang-Outang. He will reason thus:—‘I am innocent; I am poor; my Ourang-Outang is of great value — to one in my circumstances a fortune of itself — why should I lose it through idle apprehensions of danger? Here it is, within my grasp. It was found in the Bois de Boulogne — at a vast distance from the scene of that butchery. How can it ever be suspected that a brute beast should have done the deed? The police are at fault — they have failed to procure the slightest clew. Should they even trace the animal, it would be impossible to prove me cognizant of the murder, or to implicate me in guilt on account of that cognizance. Above all, I am known. The advertiser designates me as the possessor of the beast. I am not sure to what limit his knowledge may extend. Should I avoid claiming a property of so great value, which it is known that I possess, I will render the animal, at least, liable to suspicion. It is not my policy to attract attention either to myself or to the beast. I will answer the advertisement, get the Ourang-Outang, and keep it close until this matter has blown over.

At this moment we heard a step upon the stairs.

“Be ready,” said Dupin, “with your pistols, but neither use them nor show them until at a signal from myself.”

The front door of the house had been left open, and the visitor had entered, without ringing, and advanced several steps upon the staircase. Now, however, he seemed to hesitate. Presently we heard him descending. Dupin was moving quickly to the door, when we again heard him coming up. He did not turn back a second time, but stepped up with decision and rapped at the door of our chamber.

“Come in,” said Dupin, in a cheerful and hearty tone.

A man entered. He was a sailor, evidently — a tall, stout, and muscular-looking person, with a certain dare-devil expression of countenance, not altogether unprepossessing. His face, greatly sunburnt, was more than half hidden by whisker and mustachio. He had with him a huge oaken cudgel, but appeared to be otherwise unarmed. He bowed awkwardly, and bade us “good evening,” in French accents, which, although somewhat Neufchatelish, were still sufficiently indicative of a Parisian origin.

Sit down, my friend,” said Dupin. “I suppose you have called about the Ourang-Outang. Upon my word, I almost envy you the possession of him; a remarkably fine, and no doubt a very valuable animal. How old do you suppose him to be?”

The sailor drew a long breath, with the air of a man relieved of some intolerable burden, and then replied, in an assured tone:

“I have no way of telling — but he can’t be more than four or five years old. Have you got him here?”

“Oh no; we had no conveniences for keeping him here. He is at a livery stable in the Rue Dubourg, just by. You can get him in the morning. Of course you are prepared to identify the property?”

“To be sure I am, sir.”

“I shall be sorry to part with him,” said Dupin.

“I don’t mean that you should be at all this trouble for nothing, sir,” said the man. “Couldn’t expect it. Am very willing

to pay a reward for the finding of the animal — that is to say, any thing in reason.”

“Well,” replied my friend, “that is all very fair, to be sure. Let me think! — what should I have? Oh! I will tell you. My reward shall be this. You shall give me all the information in your power about these murders in the Rue Morgue.”

Dupin said the last words in a very low tone, and very quietly. Just as quietly, too, he walked toward the door, locked it, and put the key in his pocket. He then drew a pistol from his bosom and placed it, without the least flurry, upon the table.

The sailor’s face flushed up as if he were struggling with suffocation. He started to his feet and grasped his cudgel; but the next moment he fell back into his seat, trembling violently, and with the countenance of death itself. He spoke not a word. I pitied him from the bottom of my heart.

“My friend,” said Dupin, in a kind tone, “you are alarming yourself unnecessarily — you are indeed. We mean you no harm whatever. I pledge you the honor of a gentleman, and of a Frenchman, that we intend you no injury. I perfectly well know that you are innocent of the atrocities in the Rue Morgue. It will not do, however, to deny that you are in some measure implicated in them. From what I have already said, you must know that I have had means of information about this matter — means of which you could never have dreamed. Now the thing stands thus. You have done nothing which you could have avoided — nothing, certainly, which renders you culpable. You were not even guilty of robbery, when you might have robbed with impunity. You have nothing to conceal. You have no reason for concealment. On the other hand, you are bound by every principle of honor to confess all you know. An innocent man is now imprisoned, charged with that crime of which you can point out the perpetrator.”

The sailor had recovered his presence of mind, in a great measure, while Dupin uttered these words; but his original boldness of bearing was all gone.

“So help me God,” said he, after a brief pause, “I will tell you all I know about this affair; — but I do not expect you to believe one half I say — I would be a fool indeed if I did. Still, I am innocent, and I will make a clean breast if I die for it.”

What he stated was, in substance, this. He had lately made a voyage to the Indian Archipelago. A party, of which he formed one, landed at Borneo, and passed into the interior on an excursion of pleasure. Himself and a companion had captured the Ourang-Outang. This companion dying, the animal fell into his own exclusive possession. After great trouble, occasioned by the intractable ferocity of his captive during the home voyage, he at length succeeded in lodging it safely at his own residence in Paris, where, not to attract toward himself the unpleasant curiosity of his neighbors, he kept it carefully secluded, until such time as it should recover from a wound in the foot, received from a splinter on board ship. His ultimate design was to sell it.

Returning home from some sailors’ frolic on the night, or rather in the morning of the murder, he found the beast occupying his own bed-room, into which it had broken from a closet adjoining, where it had been, as was thought, securely confined. Razor in hand, and fully lathered, it was sitting before a looking-glass, attempting the operation of shaving, in which it had no doubt previously watched its master through the key-hole of the closet. Terrified at the sight of so dangerous a weapon in the possession of an animal so ferocious, and so well able to use it, the man, for some moments, was at a loss what to do. He had been accustomed, however, to quiet the creature, even in its fiercest moods, by the use of a whip, and to this he now resorted. Upon sight of it, the Ourang-Outang sprang at once through the door of the chamber, down the stairs, and thence, through a window, unfortunately open, into the street.

The Frenchman followed in despair; the ape, razor still in hand, occasionally stopping to look back and gesticulate at its pursuer, until the latter had nearly come up with it. It then again

made off. In this manner the chase continued for a long time. The streets were profoundly quiet, as it was nearly three o'clock in the morning. In passing down an alley in the rear of the Rue Morgue, the fugitive's attention was arrested by a light gleaming from the open window of Madame L'Esplanade's chamber, in the fourth story of her house. Rushing to the building, he perceived the lightning-rod, clambered up with inconceivable agility, grasped the shutter, which was thrown fully back against the wall, and, by its means, swung himself directly upon the headboard of the bed. The whole feat did not occupy a minute. The shutter was kicked open again by the Ourang-Outang as it entered the room.

The sailor, in the meantime, was both rejoiced and perplexed. He had strong hopes of now recapturing the brute, as it could scarcely escape from the trap into which it had ventured, except by the rod, where it might be intercepted as it came down. On the other hand, there was much cause for anxiety as to what it might do in the house. This latter reflection urged the man still to follow the fugitive. A lightning-rod is ascended without difficulty, especially by a sailor; but, when he had arrived as high as the window, which lay far to his left, his career was stopped; the most that he could accomplish was to reach over so as to obtain a glimpse of the interior of the room. At this glimpse he nearly fell from his hold through excess of horror. Now it was that those hideous shrieks arose upon the night, which had startled from slumber the inmates of the Rue Morgue. Madame L'Esplanade and her daughter, habited in their night clothes, had apparently been arranging some papers in the iron chest already mentioned, which had been wheeled into the middle of the room. It was open, and its contents lay beside it on the floor. The victims must have been sitting with their backs toward the window; and, from the time elapsing between the ingress of the beast and the screams, it seems probable that it was not immediately perceived. The flapping-to of the shutter would naturally have been attributed to the wind.

As the sailor looked in, the gigantic animal had seized Madame L'Esplanade by the hair, (which was loose, as she had been combing it,) and was flourishing the razor about her face, in imitation of the motions of a barber. The daughter lay prostrate and motionless; she had swooned. The screams and struggles of the old lady (during which the hair was torn from her head) had the effect of changing the probably pacific purposes of the Ourang-Outang into those of wrath. With one determined sweep of its muscular arm it nearly severed her head from her body. The sight of blood inflamed its anger into phrenzy. Gnashing its teeth, and flashing fire from its eyes, it flew upon the body of the girl, and imbedded its fearful talons in her throat, retaining its grasp until she expired. Its wandering and wild glances fell at this moment upon the head of the bed, over which the face of its master, rigid with horror, was just discernible. The fury of the beast, who no doubt bore still in mind the dreaded whip, was instantly converted into fear. Conscious of having deserved punishment, it seemed desirous of concealing its bloody deeds, and skipped about the chamber in an agony of nervous agitation; throwing down and breaking the furniture as it moved, and dragging the bed from the bedstead. In conclusion, it seized first the corpse of the daughter, and thrust it up the chimney, as it was found; then that of the old lady, which it immediately hurled through the window headlong.

As the ape approached the casement with its mutilated burden, the sailor shrank aghast to the rod, and, rather gliding than clambering down it, hurried at once home — dreading the consequences of the butchery, and gladly abandoning, in his terror, all solicitude about the fate of the Ourang-Outang. The words heard by the party upon the staircase were the Frenchman's exclamations of horror and affright, commingled with the fiendish jabberings of the brute.

I have scarcely anything to add. The Ourang-Outang must have escaped from the chamber, by the rod, just before the breaking of the door. It must have closed the window as it

passed through it. It was subsequently caught by the owner himself, who obtained for it a very large sum at the Jardin des Plantes. Le Bon was instantly released, upon our narration of the circumstances (with some comments from Dupin) at the bureau of the Prefect of Police. This functionary, however well disposed to my friend, could not altogether conceal his chagrin at the turn which affairs had taken, and was fain to indulge in a sarcasm or two, about the propriety of every person minding his own business.

“Let them talk,” said Dupin, who had not thought it necessary to reply. “Let him discourse; it will ease his conscience. I am satisfied with having defeated him in his own castle. Nevertheless, that he failed in the solution of this mystery, is by no means that matter for wonder which he supposes it; for, in truth, our friend the Prefect is somewhat too cunning to be profound. In his wisdom is no stamen. It is all head and no body, like the pictures of the Goddess Laverna — or, at best, all head and shoulders, like a codfish. But he is a good creature after all. I like him especially for one master stroke of cant, by which he has attained his reputation for ingenuity. I mean the way he has ‘de nier ce qui est, et d’expliquer ce qui n’est pas.’”*

---

* Rousseau, Nouvelle Heloise.

Примітки

До перекладу Володимира Горбатька

1. *Браун Томас* (1605—1682) — англійський лікар і письменник, автор трактату «Поховання в урнах», з якого По взяв епіграф до оповідання.

2. *Шахіст*. — По в статті «Шаховий автомат Мельцеля» розкрив шахрайство з сенсаційним автоматом для гри в шахи, в якому був схований живий шахіст, що й переставляв фігури. У статті він виклав думки, подібні до тих, з яких починається оповідання «Вбивства на вулиці Морг».

3. *Хойл Едмонд* (1672—1769) — автор «Короткого трактату про гру у віст», у якому виклав правила гри, що діяли в часи По.

4. *Френолог* — послідовник вчення про зв'язок психічних властивостей людини з будовою її черепа. Засновником френології був німецький лікар Франц Йосиф Галль (1758—1828). По цікавився питаннями френології, опублікував рецензію на книгу Л. Майлз «Френологія».

5. *Дюпен*. — В часи По відомі три брати Дюпени: Андре Марі Жан Жак — фахівець з кримінального права, обраний 1840 р. головою палати депутатів Франції; Шарль — математик, у 30-х рр. морський міністр франції; Філіпп — відомий адвокат.

6. *Передмістя Сен-Жермен* — аристократичний район у Парижі.

7. *Давня філософія Двоїстої Душі* — філософська доктрина про матеріальну і духовну основу буття.

8. *Пале-Рояль* — палац у Парижі, збудований на початку XVII ст. для кардинала Рішельє.

9. *Театр «Вар'єте»* — паризький театр, заснований 1790р. у Пале-Роялі; з 1807 р. — на бульварі Монмартр. Ставились водевілі, згодом оперети і соціально-побутові п'єси.

10. *Кребійон Проспер Жоліо* (1674—1762) — французький актор і драматург, його трагедія «Ксеркс» зазнала гучного провалу.

11. *Ніколс Томас Лоу* (1815—1901) — американський лікар, письменник, громадський діяч, зустрічався з По, про що розповів у книзі «Сорок років американського життя. 1821—1861».

12. *Ламартін Альфонс* (1790—1869) — французький поет-романтик, історик і політичний діяч.

13. *Perdidit antiquum litera prima sonum* — Втратила давня літера перше звучання (*латин.*).— Рядок з твору «Фасти» Овідія.

14. ... як мсьє Журден вимагав принести йому *robe-de-chambre* — *pour mieux entendre la musique*. — Журден — герой комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич». Простосердий і марнославний Журден, пнучись в аристократи, одягав халат, «щоб краще відчути музику». (... *robe-de-chambre* — *pour mieux entendre la musique*. — ... халат, щоб зручніше слухати музику (*фр.*.)

15. *Відок Франсуа Ежен* (1775—1857) — організатор і перший керівник паризької кримінальної поліції, автор «Мемуарів», у яких розповідав про своє надто барвисте і строкате авантюрне життя. «Мемуари» широко використовувались у документальній та художній літературі про злочинність і злочинців. Саме ім'я Відока стало прозивним.

16. *Істина не завжди знаходиться на дні колодязя.* — Дюпен перефразовує афоризм, який приписують давньогрецькому філософові Демокріту (бл. 460—370 до н. е.): «Істина живе на дні криниці».

17. *Кюв'є Жорж* (1769—1832) — французький зоолог, автор праць з порівняльної анатомії, палеонтології і систематики тварин.

18. *Nil sapientiae odiosius acumine nimio.* *Це, мабуть, ЄДИНИЙ, не позбавлений сенсу рядок у по-дитячому легковажного та недоумкуватого Сенеки.* — Nil sapientiae odiosius acumine nimio — Для мудрості немає нічого ненависнішого за хитрість (латин.). *Сенека Луцій Анней* (бл. 4 до н.е. — 65 н.е.) — римський філософ-стоїк, письменник, політичний діяч, вихователь Нерона. За його наказом наклав на себе руки. Цю цитату з Сенеки Едгар По використав також у новелі «Викрадений лист» (третьої частині трилогії про Огюста Дюпена) в якості епіграфа.

19. *Лаверна* — римська богиня прибутку, покровителька злодіїв та шахраїв.

20. *«de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas»* — «Заперечувати те, що є, і пояснювати те, чого нема» —

цитата з другої передмови Ж. Ж. Руссо до його роману «Юлія, або Нова Елоїза» (1761).

До перекладу Валерії Столяренко

21. «*Perdidit antiquum litera prima sonum*» — Перша літера втратила колишнє звучання (латин.).

22. «*sacré*» та «*diable*» — «прокляття» та «чорт» (фр.).

23. «*mon Dieu*» — Боже мій (фр.).

24. *je les ménagais* — я їх виконував (фр.).

25. *à posteriori* — у зворотному порядку (фр.).

26. *Лаверна* — римська богиня прибутку, покровителька злодіїв.

27. *de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas* — заперечувати те, що є, та патякати про те, чого нема (фр.). Руссо.

До перекладу Михайла Сарницького

28. *Браун Томас* (1605-1682) — англійський лікар і письменник, автор трактату «Поховання в урнах», з якого По взяв епіграф до оповідання.

29. *Гравець у шахи.* — По в статті «Шаховий автомат Мельцеля» розкрив шахрайство з сенсаційним автоматом

для гри в шахи, в якому був схований живий шахіст, що й переставляв фігури. У статті він виклав думки, подібні до тих, з яких починається оповідання «Вбивства на вулиці Морг».

30. *Хойл Едмонд* (1672-1769) — автор «Короткого трактату про гру у віст», у якому виклав правила гри, що діяли в часи По.

31. *Френолог.* — Послідовник вчення про зв'язок психічних властивостей людини з будовою її черепа. Засновником френології був німецький лікар Франц Йосиф Галль (1758-1828). По цікавився питаннями френології, опублікував рецензію на книгу Л. Майлз «Френологія».

32. *Дюпен був шляхетного роду...* — В часи По відомі три брати Дюпени: Адре Марі Жан Жак — фахівець з кримінального права, обраний 1840 р. головою палати депутатів Франції; Шарль — математик, у 30-х рр. морський міністр Франції; Філіпп — відомий адвокат.

33. *Сен-Жерменське передмістя* — аристократичний район у Парижі.

34. *Давня філософія двоєдності душі* — філософська доктрина про матеріальну і духовну основу буття.

35. *Пале-Рояль* — палац у Парижі, збудований на початку XVII ст. для кардинала Рішельє.

36. *«Theatre des Varietes»* — Театр «Вар'єте» (фр.). Театр «Вар'єте» — паризький театр, заснований 1790 р. у Пале-Роялі; з 1807 р. — на бульварі Монмартр. Ставились водевілі, згодом оперети і соціально-побутові п'єси.

37. *Кребійон Проспер Жоліо* (1674-1762) — французький актор і драматург, його трагедія «Ксеркс» зазнала гучного провалу.

38. *Ніколз Томас Лоу* (1815-1901) — американський лікар, письменник, громадський діяч, зустрічався з По, про що розповів у книзі «Сорок років американського життя. 1821-1861».

39. *Ламартін Альфонс* (1790-1869) — французький поет-романтик, історик і політичний діяч.

40. *Perdidit antiquum litera prima sonum* — «Втратила давня літера перше звучання» — рядок з твору «Фасти» Овідія.

41. *Журден* — герой комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич». Простосердий і марнославний Журден, пнучись в аристократи, одягав халат, «щоб краще відчувати музику».

42. *Відок Франсуа Ежен* (1775-1857) — організатор і перший керівник паризької кримінальної поліції, автор «Мемуарів», у яких розповідав про своє надто барвисте і строкате авантурне життя. «Мемуари» широко використовувались у документальній та художній літературі про злочинність і злочинців. Саме ім'я Відока стало прозивним.

43. *Істина не завжди у криниці.* — Дюпен перефразовує афоризм, який приписують давньогрецькому філософові Демокріту (бл. 460-370 до н. е.): «Істина живе на дні криниці».

44. *Кюв'є Жорж* (1769-1832) — французький зоолог, автор праць з порівняльної анатомії, палеонтології і систематики тварин.

45. *Neufchatelish* — Невшательський (*фр.*). Невшатель — місто на півночі Франції.

46. *Лаверна* — римська богиня прибутку, покровителька злодіїв та шахраїв.

47. «*de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas*» — «заперечувати те, що є, і пояснювати те, чого нема» (*фр.*) — цитата з другої передмови Ж. Ж. Руссо до його роману «Юлія, або Нова Елоїза» (1761).

До перекладу Бориса Ткаченка

48. *par excellence* — аналізою переважно. *Пер.* Тут: «єдиною у своєму роді, зразковим втіленням».

49. *recherche* — вишуканий, далеко зважений, глибоко обмислений. *Пер.*

50. *отожнює* — ототожнює

51. *bizarrierie* — причуда, примха. *Пер.*

52. ... в ролі *Ксеркса* в однойменній трагедії *Кребільйона*... — Проспер Жоліо Кребійон (Сгйbillon, 1674-1762) — французький драматург, автор трагедій на античні сюжети. Його трагедія «Ксеркс», поставлена в 1714 році, провалилась.

53. *et id genus omne* — і для всього цього роду. *Пер.*
54. «*Perdidit antiquum litera prima sonum*» — «Перша літера втратила своє первісне звучання.» *Пер.*
55. “*Gazette de Tribunaux*” — «Судова газета».
56. *Сен-Рок* — Сен-Рош.
57. ... *знайдено чотири наполеони* — Наполеон (тут) — золота монета на 20 франків. *Пер.*
58. *metal d’Alger* — Альжерський метал. *Пер.*
59. ... *слова «sacré» та «diable»*. — “*Sacré diable*” — французька лайка, буквально: «святий диявол». *Пер.*
60. «*mon Dieu*» — «Боже»! *Пер.*
61. ... *як мосьє Журден каже подати своє «robe-de-chambre pour mieux entendre de la musique»* — «Халат — щоб краще слухати музику» (з Мольєрового «Міщанин у дворянстві»). *Пер.*
62. *loge de concierge* — Приміщення консьєржа, швейцара. *Пер.*
63. ... *мав деякі причуди і Je les ménaçais* (цей вислів не має собі відповідника в нашій мові). — «Ставився до них бережно, уважливо, з пошаною». *Пер.*
64. *outré* — перебільшений, надмірний. *Пер.*
65. *grotesquerie* — дивацтва, химерности, причудливості. *Пер.*

66. *Прочитайте тепер... цей уступ із Кюв'є.* — Жорж Кюв'є (George Cuvier, 1769-1823) — французький зоолог, спеціаліст із порівняльної анатомії, палеонтології та систематизації тварин.

67. ... *із Східньо-Індійських островів.* — Островів Ост-Індії.

68. *Невшатель (Neufchâtel-en-Bray)* — місто на півночі Франції.

69. ... *встановити його тожність* — встановити тотожність, тожсамість; ідентифікувати.

70. *Jardin des Plantes* — Ботанічно-зоологічний сад у Парижі. *Пер.*

71. *Лаверна* (лат. Laverna) — римська богиня прибутку, покровителька злодіїв.

72. *«de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas»* — «Одкидати те, що є, і пояснювати те, чого немає» (Руссо. «Нова Елоїза»). *Пер.*